

«Σχολή Κοινωνικών Επιστημών»
«Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία»

Διπλωματική Εργασία

«Το οικοσύστημα της Κ.Α.Ο. στην Ελλάδα και η ανάπτυξη της
κοινωνικής επιχειρηματικότητας: Δημόσιες πολιτικές, εμπόδια και
προτάσεις»

«Ελένη Φρονίμου»

Επιβλέπων καθηγητής: «Κωνσταντίνος Γεώργας»

Αθήνα, «Ιούνιος» «2020»

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας Ελένης Φρονίμου που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

«Το οικοσύστημα της Κ.Α.Λ.Ο. στην Ελλάδα και η ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας: Δημόσιες πολιτικές, εμπόδια και προτάσεις»

«Ελένη Φρονίμου»

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

«Κωνσταντίνος Γεώργιας»

«Καθηγητής - Σύμβουλος ΕΑΠ»

Συν-Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

«Ιφιγένεια Δουβίτσα»

«Καθηγήτρια - Σύμβουλος ΕΑΠ»

Αθήνα, «Ιούνιος» «2020»

«Αφιέρωση»

Αφιερώνεται στους αγαπημένους μου ανηψιούς Αλέξανδρο Γεώργιο Δόγκα, Πύρρο & Δαμιανό Νιάφα, Ματθαίο & Γεώργιο Παράβαλο, για να θυμούνται ότι με πίστη και αφοσίωση στους στόχους μας μπορούμε να υλοποιήσουμε όλα τα όνειρά μας..

«Ευχαριστίες»

Με την παρούσα διπλωματική εργασία ολοκληρώνονται οι σπουδές μου στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών «Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία» του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου, και ευχαριστώ τον Θεό που με αξίωσε να ζήσω την εμπειρία αυτή.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου σε όλους τους ανθρώπους που στάθηκαν δίπλα μου στην προσπάθειά μου αυτή, παρά τις όποιες αντίξοες συνθήκες..

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στον Καθηγητή μου και επιβλέποντα της διπλωματικής μου εργασίας κύριο Γεώργιο Κωνσταντίνο, για την έγκριση της παρούσας εργασίας, την καθοδήγηση, τις πολύτιμες συμβουλές και παρατηρήσεις. Κυρίως τον ευχαριστώ για την αμέριστη βοήθεια και υποστήριξη που μου παρείχε σε όλα τα στάδια εκπόνησης της παρούσας εργασίας, ως άριστος επιστήμονας και εξαιρετος άνθρωπος.

Ένα μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένειά μου για την υπομονή που έδειξε όλα αυτά τα χρόνια των σπουδών μου. Ιδιαίτερος ευχαριστώ τους γονείς μου Γεώργιο και Ευφημία, για την ηθική τους στήριξη, την βοήθεια που μου παρείχαν σε τόσα πολλά πράγματα που θα χρειαζόταν άλλη μια διπλωματική για να αναφερθούν, και κυρίως που ήταν πάντα δίπλα μου, σε κάθε επιτυχία μου και σε κάθε αποτυχία μου δίνοντάς μου κουράγιο για να συνεχίσω. Ευχαριστώ τις αδελφές μου Νίκη και Νεκταρία για την πολύτιμη βοήθειά τους, χωρίς την οποία η ολοκλήρωση των σπουδών μου θα ήταν ανέφικτη και τα αδέλφια μου Χριστίνα και Δημήτρη για την ηθική υποστήριξη που μου παρείχαν.

Τέλος ευχαριστώ θερμά την καλή μου φίλη Σοφία Καπιτζέλη, για την αρωγή που μου προσέφερε, η συμβολή της οποίας ήταν καθοριστική για την περάτωση των σπουδών μου, και την καλή μου φίλη Αγγέλα Χατζηγεωργίου, που μου έδινε πάντα δύναμη και ελπίδα, που πίστευε σε εμένα ακόμη και όταν ένιωθα κομμένα τα φτερά μου.

Περίληψη

Τα τελευταία έτη σημειώνεται ολοένα και μεγαλύτερο ενδιαφέρον για την κοινωνική επιχειρηματικότητα ενώ η ανάπτυξή της είναι συνεχής. Σε αυτήν την περίοδο έχουν λάβει χώρα μια σειρά από θεσμικές και άλλες πρωτοβουλίες για την ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας και την εξάπλωση των εγχειρημάτων της στην Ελλάδα. Στην Ελλάδα της κρίσης, της οικονομικής εξαθλίωσης και του κοινωνικού αποκλεισμού, η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία εν γένει και οι κοινωνικές επιχειρήσεις ειδικότερα, διαδραματίζουν έναν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο σε ποικίλους τομείς. Τα εγχειρήματα της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας συμβάλλουν στην άρση του κοινωνικού αποκλεισμού και στην εργασιακή επανένταξη, μέσω της προώθησης της ατομικής κινητοποίησης και της συλλογικής προσπάθειας. Επίσης, κρίσιμης σημασίας είναι η συνεισφορά τους στην ανάπτυξη στο τοπικό επίπεδο. Από τα προαναφερθέντα διαφαίνεται ότι, για την βελτίωση της επικρατούσας οικονομικής και κοινωνικής κατάστασης στην Ελλάδα, απαραίτητη προϋπόθεση είναι η ανάπτυξη και εξάπλωση των κοινωνικών εγχειρημάτων. Τα κοινωνικά εγχειρήματα συμβάλλουν αποτελεσματικά στην τοπική ανάπτυξη, στην οικονομική ευρωστία της χώρας, στην εργασιακή επανένταξη και στην βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης των πολιτών. Εξασφαλίζεται, έτσι, η ενδυνάμωση της ελληνικής οικονομίας και η κοινωνική ευημερία.

Παράλληλα τα κοινωνικά εγχειρήματα εξαιτίας της διττής τους φύσης οφείλουν να τηρούν ορισμένες προϋποθέσεις ώστε να είναι επικερδή και βιώσιμα σε μακροχρόνιο επίπεδο. Επιπλέον, πρέπει να υπερκεράσουν μια σειρά από εμπόδια και εγγενείς αδυναμίες που οφείλονται στην ιστορική εξέλιξη της ΚΑΟ στην ελληνική πραγματικότητα. Οι φορείς ΚΑΟ, λόγω του ιδιαίτερου αξιακού τους πλαισίου, αντιμετωπίζουν μια σειρά από προκλήσεις. Οι δεξιότητες και το κοινωνικό κεφάλαιο εμφανίζουν μεγάλες διαφοροποιήσεις μεταξύ των φορέων ΚΑΟ, οι συνθήκες εργασίας δεν πληρούν πάντοτε τα πρότυπα αξιοπρεπούς εργασίας, πολλές φορές η ανάπτυξη του μεγέθους των φορέων οδηγεί στην υιοθέτηση διοικητικών και εργασιακών πρακτικών που προσιδιάζουν στις κερδοσκοπικές επιχειρήσεις, ενώ η δημοκρατική διαδικασία λήψης αποφάσεων μπορεί να περιορίσει τη διοικητική ευελιξία. Επιπλέον, το γεγονός ότι η λειτουργία των Φορέων ΚΑΟ στηρίζεται στις αρχές δημοκρατικής λήψης αποφάσεων, καθώς και του περιορισμού στον διαμοιρασμό των κερδών, ενίοτε έχει ως συνέπεια την αύξηση του κόστους λειτουργίας σε σχέση με τις

ιδιωτικές κερδοσκοπικές επιχειρήσεις. Επίσης, καθώς η ΚΑΛΟ επεκτείνεται, αναπόφευκτα αλληλεπιδρά περισσότερο, τόσο με το κράτος, όσο και με την κυρίαρχη κερδοσκοπική οικονομία (UNRISED, 2016).

Το κατάλληλο οικοσύστημα της κοινωνικής οικονομίας, έχει ρόλο καταλυτικό στην ώθηση, στην λειτουργία, στην εξάπλωση των κοινωνικών επιχειρήσεων και, κυριότερα, στην διασφάλιση της βιωσιμότητάς τους. Βασικός του ρόλος είναι η υπέρβαση των εμποδίων που αναφέρθηκαν παραπάνω και η διαμόρφωση ενός συνόλου πολιτικών και δράσεων που ως στόχο έχουν να ενισχύσουν την μετασχηματιστική δυναμική των φορέων ΚΑΛΟ, να ενισχύσουν την ταυτότητά τους, να διασφαλίσουν τη βιωσιμότητά τους και να εμπεδώσουν μια σχέση σταθερής σχέσης ισοτιμίας με το δημόσιο μέσα από την αναγνώριση του κοινωνικού τους σκοπού.

Στην παρούσα εργασία μελετάται το οικοσύστημα της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα, όπως αυτό αναπτύχθηκε κατά τα τελευταία έτη, το πλαίσιο στο οποίο αναπτύσσονται τα κοινωνικά εγχειρήματα και οι παράγοντες που επηρεάζουν την λειτουργία τους. Πραγματοποιείται αναφορά στη διεθνή – ευρωπαϊκή εμπειρία και στις πολιτικές που εφαρμόζονται για την ενίσχυση του οικοσυστήματος της Κ.Α.Λ.Ο. Περιγράφεται η υφιστάμενη κατάσταση στην Ελλάδα καθώς και οι δράσεις που έχουν λάβει χώρα έως και σήμερα. Γίνεται κριτικός απολογισμός του υφιστάμενου οικοσυστήματος στη χώρα μας και παρατίθενται προτάσεις για την βελτίωση των κυριοτέρων παραγόντων που το επηρεάζουν: νομικό πλαίσιο, ευαισθητοποίηση και προώθηση, χρηματοδότηση και εκπαίδευση. Η εργασία ολοκληρώνεται με την εξαγωγή συμπερασμάτων. Κύρια διαπίστωση είναι ότι έχει σημειωθεί πρόοδος στη χώρα μας, όσον αφορά τη διαμόρφωση ενός ευνοϊκού οικοσυστήματος για την Κ.Α.Λ.Ο.. Ωστόσο, απαιτούνται πρόσθετες παρεμβάσεις για να διασφαλιστεί η απρόσκοπτη ανάπτυξη της στην Ελλάδα. Κρίσιμης σημασίας είναι το αξιακό πλαίσιο που θα συμβάλει στη διαμόρφωση της αντίστοιχης κουλτούρας για την Κ.Α.Λ.Ο., θωρακίζοντας τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα του πεδίου.

Λέξεις – Κλειδιά

Κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία, κοινωνική επιχειρηματικότητα, οικοσύστημα, δημόσιες πολιτικές, κοινωνικό-οικονομική ανάπτυξη.

Abstract

In recent years, there has been a continuously growing interest in social entrepreneurship. During this period, a number of institutional and other initiatives have taken place for the development of the Social Economy and the spread of its ventures in Greece. In Greece of crisis, economic impoverishment and social exclusion, generally speaking, the third sector in general and social enterprises in particular, are playing a particularly important role in a variety of sectors. Social economy ventures contribute to the elimination of social exclusion and reintegration into work, through the promotion of individual mobilization and collective effort. Crucial is also their contribution to local development. From the above, it is clear that, in order to improve the prevailing economic and social situation in Greece, a necessary condition is the development and the spread of social enterprises. Social entrepreneurship contributes effectively to local development, the country's economic strength, labor reintegration and improving the living standards of citizens. This ensures the strengthening of the Greek economy and social prosperity.

At the same time, social endeavors, due to their dual nature, must meet certain conditions in order to be profitable and sustainable in the long run. In addition, a number of obstacles and inherent weaknesses due to the historical development of Social Economy in the Greek reality must be overcome. Ventures of Social and Solidarity Economy, due to their special value framework, face a number of challenges. Skills and social capital show great differences between the ventures of SSE, working conditions do not always meet the standards of decent work, often the growth of the size of the institutions leads to the adoption of administrative and labor practices that are characteristic of for-profit enterprises, while the democratic process decision-making can reduce administrative flexibility. In addition, the fact that the operation of the ventures of SSE is based on the principles of democratic decision-making, as well as the restriction on the distribution of profits, sometimes results in an increase in operating costs compared to private for-profit enterprises. Also, as SSE expands, it inevitably interacts more, both with the state and with the dominant speculative economy (UNRISED, 2016).

The appropriate ecosystem of the social economy has a catalytic role in the promotion, operation, spread of social enterprises and, most importantly, in ensuring their viability. Its

main role is to overcome the obstacles mentioned above and to formulate a set of policies and actions that aim to strengthen the transformational dynamics of the ventures of SSE, to strengthen their identity, to ensure their viability and to establish a stable relationship. parity with the public through the recognition of their social purpose.

The present study examines the ecosystem of the social economy in Greece, as it has developed in recent years, the context in which social enterprises are developing and the factors that affect their operation. There is made a reference to the international - European experience and to the policies that are applied for the strengthening of the ecosystem of S.S.E. .The current situation in Greece as well as the actions that have taken place so far are described. There is a critical report of the existing ecosystem in our country and there are suggestions for improving the main factors that affect it: legal framework, awareness and promotion, funding and education. The study is completed by drawing conclusions. The main finding is that progress has been made in our country, regarding the formation of a favorable ecosystem for S.S.E.. However, additional interventions are required to ensure the smooth development of S.S.E. in Greece. Crucial is the value framework that will contribute to the formation of the respective culture for S.S.E., shielding the long-term viability of the field.

Keywords

Social and solidarity economy, social entrepreneurship, ecosystem, public policies, socio-economic development.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	5
Abstract	7
Περιεχόμενα	9
Κατάλογος Εικόνων / Σχημάτων	10
Κατάλογος Πινάκων	11
Συνομογραφίες & Ακρωνύμια	12
Εισαγωγή.....	13
1. Διαμόρφωση οικοσυστήματος για την ΚΑΛΟ	15
1.1 Η διεθνής – ευρωπαϊκή εμπειρία	18
1.2 Οι προκλήσεις για την ανάπτυξη της ΚΑΛΟ	28
1.3 Συμπεράσματα	31
2. Δράσεις για την διαμόρφωση ενός οικοσυστήματος ΚΑΛΟ στην Ελλάδα	34
2.1 Μικρό ιστορικό.....	35
2.2 Θεσμικές παρεμβάσεις.....	39
2.2.1 Ο Νόμος 4019/2011	39
2.2.2 Ο Νόμος 4430/2016	41
2.3 Στρατηγικά Σχέδια Δράσης	45
2.3.1 Σχέδιο Δράσης	45
2.4 Πολιτικές Χρηματοδότησης	47
2.5 Υποστηρικτικοί μηχανισμοί	53
3. Κριτικός απολογισμός υφιστάμενου οικοσυστήματος της ΚΑΛΟ στην Ελλάδα	56
3.1 Νομικό πλαίσιο	61
3.2 Ευαισθητοποίηση πολιτών και προώθηση της κοινωνικής οικονομίας	62
3.3 Χρηματοδότηση και εξεύρεση πόρων	64
3.4 Εκπαίδευση	65
4. Συμπεράσματα	66
Πηγές-Βιβλιογραφία	70

Κατάλογος Εικόνων / Σχημάτων

Εικόνα 1: Το οικοσύστημα για τις κοινωνικές επιχειρήσεις, Πηγή: European Commission, 2015.....	19
--	----

Κατάλογος Πινάκων

Πίνακας 1: Η Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα, Πηγή: Νασιούλας, 2012	37
Πίνακας 2: Οι ΜΚΟ στην Ελλάδα, Πηγή: Αφουξενίδης & Γαρδίκη, 2015	38
Πίνακας 3: Εικόνα του Γενικού Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας έως 31/10/2016, Πηγή: Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2017	40
Πίνακας 4: Προϋπολογισμός Επιχειρησιακών Προγραμμάτων του ΕΣΠΑ 2014-2020 για τον Τομέα της Κ.Α.Λ.Ο., Πηγή: Ετήσια Έκθεση της Ειδικής Γραμματείας ΚΑΛΟ, 2017..	46

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

ΕΠΑΝΑΔ-ΔΒΜ	Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση
ΕΠΑΝΕΚ	Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία
Κ.Α.Ο.	Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία
Κοιν.Σ.Επ.	Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις
ΠΕΠ	Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
U.N.R.I.S.D.	United Nations Research Institute for Social Development

Εισαγωγή

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξετάσει το οικοσύστημα της κοινωνικής οικονομίας που αναπτύχθηκε τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα, το πλαίσιο στο οποίο αναπτύσσονται τα κοινωνικά εγχειρήματα (οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό, θεσμικό) και τους παράγοντες που ενισχύουν την ανάπτυξή τους ή δρουν ανασταλτικά στην λειτουργία τους.

Στην παρούσα εργασία, στο πρώτο κεφάλαιο διερευνώνται οι προτάσεις πολιτικής για τη διαμόρφωση ενός οικοσυστήματος για την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία με έμφαση στην εμπειρία από τη διεθνή πρακτική σε ένα πρώτο επίπεδο και, έπειτα με έμφαση στην ευρωπαϊκή εμπειρία. Μελετώνται τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι φορείς της ΚΑΛΟ και τέλος παρατίθενται σύντομα συμπεράσματα. Στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζεται η ανάπτυξη του οικοσυστήματος της Κ.Α.Ο. στην Ελλάδα. Κατά πρώτον θα διερευνηθεί η φύση των κοινωνικών επιχειρήσεων στη χώρα μας, οι ιδιαίτερες ανάγκες τους. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, θα γίνει καταγραφή των εργαλείων που υιοθέτησε η Ελληνική Πολιτεία σε θεσμικό, οικονομικό και υποστηρικτικό επίπεδο για την ανάπτυξη της Κ.Α.Ο.. Θα αναλυθούν οι προτάσεις που προβλέφθηκαν και το τι τελικά υλοποιήθηκε από την Ελληνική πολιτεία. Στο τελευταίο κεφάλαιο γίνεται ένας κριτικός απολογισμός του υφιστάμενου οικοσυστήματος της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας στην Ελλάδα και επισημαίνονται οι αδυναμίες του καθώς και οι προτάσεις για τη διαμόρφωση ενός πραγματικά υποστηρικτικού συστήματος με βάση και τις καλές διεθνείς πρακτικές.

Τέλος, παρατίθενται συμπεράσματα σε σχέση με το κεντρικό ερώτημα της εργασίας που είναι “η εμβάθυνση στο ρόλο που διαδραματίζει το οικοσύστημα της κοινωνικής οικονομίας στην ανάπτυξη των κοινωνικών εγχειρημάτων, η αποτίμηση των θετικών ή των αρνητικών επιπτώσεων που το οικοσύστημα ή παράμετροι του οικοσυστήματος έχουν στην κοινωνική επιχειρηματικότητα και ο εντοπισμός των κρίσιμων σημείων αυτού, για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων για την βιώσιμη ανάπτυξη του πεδίου της ΚΑΟ και την βελτίωση ενός ευνοϊκού πλαισίου”. Σε αυτό το πλαίσιο παρατίθεται η πρόοδος που έχει σημειωθεί έως και σήμερα, εκτιμήσεις, καθώς και προτάσεις για την επίτευξη των επιθυμητών αποτελεσμάτων και στόχων.

Για την εκπόνηση της παρούσας εργασίας, χρησιμοποιήθηκε η μεθοδολογία της δευτερογενούς έρευνας, σε ελληνική και σε ξενόγλωσση αρθρογραφία και βιβλιογραφία, σε

ΕΛΛΗΝΙΚΟ
ΑΝΟΙΚΤΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

«Ελένη Φρονίμου», «Το οικοσύστημα της Κ.Α.Α.Ο. στην Ελλάδα και η ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας: Δημόσιες πολιτικές, εμπόδια και προτάσεις»

άρθρα και πληροφορίες από το διαδίκτυο, καθώς και σε προηγούμενες μελέτες, εκθέσεις και εργασίες που έχουν εκπονηθεί.

1 Διαμόρφωση οικοσυστήματος για την ΚΑΛΟ

Γιατί είναι αναγκαία η διαμόρφωση ενός οικοσυστήματος για την ΚΑΛΟ

Η σύλληψη του όρου της Κοινωνικής Οικονομίας, τοποθετείται στην αρχή του 19ου αιώνα. Καθ' όλη την ιστορική εξέλιξή της, παρατηρείται η απουσία ενός αυστηρού και σαφή ορισμού τόσο της έννοιας, όσο και της εμβέλειας της Κοινωνικής Οικονομίας (Chaves and Monzon, 2012).

Όσον αφορά τη θεσμοθετημένη μορφή της Κοινωνικής Οικονομίας, σε αυτή, περιλαμβάνονται συνεταιρισμοί, αλληλασφαλιστικές εταιρείες ή ενώσεις, σύλλογοι και σωματεία, ιδρύματα και οργανισμοί καθώς και κοινωνικές επιχειρήσεις οι οποίες, μέσω της παραγωγής προϊόντων ή της παροχής υπηρεσιών, καλύπτουν ανάγκες των μελών τους ή κοινωνικές ανάγκες οι οποίες δεν δύναται να καλυφθούν με άλλο τρόπο (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011).

Στα τέλη του 20ού αιώνα με την έλευση της οικονομικής κρίσης και της κρίσης του κράτους πρόνοιας, άρχισε να επανέρχεται στο προσκήνιο το ενδιαφέρον για την ΚΑΛΟ και τους φορείς της, ως αποτέλεσμα των δυσκολιών με τις οποίες έρχονταν αντιμέτωπες οι αγορές και οι οικονομίες τους σε συνάρτηση με την αδυναμία εξεύρεσης λύσεων σε προβλήματα όπως: η αντιμετώπιση της ανεργίας, η υγεία, ο κοινωνικός αποκλεισμός, η εκπαίδευση, η βιώσιμη ανάπτυξη, η πρόνοια σε αστικές υποβαθμισμένες περιοχές ή σε αγροτικές περιοχές κ.λπ. (Chaves and Monzon, 2012).

Η ΚΑΛΟ, διαμέσου των καινοτομιών που προάγει, δύναται να συμβάλει καταλυτικά στον αναπροσδιορισμό τόσο των οικονομιών όσο και των κοινοτήτων, αίροντας τον κοινωνικό αποκλεισμό, αυξάνοντας την κοινωνική ευημερία και βελτιώνοντας την ποιότητα του περιβάλλοντος (Ντ'Αλίζα, Καλλής & Ντεμάρια, 2016).

Πράγματι η ΚΑΛΟ διαφαίνεται να έχει συγκριτικά πλεονεκτήματα όσον αφορά την εξάλειψη του κοινωνικού αποκλεισμού κυρίως μέσω α) της ένταξης στην απασχόληση ατόμων που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικά ομάδες β) της παροχής καινοτόμων κοινωνικών υπηρεσιών και γ) της τοπική ανάπτυξη περιοχών που χαρακτηρίζονται ως υποβαθμισμένες (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013). Επιπλέον, το ενδιαφέρον για την ΚΑΛΟ έχει αυξηθεί, επειδή ολοένα και πιο έντονη παρουσιάζεται η ανάγκη για ανάπτυξη μιας αγοράς εργασίας χωρίς αποκλεισμούς

-αλλά αντίθετα έχοντας ως στόχο την δημιουργία απασχόλησης για όλους, και η απαίτηση για την ύπαρξη ηθικών και κοινωνικών αρχών σε ζητήματα όπως η κατανάλωση, η εργασία, οι επενδύσεις και η αποταμίευση (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011).

Το πεδίο της ΚΑΛΟ εξαρτάται και επηρεάζεται άμεσα από το περιβάλλον στο οποίο αναπτύσσεται. Ουσιαστικά το περιβάλλον και το οικοσύστημα της ΚΑΛΟ είναι ο κρίσιμος παράγοντας που θα διευκολύνει ή θα αποτελέσει ανασταλτικό παράγοντα στην ανάπτυξη της ΚΑΛΟ (Chaves and Monzon, 2017). Η ύπαρξη ενός ευνοϊκού οικοσυστήματος για την ΚΑΛΟ, ενός υποστηρικτικού πλαισίου πολιτικής και θετικής αντιμετώπισης όσον αφορά το κοινωνικό επιχειρείν, ενός πλαισίου που υποστηρίζει την ανάπτυξη της ΚΑΛΟ και στηρίζει τη βιωσιμότητά της, δύναται να συμβάλλει ουσιαστικά στην ενίσχυση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας (European Commission, 2015). Οι φορείς εξουσίας και τα κυβερνητικά όργανα αναπτύσσουν ενέργειες, τις δημόσιες πολιτικές που αποσκοπούν στην επίλυση ενός κοινωνικού προβλήματος και στην ικανοποίηση αναγκών που αναδύονται από την κοινωνία (Anderson, 2006). Διότι παρά το γεγονός ότι η ΚΑΛΟ και τα εγχειρήματά της επιδιώκουν μια αλλαγή από τα κάτω χρειάζονται την στήριξη του κράτους για να πετύχουν τον στόχο τους (Καβουλάκος, 2018). Ειδικά όσον αφορά τους νέους, το κράτος, με τις πολιτικές του, μπορεί να συνεισφέρει αποφασιστικά στην διαμόρφωση κουλτούρας για την ΚΑΛΟ. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω της εισαγωγής εκπαιδευτικών προγραμμάτων και προγραμμάτων κατάρτισης και της ενσωμάτωσης συναφών δραστηριοτήτων στα εκπαιδευτικά προγράμματα των σχολείων και των πανεπιστημίων. Η διαμόρφωση κουλτούρας για την ΚΑΛΟ είναι ζωτικής σημασίας και όσο πιο νωρίς εισαχθούν τα προγράμματα αυτά στην εκπαιδευτική διαδικασία, ξεκινώντας ακόμη και από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, τόσο καλύτερα θα είναι τα αποτελέσματα (Μπαλούρδος, Σαρρής, Τραμουντάνης & Χρυσάκης, 2014).

Το κατάλληλο οικοσύστημα για την ΚΑΛΟ

Πρωτεύον στοιχείο στη δημιουργία ενός ευνοϊκού οικοσυστήματος για την ανάπτυξη των φορέων της ΚΑΛΟ, είναι η θέσπιση ενός ενιαίου νομικού πλαισίου. Το πλαίσιο αυτό πρέπει να λαμβάνει υπ' όψιν του, αυτό που υπογραμμίζει το **Ινστιτούτο Έρευνας των Ηνωμένων Εθνών για την Κοινωνική Ανάπτυξη** (U.N.R.I.S.D.), δηλαδή το γεγονός ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις διαθέτουν ορισμένα χαρακτηριστικά που τις τοποθετούν σε μειονεκτική θέση συγκριτικά με τις συμβατικές επιχειρήσεις. Απαιτείται να αναγνωριστεί η ποικιλομορφία των εγχειρημάτων της ΚΑΛΟ και τα ιδιαίτερα τους χαρακτηριστικά, γιατί μόνον με αυτόν τον τρόπο θα μπορέσουν: α) οι φορείς της ΚΑΛΟ να δραστηριοποιούνται, σε μια ενιαία αγορά,

σε ισότιμη βάση με άλλες μορφές επιχειρήσεων και β) η ΚΑΛΟ να ξεκλειδώσει το πλήρες δυναμικό της (Social Economy Europe, 2018).

Σύμφωνα με τον Moore το οικοσύστημα είναι μια δυναμική κοινότητα, που αποτελείται από διαφορετικούς εμπλεκόμενους δρώντες/φορείς, η οποία διαμέσου της συνεργασίας και του ανταγωνισμού, δημιουργεί αξία (Moore, 1993). Το οικοσύστημα της ΚΑΛΟ επιτρέπει να συναντηθούν, διάφορες οργανώσεις, οργανισμοί και φορείς, εκτός από φορείς της ΚΑΛΟ (φορείς της ΚΑΛΟ και λοιπά ενδιαφερόμενα μέρη), προωθώντας τόσο την συμμετοχή όσο και την συνεργασία αλλά χωρίς την ύπαρξη ανταγωνισμού.

Προσεγγίσεις αναφορικά με το οικοσύστημα της ΚΑΛΟ στη διεθνή βιβλιογραφία:

Σύμφωνα με μελέτη της **Ευρωπαϊκής Επιτροπής** (2015) το οικοσύστημα της ΚΑΛΟ στηρίζεται στις **δημόσιες πολιτικές**, οι οποίες μπορούν να αναγνωρίζουν τους φορείς της, να υποστηρίζουν την λειτουργία τους και να συμβάλλουν στην ενίσχυσή τους, καθώς και στην δημιουργία νέων.

Σύμφωνα με το **Ινστιτούτο Έρευνας των Ηνωμένων Εθνών για την Κοινωνική Ανάπτυξη**, πρέπει να υπάρχει μια ολοκληρωμένη προσέγγιση των πολιτικών λαμβάνοντας υπ' όψιν την περιβαλλοντική διάσταση, τον ανθρώπινο παράγοντα, τις επιχειρηματικές δραστηριότητες, την αγορά εργασίας και την απασχόληση. Για να μπορέσουν οι φορείς της ΚΑΛΟ να αναπτυχθούν στο πλήρες εύρος των δυνατοτήτων τους, είναι αναγκαία η ύπαρξη ενός ισχυρού θεσμικού πλαισίου. Το πλαίσιο αυτό πρέπει να συνοδεύεται από τη δημιουργία των αντίστοιχων δομών, όπως η δημιουργία Γραμματείας και Υπουργείου, ώστε να υποστηριχθεί η ΚΑΛΟ. Η εξεύρεση καινοτόμων μορφών χρηματοδότησης και η θέσπιση ειδικών προγραμμάτων με σκοπό την ανεύρεση πόρων και την παροχή μικροχρηματοδοτήσεων μπορούν να ενισχύσουν περαιτέρω την ανάπτυξη του πεδίου της ΚΑΛΟ. Η διεύρυνση της **ενεργούς συμμετοχής των εμπλεκόμενων** δρώντων/φορέων κατά τη λήψη αποφάσεων που σχετίζονται με την υλοποίηση μέτρων και πολιτικών μπορεί να λειτουργήσει ενισχυτικά ως προς την δυναμική τους και συνεπώς είναι ιδιαίτερα σημαντική (U.N.R.I.S.D. 2016).

Σύμφωνα με τον **Διεθνή Οργανισμό Εργασίας** κρίνεται επιβεβλημένη η θέσπιση ενός **συνεκτικού ρυθμιστικού και διοικητικού πλαισίου**, που να επιτρέπει και να διευκολύνει την πρόσβαση των κοινωνικών επιχειρήσεων στις **δημόσιες αγορές** και να καθιστά δυνατή την καλύτερη αξιοποίησή τους σε αυτό το πεδίο. Επιπλέον, άμεση είναι η ανάγκη για

οικονομική στήριξη των επιχειρήσεων της ΚΑΛΟ τόσο κατά την έναρξή της όσο και κατά την περίοδο ανάπτυξής της. Η πρόσβαση στην **χρηματοδότηση** είναι αναγκαία σε κάθε στάδιο λειτουργίας της επιχείρησης, έτσι ώστε να μπορεί να εδραιωθεί και να κλιμακώσει τις επιχειρηματικές της δραστηριότητες. Η ύπαρξη συνεργασίας και αλληλεπίδρασης με άλλους φορείς και δρώντες καθώς και ο διαμοιρασμός γνώσης, είναι πολύ σημαντικά στοιχεία γιατί ισχυροποιούν την παρουσία της ΚΑΛΟ και την βοηθούν να εδραιωθεί. Η χρηστή διακυβέρνηση, η δημιουργία ικανοτήτων και η **ανάπτυξη δεξιοτήτων** όσον αφορά τον δημόσιο τομέα είναι σημαντικοί παράγοντες για την υποστήριξη σε εθνικό και περιφερειακό – τοπικό επίπεδο και την προώθηση του πεδίου της ΚΑΛΟ. Πολύ βοηθητικές προς αυτήν την κατεύθυνση μπορούν να είναι δομές και οργανισμοί που παρέχουν υποστήριξη και **συμβουλευτική καθοδήγηση** όπως οι τοπικές ομοσπονδίες και οι κοινοπραξίες συνεταιρισμών (CICOPA-ILO, 2013).

1.1 Η διεθνής - ευρωπαϊκή εμπειρία

Κατωτέρω γίνεται αναφορά στη μέχρι τώρα διεθνή και ευρωπαϊκή εμπειρία, αναφορικά με το οικοσύστημα της ΚΑΛΟ, και σύμφωνα με τον ορισμό του, όπως αυτός αποτυπώνεται στη μελέτη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2015). Η συγκεκριμένη κατηγοριοποίηση-τυποποίηση βασίζεται στην μελέτη πολιτικών σε αρκετές ευρωπαϊκές χώρες και αποκρυσταλλώνει την εμπειρία τους. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2015) οι δημόσιες πολιτικές είναι το επίκεντρο, με βάση το οποίο δημιουργούνται και εξελίσσονται παράγοντες που αποτελούν το οικοσύστημα της ΚΑΛΟ, όπως αποτυπώνονται στην Εικόνα 1, οι οποίοι επιδρούν στην ανάπτυξη της ΚΑΛΟ. Κάθε οικοσύστημα έχει συγκεκριμένα χαρακτηριστικά τα οποία διαμορφώνονται από τον τρόπο που αλληλεπιδρούν οι παραπάνω παράγοντες.

Στις περισσότερες χώρες οι παράγοντες που είναι απαραίτητοι, για την διαμόρφωση ενός ευνοϊκού οικοσυστήματος για την ΚΑΛΟ και την άρση των εμποδίων που αφορούν την ανάπτυξή της, είναι ακόμη σε αρχικό στάδιο. Υπάρχουν ωστόσο ορισμένοι, κοινώς αποδεκτοί, παράγοντες που μπορούν να συμβάλλουν στην δημιουργία ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος για τους φορείς της ΚΑΛΟ. Ο πρώτος αναφέρεται στο υφιστάμενο νομικό πλαίσιο που υπάρχει για τους φορείς της ΚΑΛΟ. Ο δεύτερος παράγοντας έχει να κάνει με

Εικόνα 1: Το οικοσύστημα για τις κοινωνικές επιχειρήσεις

(Πηγή: European Commission, 2015)

την ανάπτυξη αγορών κοινωνικών επενδύσεων. Ο τρίτος παράγοντας σχετίζεται με την μέτρηση του αντικτύπου και τα συστήματα αναφοράς. Επιπλέον, ένας άλλος σημαντικός παράγοντας είναι, τα δίκτυα και οι μηχανισμοί αμοιβαίας υποστήριξης. Τέλος, κρίσιμης σημασίας είναι και οι εξειδικευμένες υπηρεσίες ανάπτυξης και υποστήριξης κοινωνικών επιχειρήσεων, τα συστήματα πιστοποίησης, τα σήματα και οι ετικέτες (European Economic and Social Committee, 2016). Η διεθνής και ευρωπαϊκή εμπειρία πρέπει να αποτελεί οδηγό για την ανάπτυξη του οικοσυστήματος και την δημιουργική πορεία της ΚΑΛΟ στην Ελλάδα.

Δημόσιες πολιτικές

Οι δημόσιες πολιτικές περιλαμβάνουν ένα σύνολο κρατικών αποφάσεων οι οποίες επιχειρούν να ρυθμίσουν επιμέρους πεδία της κοινωνίας και της οικονομίας, να επιλύσουν ένα κοινωνικό πρόβλημα και να ικανοποιήσουν ανάγκες που αναδύονται από την κοινωνία (Anderson, 2006). Τόσο κατά το στάδιο του σχεδιασμού όσο και κατά το στάδιο της υλοποίησης των δημόσιων πολιτικών υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ κοινωνίας και κράτους. Ο σχεδιασμός των κατάλληλων **δημόσιων πολιτικών** που μπορούν να επιτύχουν την διευκόλυνση της ανάπτυξης του πεδίου της ΚΑΛΟ, προϋποθέτει την ύπαρξη ενός ολοκληρωμένου στρατηγικού πλάνου και σωστής διακυβέρνησης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013). Υπάρχουν περιπτώσεις όπου πράγματι οι δημόσιες πολιτικές έχουν μια ολιστική προσέγγιση για την ΚΑΛΟ, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της Βαρκελώνης και του Κεμπέκ.

Το **Σχέδιο Δράσης της Βαρκελώνης**, αποτελεί μια ολιστική προσέγγιση του πεδίου, με στοχευμένες δράσεις που διασφαλίζουν τη μακροχρόνια βιωσιμότητα και τον πολλαπλασιασμό των εγχειρημάτων. Ένας παράγοντας που συμβάλλει στην διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής είναι η διάγνωση των αναγκών μέσω της ανάλυσης της επικρατούσας κατάστασης,

Το Σχέδιο έχει δύο κύριους στόχους: α) τις δράσεις προώθησης της ΚΑΛΟ και β) τις δράσεις ενίσχυσης των υφιστάμενων εγχειρημάτων της ΚΑΛΟ. Επικεντρώνεται σε πρακτικά ζητήματα και στο πώς τα εγχειρήματα της ΚΑΛΟ θα προωθηθούν, θα διασφαλιστεί η ομαλή λειτουργία τους και πώς, τελικά, θα καταστούν βιώσιμα, περιλαμβάνοντας συγκεκριμένες δράσεις εκπαίδευσης, συμβουλευτικής, σχεδιασμού, επικοινωνίας, προώθησης, δημοσιότητας και υποστήριξη (διάθεση πόρων και χώρων εγκατάστασης), περιφερειοποίησης και δράσεις σε επίπεδο κοινότητας. Επιπλέον δίδεται ιδιαίτερη σημασία

στην χρηματοδότηση των εγχειρημάτων της ΚΑΛΟ, προτείνοντας συγκεκριμένα μέτρα προκειμένου να διασφαλιστεί η ύπαρξη εσόδων και να επιτευχθεί η διαμόρφωση μιας νέας κουλτούρας χρηματοδότησης (Barcelona, 2016).

Η κατάρτιση και η συμβουλευτική έχουν ως στόχο τους να δημιουργηθούν οι κατάλληλες δομές αποσκοπώντας στην αύξηση των φορέων της ΚΑΛΟ και στην δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης. Όσον αφορά την χρηματοδότηση στόχος είναι να αυξηθούν τα διαθέσιμα τραπεζικά προϊόντα μέσω της δημιουργίας ενός ευμενέστερου φορολογικού περιβάλλοντος, της καθιέρωσης της ηθικής πίστης και των ηθικών τραπεζών. Οι δημόσιες συμβάσεις πρέπει να διέπονται από κοινωνικά υπεύθυνες διαδικασίες και να παρέχεται υποστήριξη μέσω της ανάπτυξης συνεργασιών στους φορείς της ΚΑΛΟ. Αναφορικά με την προώθηση και την δημοσιότητα κύριος στόχος είναι η ανάπτυξη μιας κοινής ταυτότητας για την ΚΑΛΟ, ενώ η υποστήριξη, η διάθεση πόρων και χώρων εγκατάστασης, αναφέρεται στη δημιουργία υποδομών και στην παραχώρηση χώρων του δημοσίου και αποσκοπεί στην εξασφάλιση της βιωσιμότητας των φορέων της ΚΑΛΟ. Η περιφερειοποίηση και οι δράσεις σε επίπεδο κοινότητας δίνουν βάση στην ανάπτυξη χωρικών προγραμμάτων για την άρση των ανισοτήτων που παρατηρούνται σε τοπικό επίπεδο (Barcelona, 2016).

Προτείνεται ακόμη να δημιουργηθούν νέοι δείκτες για την μέτρηση και αποτύπωση των επιδιωκόμενων αποτελεσμάτων, που θα μετρούν όχι μόνο την οικονομική δραστηριότητα αλλά και την κοινωνική ωφελιμότητα που προκύπτει από αυτή. Στους νέους αυτούς δείκτες θα εμπερικλείονται ο βαθμός μεταβολής του κοινωνικού αποτυπώματος, η κατανομή της εργασίας και των μισθών μεταξύ των φύλων καθώς και η αξία που δημιουργείται για το κοινωνικό σύνολο (Barcelona, 2016).

Το μοντέλο του **Κεμπέκ** αποτελεί ένα καλό παράδειγμα διεθνώς για την κοινωνική οικονομία και την οργάνωσή της. Στο Κεμπέκ η ΚΑΛΟ έχει τεθεί ως προτεραιότητα στην κυβερνητική ατζέντα πολιτικής και κατάφερε μέσω της επιχειρηματικής ανάπτυξης σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο να αποτελέσει λύση για την καταπολέμηση της φτώχειας, την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και την ικανοποίηση συλλογικών αναγκών (Mendell, 2009). Οι επιτροπές για την ΚΑΛΟ που συστάθηκαν περιφερειακά, από το 1995 και έπειτα, καθώς και τα κέντρα ανάπτυξης, από το 1997 και έπειτα, συνετέλεσαν στην ενίσχυση της προβολής της και κατάφεραν να εδραιώσουν την ΚΑΛΟ στην ατζέντα των δημοσίων πολιτικών (Tremblay, 2010).

Στο Κεμπέκ οι πρακτικές κοινωνικής οικονομίας δεν εφαρμόστηκαν ξαφνικά αλλά ήταν το αποτέλεσμα μιας μακροχρόνιας διεργασίας: Ο σχεδιασμός των πολιτικών αλλά και η εφαρμογή τους έχουν διαμορφωθεί σε ένα βάθος χρόνου εικοσιπενταετίας μέσα από τη σύγκλιση ακτιβιστών και εργατικών και κοινωνικών κινημάτων όπου μέσω της συνεργασίας τους σχεδίασαν και υλοποίησαν εναλλακτικές πολιτικές οι οποίες αποσκοπούσαν στην οικονομική ανάπτυξη του τόπου. Σημαντικός ήταν όμως και ο ρόλος της κυβέρνησης η οποία συνεργάστηκε για την διαμόρφωση των πολιτικών της ΚΑΛΟ με φορείς της και παρείχε νομοθετική, θεσμική και χρηματοδοτική στήριξη (Mendell, 2009).

Τέλος, ιδιαίτερης σημασίας είναι ο τρόπος που αντιμετωπίζει το κράτος την ΚΑΛΟ: Στο Κεμπέκ η ΚΑΛΟ δεν αντιμετωπίζεται ως μια λύση ανάγκης αλλά ως μια μακροχρόνια επένδυση η οποία θα λειτουργήσει ευεργετικά τόσο όσον αφορά την βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης των πολιτών όσο και αναφορικά με την αύξηση των δημοσίων εσόδων.

Νομικό πλαίσιο

Οι **νόμοι** δύνανται να έχουν θετική δράση στην προώθηση και στην ανάπτυξη του πεδίου, καθώς συμπεριλαμβάνουν τον ορισμό, τα κύρια χαρακτηριστικά και τις βασικές αρχές των φορέων της ΚΑΛΟ. Ωστόσο για να ενισχυθεί η αποτελεσματικότητα των νόμων θα πρέπει να συνοδεύονται και από άλλες δημόσιες πολιτικές. Ουσιαστικά το νομικό πλαίσιο σηματοδοτεί την πρόθεση της κυβέρνησης για να αναγνωρίσει και να ενισχύσει το πεδίο της ΚΑΛΟ και για τον λόγο αυτό, διαφοροποιείται ανάλογα με την εκάστοτε χώρα και υπάρχει διαφορετικός βαθμός θεσμικής αναγνώρισης καθώς υπάρχουν: α) Χώρες που έχουν ενσωματώσει την ΚΑΛΟ στο Σύνταγμά τους, όπως η Βραζιλία και το Εκουαδόρ β) Χώρες που θέσπισαν νόμο με συνολική προσέγγιση, όπως η Γαλλία που περιλαμβάνει την δημιουργία επιμελητηρίου γ) Χώρες όπου θεσμοθέτησαν επιμέρους ζητήματα, όπως συνέβη με την Ιταλία και το Ηνωμένο Βασίλειο και δ) χώρες όπου παρατηρείται η απουσία νομικού πλαισίου, όπως συμβαίνει στην Γερμανία (UNRISED, 2016) και οι φορείς της ΚΑΛΟ αξιοποιούν άλλα νομικά εργαλεία της εθνικής νομοθεσίας (Αδάμ κ.α., 2018). Κάποιου είδους νομοθετικό πλαίσιο για τις κοινωνικές επιχειρήσεις υπάρχει σε δεκαέξι ευρωπαϊκές χώρες (European Commission, 2015).

Στην Γαλλία έχει υιοθετηθεί νόμος πλαίσιο για την ΚΑΛΟ. Ο **γαλλικός νόμος** έχει μια συνολική προσέγγιση, είναι αρκετά εκτεταμένος με 88 άρθρα, προβλέπει και αναγνωρίζει

την οικονομική συνεργασία και δημιουργεί νέα εργαλεία χρηματοδότησης για τους φορείς της ΚΑΛΟ καθώς και ταμείο κοινωνικής οικονομίας -(FISO) (Chaves and Monzon, 2017).

Αναλυτικότερα ο γαλλικός νόμος (ν.856/2-14 της 31ης Ιουλίου 2014) αναγνωρίζει την ΚΑΛΟ ως μορφή οικονομικής ανάπτυξης και επιχειρηματικότητας και ορίζει τις νομικές μορφές που μπορούν να πάρουν οι φορείς της ΚΑΛΟ (ιδρύματα & ενώσεις, αλληλασφαλιστικές εταιρείες, συνεταιρισμοί), καθώς και τις αρχές που τους διέπουν. Σύμφωνα με το αρ.2 τρία εναλλακτικά κριτήρια ορίζουν την κοινωνική ωφέλεια: α) Η αρωγή σε ευάλωτες ομάδες β) Η καταπολέμηση της ανισότητας και του κοινωνικού αποκλεισμού και γ) Η συμβολή στη βιώσιμη ανάπτυξη, η μετάβαση σε ανανεώσιμες πηγές ενέργειας ή η διεθνής αλληλεγγύη σε συνδυασμό όμως με ένα από τα δυο προηγούμενα κριτήρια. Σύμφωνα με αυτές τις αρχές επιβάλλεται η διαφανής, συμμετοχική και δημοκρατική διοίκηση και η δημιουργία αδιανέμητων αποθεματικών ενώ απαγορεύεται σκοπός να είναι η διανομή κερδών. Εμπορικές επιχειρήσεις που υιοθετούν τις ως άνω αρχές αναπτύσσουν δραστηριότητες κοινωνικής ωφέλειας (όπως ορίζεται στο αρ. 2) και αποδίδουν τα ποσοστά επί των κερδών που προβλέπονται στο αναπτυξιακό ταμείο και στη δημιουργία αποθεματικών. Επιχειρήσεις που τηρούν όλα τα παραπάνω κριτήρια επιτρέπεται να εγγραφούν ως “Επιχειρήσεις ΚΑΛΟ” στο Μητρώο Εταιρειών. Περιλαμβάνονται ακόμη ως φορείς της ΚΑΛΟ οι περιβαλλοντικές οργανώσεις (αρ. 88-92) και οι επιχειρήσεις δίκαιου εμπορίου (αρ. 94). Όσον αφορά την συλλογική εκπροσώπηση & οργάνωση, σύμφωνα με το αρ.4 του νόμου, προβλέπεται το Ανώτατο Συμβούλιο της ΚΑΛΟ, που είναι κατά κύριο λόγο όχι διοικητική αλλά συμβουλευτική αρχή με προεξάρχουσα πολιτική λειτουργία και έχει τον ρόλο ενδιάμεσου οργάνου μεταξύ των φορέων της ΚΑΛΟ και των εθνικών και ευρωπαϊκών αρχών. Επιπλέον ο νόμος προβλέπει, σύμφωνα με το αρ. 5, την σύσταση **Επιμελητηρίου** για την ΚΑΛΟ, το οποίο έχει ως κύριο αντικείμενο την προώθηση και την αντιπροσώπευση της ΚΑΛΟ σε εθνικό επίπεδο. Όσον αφορά τον χρηματοπιστωτικό τομέα υπάρχει πρόβλεψη για εναλλακτικά νομίσματα και για χρηματοπιστωτικά εργαλεία άντλησης κεφαλαίων (κυρίως μεταβιβάσιμα ομόλογα). Τέλος θεσμοθετείται η δημόσια υποστήριξη προς την ΚΑΛΟ μέσω των δημόσιων συμβάσεων, των τοπικών μέτρων υποστήριξης και πρόσβασης σε επιδοτήσεις. (Αδάμ & Συν., 2018).

Ο **ισπανικός νόμος** (ν.5/2011) αποτελεί και αυτός ένα νόμο – πλαίσιο, αλλά είναι αρκετά συντομότερος σε σχέση με τον γαλλικό καθώς αποτελείται μόνο από 9 άρθρα. Η μικρή έκταση του νόμου οφείλεται στην ύπαρξη πλήθους άλλων νομοθετημάτων που ορίζουν

ειδικότερες πτυχές της ΚΑΛΟ. Στα άρθρα 1-4 γίνεται μνεία στην έννοια της ΚΑΛΟ και στις αρχές που την διέπουν. Στις τελευταίες αναφέρονται η προτεραιότητα του ανθρώπου και του κοινωνικού σκοπού σε σχέση με το κεφάλαιο, η διαφάνης, η αυτόνομη, η δημοκρατική και συμμετοχική διακυβέρνηση, η ανεξαρτησία από τις δημόσιες αρχές, η ορθή ανταμοιβή της εργασίας και η προώθηση της αλληλεγγύης. Στο άρθρο 5 γίνεται απαρίθμηση των επιχειρηματικών φορέων της ΚΑΛΟ, όπως ιδρύματα, αλληλοβοηθητικά σωματεία & εταιρείες, συνεταιρισμοί, κοινωνικές επιχειρήσεις κα. Στο άρθρο 7 προβλέπεται η δυνατότητα οργάνωσης αλλά και αντιπροσώπευσης τόσο σε τοπικό όσο και σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο, διαμέσου ομοσπονδιών και συνομοσπονδιών και ενώσεων. Στο άρθρο 8 προβλέπεται η υποχρέωση που βαρύνει τις δημόσιες αρχές για την προώθηση της ΚΑΛΟ διαμέσου των κατάλληλων πολιτικών. Τέλος, το Συμβούλιο για την Προώθηση της ΚΑΛΟ εισάγεται με το άρθρο 9. Πρόκειται για ένα συμβουλευτικό κατά βάση όργανο με συμμετοχή από φορείς της ΚΑΛΟ, την κεντρική και τις περιφερειακές κυβερνήσεις (Αδάμ & Συν., 2018).

Πολιτικές χρηματοδότησης

Οι φορείς της ΚΑΛΟ χρειάζονται χρηματοδοτικά εργαλεία που να απευθύνονται στις ιδιαίτερες απαιτήσεις τους καθώς δεν μπορούν να καλύψουν τις ανάγκες τους μέσω της παραδοσιακή χρηματοδότησης (Ευρωπαϊκή οικονομική και κοινωνική επιτροπή, 2015). Στα πλαίσια ενός ευρύτερου οικοσυστήματος είναι απαραίτητη η εξεύρεση καινοτόμων μορφών χρηματοδότησης, ενός διαφορετικού συστήματος πιστώσεων, στο οποίο η ΚΑΛΟ να μπορεί να έχει πρόσβαση.

Σημαντικός παράγοντας για την ανάπτυξη της ΚΑΛΟ είναι **οι αγορές κοινωνικών επενδύσεων** (ή οι αγορές με κοινωνικό αντίκτυπο), δηλαδή η παροχή χρηματοδότησης σε φορείς με την προσδοκία δημιουργίας οικονομικής και κοινωνικής απόδοσης. Ο συνυπολογισμός οικονομικών και κοινωνικών κριτηρίων δημιουργεί την δυνατότητα πρόσβασης σε έναν ικανοποιητικό αριθμό επενδυτικών προϊόντων και επενδυτών. Συνήθως πρόκειται για μια μακροπρόθεσμη επένδυση καθώς οι περισσότερες κοινωνικές επιχειρήσεις δραστηριοποιούνται σε δραστηριότητες οι οποίες έχουν μικρό εσωτερικό ρυθμό απόδοσης. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, στη Γερμανία, στο Βέλγιο και στις Κάτω Χώρες, συναντάμε τις κοινωνικές αγορές με την υψηλότερη δραστηριότητα (European Commission, 2015). Στις αγορές κοινωνικών επενδύσεων περιλαμβάνονται τα κεφάλαια επιχειρηματικών συμμετοχών, τα οποία αποσκοπούν στην δημιουργία διάφορων μορφών επενδύσεων που

στοχεύουν σε διαφορετικές φάσεις ανάπτυξης μιας κοινωνικής επιχείρησης, τα κοινωνικά ομόλογα, το “κοινωνικό χρηματιστήριο” (UNRISD, 2016) και οι “κοινωνικές τράπεζες” που συναντούνται στην Γαλλία, το Ηνωμένο Βασίλειο, την Αυστρία, την Ουγγαρία και την Κροατία (European Commission, 2015),

Η **μέτρηση του κοινωνικού αντίκτυπου** αποτελεί μια ολοκληρωμένη μορφή αξιολόγησης της λειτουργίας των φορέων της ΚΑΛΟ καθώς αποτυπώνει το σύνολο των στοχεύσεών τους: Την δημιουργία οικονομικού πλούτου, την παραγωγή κοινωνικής αξίας και την περιβαλλοντική διάσταση της επιχειρηματικής δραστηριότητας του φορέα (Χρυσάκης, 2015). Μέσω της ανάλυσης του κόστους και του παραγόμενου οφέλους γίνεται η λήψη των αντίστοιχων αποφάσεων όσον αφορά τον καταμερισμό των πόρων (Morgan, 2015).

Επιπλέον η **Αξιολόγηση Κοινωνικών Κριτηρίων** κατά τη σύναψη **δημόσιων συμβάσεων** δύναται να έχει θετική επίδραση για την ενίσχυση της ΚΑΛΟ. Ειδικότερα η εισαγωγή κοινωνικών κριτηρίων στις προκηρύξεις διαγωνισμών προμήθειας του δημοσίου για προϊόντα και υπηρεσίες δύναται να αποφέρει θετικά αποτελέσματα όσον αφορά την αλληλεπίδραση κοινωνικών και οικονομικών αξιώσεων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010). Διαμέσου της θέσπισης των κοινωνικά υπεύθυνων δημόσιων συμβάσεων καλύπτεται ένα πλήθος κοινωνικών πτυχών, όπως είναι το ηθικό εμπόριο, η κοινωνική ένταξη κ.ά. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011). Παράδειγμα αποτελούν οι δημόσιες συμβάσεις που συνάπτονται στην Ιταλία με επιχειρήσεις που προσφέρουν υπηρεσίες καθαρισμού σε κτίρια των δήμων αλλά και οι δημόσιες συμβάσεις στη Βαρκελώνη οι οποίες αξιολογούν περιβαλλοντικά και κοινωνικά κριτήρια, εκτός των οικονομικών (Joseph, 2015).

Υπάρχουν διαφορετικές μορφές χρηματοδότησης που βασίζονται είτε σε δημόσιους πόρους είτε σε ιδιωτικά κεφάλαια, είτε πρόκειται για υβριδικές μορφές χρηματοδότησης όπου συνδυάζονται δημόσια και ιδιωτικά κεφάλαια. Τα δημόσια ταμεία αποτελούν βασική μορφή χρηματοδότησης. Στην Ιταλία, την Γερμανία και την Ισπανία οι εθνικές και οι περιφερειακές διοικήσεις αντλούν πόρους από τα διαρθρωτικά ταμεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την δημιουργία ειδικών προγραμμάτων επιδότησης για την προώθηση των συνεταιρισμών και της απασχόλησης σε αυτούς (Chaves & Monzon, 2017).

Επιπλέον, για την ενίσχυση του πεδίου, ιδιαίτερα σημαντική είναι η **σύσταση Ταμείου**, όπως το Ταμείο Κοινωνικής Καινοτομίας που συναντάμε στην Γαλλία (UNRISED, 2016). Αντίστοιχα στην Ιταλία υπάρχει το Ταμείο για τη χρηματοδότηση των κοινωνικών

επιχειρήσεων και των κοινωνικών συνεταιρισμών (Chaves & Monzon, 2017), του οποίου πηγή των κεφαλαίων αποτελεί το 3% που εισπράττει από τους συνεταιρισμούς (ετήσια κέρδη προ φόρων).

Μια άλλη εναλλακτική μορφή χρηματοδότησης είναι οι **ηθικές τράπεζες**. Στην Ιταλία για παράδειγμα συναντάμε την Banca Popolare Etica, η οποία ιδρύθηκε το 1999. Παρέχει χρηματοδοτική στήριξη μέσω της χορήγησης πιστώσεων και μικροπιστώσεων με μεγάλη διάρκεια αποπληρωμής και χαμηλά επιτόκια σε επιχειρήσεις που το παραδοσιακό τραπεζικό σύστημα δεν εξυπηρετεί. Η Banca Popolare Etica αξιολογεί την πιστοληπτική ικανότητα λαμβάνοντας υπόψη οικονομικά αλλά και μη οικονομικά κριτήρια (εκτίμηση κοινωνικών, περιβαλλοντικών, ηθικών κριτηρίων). Χρηματοδοτεί κοινωνικές επιχειρήσεις, επιχειρήσεις βιολογικής παραγωγής και εμπορίας, επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα του περιβάλλοντος (διαχείριση αποβλήτων, ανακύκλωση πρώτων υλών), επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα των κοινωνικών υπηρεσιών και υπηρεσιών υγείας κ.λπ.

Αντίστοιχα επιτυχημένα παραδείγματα υπάρχουν από τραπεζικά ιδρύματα σε όλη την Ευρώπη. Οι εξειδικευμένοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί, οι κοινωνικές, ηθικές και συνεταιριστικές τράπεζες διαθέτουν ειδικά προγράμματα χρηματοδότησης που ανταποκρίνονται στις ανάγκες των κοινωνικών επιχειρήσεων (Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, 2015). Η ύπαρξη τέτοιων μορφών χρηματοδότησης και η εύκολη πρόσβαση σε αυτές είναι καθοριστικοί παράγοντες για την βιωσιμότητα της κοινωνικής επιχείρησης.

Δίκτυα και υποστηρικτικοί μηχανισμοί

Η **δικτύωση των κοινωνικών επιχειρήσεων** είναι βαρύνουσας σημασίας για την ανάπτυξη του τομέα, καθώς οι φορείς της ΚΑΑΟ, δύνανται να ενισχύσουν την επιρροή τους και να συμβάλλουν στην δημιουργία πρωτοβουλιών για την ενίσχυσή τους. Μέσω της ανάπτυξης της δικτύωσης παρέχεται η δυνατότητα αλληλεπίδρασης τόσο μεταξύ των φορέων της ΚΑΑΟ όσο και με το ίδιο το κράτος (π.χ. μέσω της δημιουργίας forum) ώστε να διενεργηθεί διάλογος, να υπάρξει διαμοιρασμός πληροφοριών και συνδιαμόρφωση των δημόσιων πολιτικών. Στην Βραζιλία, για παράδειγμα, δημιουργήθηκε η Εθνική Γραμματεία Αλληλέγγυας Οικονομίας ως αποτέλεσμα των διαλόγων που προηγήθηκαν με οργανώσεις των πολιτών (UNRISED, 2016).

Οι εξειδικευμένες υπηρεσίες ανάπτυξης και υποστήριξης των κοινωνικών επιχειρήσεων αναφέρονται σε μηχανισμούς κατάρτισης, παροχής συμβουλευτικής και στήριξης. Εκτός από πρωτοβουλίες στήριξης τις οποίες χρηματοδοτεί ο δημόσιος τομέας, σε χώρες όπως η Ισπανία, η Ελβετία, η Ιρλανδία, οι Κάτω Χώρες, η Κροατία, η Εσθονία, η Τσέχικη Δημοκρατία, η Πολωνία, η Σλοβενία και η Σλοβακία, υπάρχουν παραδείγματα εκτεταμένων πρωτοβουλιών-ιδιωτικών δράσεων. Οι δράσεις αυτές αφορούν την υποστήριξη των φορέων της ΚΑΛΟ σε διαφορετικά επιχειρηματικά στάδια εξέλιξής τους, όπως στο στάδιο εκκίνησης και στο στάδιο ανάπτυξης. Επιπλέον παρέχουν υποστήριξη όσον αφορά την διασφάλιση επιχορηγήσεων, την ανάπτυξη συνεργασιών, τα ειδικά χρηματοπιστωτικά μέσα και την πρόσβαση στην αγορά (European Commission, 2015).

Η ανάπτυξη δικτύων και η θέσπιση μηχανισμών για την υποστήριξη των φορέων της ΚΑΛΟ είναι άκρως βοηθητική ειδικά όσον αφορά χώρες όπου οι κρατικές πρωτοβουλίες χρηματοδοτικής υποστήριξης είναι περιορισμένες (European Commission, 2015). Ειδικά η διενέργεια συνεδρίων και η ανάπτυξη δικτύων συνιστούν αποδεδειγμένα εργαλεία που επιδρούν διαρθρωτικά συμβάλλοντας στον συντονισμό του πεδίου (Chaves & Monzon, 2017). Μέσα από την ανάπτυξη της δικτύωσης και των συνεργασιών δημιουργούνται ευκαιρίες για ανταλλαγή τεχνογνωσίας, συνδημιουργία, επικοινωνία, εξεύρεση χώρου και εξοπλισμού, ενδυνάμωση της ταυτότητας και της δυναμικής του πεδίου της ΚΑΛΟ.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το Δίκτυο Κοινωνικών Επιχειρήσεων στη Δανία, που το φιλοξενεί το Κέντρο Κοινωνικής Οικονομίας. Το δίκτυο έχει τον ρόλο πλατφόρμας για τους φορείς της ΚΑΛΟ ώστε να υπάρχει διαμοιρασμός γνώσης και καθοδήγησης αλλά και πηγή έμπνευσης (European Commission, 2015).

Στην Ιταλία έχει δημιουργηθεί το πρόγραμμα *Fertilitá*. Το εν λόγω έργο ξεκίνησε το έτος 2001 από την Εθνική Υπηρεσία Προώθησης Επενδυτικών Επενδύσεων και Ανάπτυξης Επιχειρήσεων σε συνεργασία με το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Πολιτικής. Παρέχει υπηρεσίες κατάρτισης, συμβουλευτικής και καθοδήγησης από εγκαθιδρυμένους κοινωνικούς συνεταιρισμούς ή κοινοπραξίες συνεταιρισμών. Σκοπός του είναι η παροχή υποστήριξης για την ίδρυση κοινωνικών συνεταιρισμών (European Commission, 2015).

Στον Καναδά συναντάμε τους “Συνεταιριστές”. Πρόκειται για μια ομοσπονδία συνεταιρισμών με σκοπό δημιουργίας της, την αύξηση της ευημερίας, την ανάπτυξη συνεταιριστικών εργασιών στην περιοχή του Καναδά, την ενθάρρυνση για ομαδική

συνεργασία και την ανάπτυξη και προώθηση τρίτων συνεταιρισμών για την δημιουργία και οργάνωση πιστωτικών ενώσεων (International Co-operative Alliance [ICA], 2015). Οι “Συνεταιριστές” ασχολήθηκαν με πολλές πρωτοβουλίες εξεύρεσης κεφαλαίων, λίγες εκ των οποίων όμως ευδοκίμησαν, λόγω της προϋπόθεσης ύπαρξης αλτρουιστικού χαρακτήρα των χορηγών κεφαλαίου, το οποίο δεν έτυχε ευνοϊκής αποδοχής από τους επενδυτές. Ίδρυσαν την θυγατρική CFSL, για να εκδίδει κοινές μετοχές, με δικαίωμα ψήφου, διαμέσου επενδύσεων από το κοινό. Οι “Συνεταιριστές” αντιλήφθηκαν την αναγκαιότητα εξεύρεσης κεφαλαίου με παράλληλη διασφάλιση των αρχών, των αξιών και των σκοπών του συνεταιριστικού επιχειρηματικού μοντέλου (ICA, 2015).

Τα **σήματα πιστοποίησης**, σήματα και ετικέτες, δεν τυγχάνουν ευρείας αναγνώρισης και χρήσης, αλλά τέτοια παραδείγματα συναντούμε στην Φινλανδία, την Πολωνία, το Ηνωμένο Βασίλειο και την Γερμανία. Ακόμη και όσον αφορά τις ίδιες τις κοινωνικές επιχειρήσεις, παρατηρείται περιορισμένη προθυμία για υιοθέτηση του μέτρου αυτού. Ωστόσο σε έρευνα που διεξήχθη, το 2012, για την αξιολόγηση του φινλανδικού σήματος, διαπιστώθηκε ότι οι ερωτηθέντες πολίτες θα προτιμούσαν τις επιχειρήσεις που θα έφεραν το σήμα αυτό, καθόσον αξιολόγησαν θετικά τις αξίες που πρέσβευε το σήμα.

Τέλος, όσον αφορά τα επίσημα εθνικά αναγνωρισμένα συστήματα, ή αντίστοιχες **μεθοδολογίες, μέτρησης και αναφοράς των κοινωνικών επιπτώσεων**, τα συναντάμε σε λίγες χώρες και συνήθως, ακόμη και όταν υπάρχουν, δεν είναι υποχρεωτική η χρήση τους. Εξάιρεση αποτελεί η Ιταλία όπου η κοινωνική αναφορά καθίσταται υποχρεωτική εκ του νόμου για τις κοινωνικές επιχειρήσεις, αλλά η συμμόρφωση είναι αναμφισβήτητα ασθενής (European Commission, 2015).

1.2 Οι προκλήσεις για την ανάπτυξη της ΚΑΛΟ

Αν και τα τελευταία έτη έχει σημειωθεί πρόοδος σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο όσον αφορά την ανάπτυξη ενός υγιούς οικοσυστήματος για την ΚΑΛΟ που θα την βοηθήσει να αναπτυχθεί ωστόσο εξακολουθούν να υφίστανται ορισμένα εμπόδια. Τα εμπόδια που παρουσιάζονται συνήθως είναι τα εξής:

α) Έλλειψη ευαισθητοποίησης για την ΚΑΛΟ η οποία συνδέεται με την περιορισμένη προβολή της ΚΑΛΟ στα μέσα ενημέρωσης και την ύπαρξη περιορισμένων στατιστικών στοιχείων. Σε χώρες όπως η Σλοβακία, η Σουηδία και η Αυστρία, υπάρχει έλλειψη

αξιόπιστων στοιχείων, επίσημων στατιστικών, και έλλειψη βάσεων δεδομένων όσον αφορά τους φορείς της ΚΑΛΟ (Chaves, & Monzon, 2017). Στο Ηνωμένο Βασίλειο υπάρχει χαμηλή αναγνώριση για την κοινωνική οικονομία, εν αντιθέσει με τις υπάρχουσες κυβερνητικές πολιτικές στήριξης για τις κοινωνικές επιχειρήσεις (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011). Επιπλέον, σε αρκετές χώρες, υπάρχει έλλειψη κατανόησης της έννοιας της κοινωνικής επιχείρησης: Υπάρχει μια παρανόηση και μια σύγχυση σχετικά με το “τι είναι κοινωνική επιχείρηση”, καθώς συνδέεται πιο συχνά με φιλανθρωπικές δραστηριότητες παρά με επιχειρηματικές δραστηριότητες. Το γεγονός αυτό δρα ανασταλτικά, σε μεγάλο βαθμό, στην ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων. Επιδρά στις σχέσεις με τους πελάτες, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις η έννοια “κοινωνικός” είναι συνδεδεμένη με αρνητικές παρακαταθήκες του παρελθόντος (όπως σε χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, στην Σλοβενία και στην Κροατία όπου έχει συνδεθεί με τα σοσιαλιστικά καθεστώτα). Τέλος, δεν είναι ευρέως γνωστά τα παραδείγματα επιτυχημένων κοινωνικών επιχειρήσεων. Το πρόβλημα αυτό συναντάται ακόμη και στο Ηνωμένο Βασίλειο και την Γαλλία όπου υπάρχουν κοινωνικές επιχειρήσεις ιδιαίτερα επιτυχημένες (European Commission, 2015).

β) Προβλήματα διακυβέρνησης που προκύπτουν από την έλλειψη εθνικής στρατηγικής και χρηστής διακυβέρνησης και σχετίζονται με τις πελατειακές σχέσεις, την απουσία διαφάνειας, την λογοδοσία, την εξάρτηση και την αφομοίωση-ενσωμάτωση (Georgas, 2018). Η απουσία κρατικών δομών έχει ως αποτέλεσμα να μην ικανοποιούνται οι ανάγκες της ΚΑΛΟ καθώς οι υπάρχοντες κρατικοί φορείς δεν ανταποκρίνονται σε αυτές (Chaves, & Monzon, 2017). Επιπλέον η γραφειοκρατία μπορεί να δράσει ανασταλτικά στην ανάπτυξη της ΚΑΛΟ ενώ είναι απαραίτητο να υπάρχει συνεργασία και συντονισμός σε όλα τα επίπεδα διακυβέρνησης, σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο (Chaves and Zimmer, 2017). Επιπλέον τα χαμηλά επίπεδα συντονισμού στις πολιτικές ή ακόμη και οι αντιφατικές πολιτικές που μπορεί να οφείλονται ακόμα και καλοπροαίρετες πρωτοβουλίες υλοποιούνται με πολύ προβληματικό τρόπο χωρίς να μπορούν να λειτουργήσουν υποστηρικτικά για την ΚΑΛΟ.

γ) Εμπόδια που σχετίζονται με την χρηματοδότηση και τη φορολογία (Chaves, & Monzon, 2017), καθώς υπάρχουν σοβαροί περιορισμοί στους πόρους που έχει στην διάθεσή της η κυβέρνηση.

Ακόμη, η χρηματοδοτική εξάρτηση μιας κοινωνικής επιχείρησης, σε υψηλό βαθμό, από τον δημόσιο τομέα μπορεί να ελλοχεύει κινδύνους για την μακροπρόθεσμη βιωσιμότητά της. Η

εμφάνιση της οικονομικής κρίσης είναι αλληλένδετη με την μείωση των δημοσίων δαπανών η οποία δύναται να αποβεί ιδιαίτερα επιζήμια για μια κοινωνική επιχείρηση. Επιπλέον η περιορισμένη συνεργασία με φορείς του ιδιωτικού τομέα έχει ως αποτέλεσμα την μειωμένη πιστοληπτική ικανότητα των κοινωνικών επιχειρήσεων από εξωτερικούς επενδυτές και τράπεζες. Το φαινόμενο αυτό είναι έντονο στην περίπτωση του Λουξεμβούργου, της Πορτογαλίας, των Κάτω Χωρών και του Βελγίου. Στις Κάτω Χώρες τα μέτρα λιτότητας που εφαρμόζονται, αυξάνουν τις πιέσεις και την ανάγκη των κοινωνικών επιχειρήσεων για διαφοροποίηση, τόσο στις πηγές εισοδήματος όσο και στις αγορές που δραστηριοποιούνται (European Commission, 2015).

δ) Οι πολιτικές για την ΚΑΑΟ μπορεί να είναι θνησιγενείς, εάν υπάρχει στενή εξάρτηση από πολιτικούς κύκλους και επηρεάζονται από τις εναλλαγές στην κυβέρνηση. Όπως για παράδειγμα συνέβη στην περίπτωση της Δανίας όπου το 2015 έκλεισε η κρατική υπηρεσία για τους φορείς της ΚΑΑΟ μόλις άλλαξε η κυβέρνηση (Chaves, & Monzon, 2017).

ε) Θεσμικά εμπόδια όπου α) είτε το νομοθετικό πλαίσιο λειτουργεί ως εμπόδιο για τους φορείς τις ΚΑΑΟ όπως συνέβη στην περίπτωση του Ηνωμένου Βασιλείου όπου οι φορείς της ΚΑΑΟ περιορίζονται όσον αφορά τις μεγάλες συμβάσεις προμηθειών σε υπεργολαβίες για μεγάλες ιδιωτικές εταιρείες ενώ συνήθως η ανάθεση συμβάσεων γίνεται βάσει τιμής και χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η προστιθέμενη αξία β) είτε δεν εφαρμόζονται οι νόμοι (Chaves, & Monzon, 2017:54-55).

Προκλήσεις που μπορούν να αποτελέσουν ανασταλτικό παράγοντα στην δημιουργία ενός ευνοϊκού οικοσυστήματος για την ΚΑΑΟ και αφορούν τις δημόσιες πολιτικές (Chaves & Monzon, 2018) είναι:

α) Η μη ύπαρξη συνολικού στρατηγικού σχεδίου όπου: i) Ο σχεδιασμός των μέτρων και των πολιτικών γίνεται βάση ενός πολυετούς πλάνου και μιας μακροχρόνιας στρατηγικής, ii) Η ΚΑΑΟ έχει ενσωματωθεί στις δημόσιες πολιτικές iii) Υπάρχει σύμπραξη σε κάθε στάδιο και επίπεδο διακυβέρνησης με τους φορείς της ΚΑΑΟ, έχουν οριστεί οργανωμένοι και αυτόνομοι εκπρόσωποι των φορέων της ΚΑΑΟ, που οι δημόσιες αρχές θα αναγνωρίζουν και θα στηρίζουν, φόρουμ, καθώς και συμβουλευτικά όργανα που θα εκπροσωπούν τους φορείς της ΚΑΑΟ, ώστε να υπάρχει αντιστοιχία αναγκών των φορέων με τα υιοθετηθέντα μέτρα.

β) Προκλήσεις που μπορεί να προκύψουν κατά την διαδικασία του σχεδιασμού των πολιτικών αλλά και κατά την διάρκεια υλοποίησής τους. Αναλυτικότερα ορισμένες φορές ο σχεδιασμός στοχεύει είτε σε συγκεκριμένους φορείς της ΚΑΑΟ είτε σε συγκεκριμένα στάδια

ανάπτυξης των φορέων της ΚΑΛΟ, οπότε οι λοιποί φορείς ή οι φορείς που βρίσκονται σε διαφορετικό στάδιο ανάπτυξης δεν μπορούν να ευεργετηθούν από τις εν λόγω πολιτικές. Πολύ σημαντική είναι η διατομεακή προσέγγιση και η αλληλεπίδραση μεταξύ των φορέων της ΚΑΛΟ καθώς η συνδιαμόρφωση των πολιτικών είναι απαραίτητη προϋπόθεση για να σχεδιαστούν επιτυχημένες πολιτικές (Dinerstein, 2017). Επιπροσθέτως είναι αναγκαία η ύπαρξη μιας ολοκληρωμένης προσέγγισης για κάθε στάδιο ανάπτυξης των φορέων της ΚΑΛΟ.

γ) Τέλος είναι πολύ σημαντικό να υπάρχει αξιολόγηση των μέτρων και των πολιτικών για την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων σχετικά με την αποτελεσματικότητά τους, έτσι ώστε να γίνει η αντίστοιχη τροποποίησή τους και πιθανές αστοχίες ή παραλείψεις να μπορέσουν να διορθωθούν. Οι υπάρχουσες μελέτες και οι δείκτες αξιολόγησης των δημόσιων πολιτικών είναι ελάχιστες, λόγω του ότι είναι ιδιαίτερα χρονοβόρο να εφαρμοστούν (οι δημόσιες πολιτικές) και στη συνέχεια να εξαχθούν τα αντίστοιχα συμπεράσματα. Προτείνεται λοιπόν να δημιουργηθεί ένα Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο που θα είναι αρμόδιο για την παροχή υποστήριξης όσον αφορά μελέτες που θα καταγράφουν τις επιπτώσεις των δημοσίων πολιτικών στους αρμόδιους φορείς για την χάραξη και την υλοποίηση των δημοσίων πολιτικών. Ακόμη θα πρέπει να παρέχεται μέτρηση των αποτελεσμάτων και των μακροχρόνιων επιπτώσεων των δημοσίων πολιτικών.

1.3 Συμπεράσματα

Από τα παραπάνω διαφαίνεται ότι κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών αναγνωρίζεται ολοένα και περισσότερο, σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο, η δυναμική της ΚΑΛΟ και η εναλλακτική πρόταση που αποτελεί για την επίλυση κρίσιμων ζητημάτων που ταλανίζουν την παγκόσμια κοινότητα. Η παγκοσμιοποίηση, η οικονομική κρίση και η κοινωνική κρίση, που ακολούθησε, επέφεραν βαρύτατες επιπτώσεις: Οι δημόσιες δαπάνες μειώθηκαν, το κράτος πρόνοιας συρρικνώθηκε, οι κοινωνικές ανισότητες εντάθηκαν και μειώθηκε το επίπεδο ευημερίας, σε αρκετές χώρες παγκοσμίως, καθώς μεγάλο ποσοστό των πολιτών φτωχοποιήθηκε. Δημιουργήθηκαν έτσι νέες, σύγχρονες ανάγκες. Η ΚΑΛΟ συμβάλλει στην ανάπτυξη μιας πλουραλιστικής επιχειρηματικότητας η οποία λαμβάνει υπ'οψιν της α) τον κοινωνικό παράγοντα β) τον οικονομικό παράγοντα και γ) τον περιβαλλοντικό παράγοντα, αποτελώντας κατ' αυτόν τον τρόπο μια βιώσιμη αλλά και ταυτόχρονα δίκαιη οικονομική

πρόταση. Το αυξημένο ενδιαφέρον των κυβερνήσεων που σημειώνεται τις τελευταίες δεκαετίες καθώς και οι σημαντικές πολιτικές ενέργειες που λαμβάνουν χώρα για την προώθηση της ΚΑΛΟ διεθνώς, καταδεικνύει το γεγονός ότι πράγματι η ΚΑΛΟ θεωρείται σημαντική παράμετρος της οικονομίας του μέλλοντος.

Για την στήριξη της προώθησης της ΚΑΛΟ, σημαντική είναι η ύπαρξη ενός ευνοϊκού οικοσυστήματος το οποίο θα της επιτρέψει να αναπτυχθεί, να συνάψει συνεργασίες και συμμαχίες και με άλλους φορείς εκτός ΚΑΛΟ (δημόσιο και ιδιωτικό τομέα) έτσι ώστε να επηρεάσει με την πρακτική της τον ιδιωτικό τομέα και να δημιουργήσει αξία, όχι με την έννοια του πλουτισμού αλλά κυρίως με την αύξηση του κοινωνικού κεφαλαίου.

Ιδιαίτερα όσον αφορά τη νέα μορφή οργάνωσης της ΚΑΛΟ που αναπτύσσεται, την Κοινωνική Επιχείρηση, υλοποιούνται μια σειρά από πολιτικές για την ενίσχυσή της, διότι εκπληρώνει ταυτοχρόνως ποικίλες στοχεύσεις, οικονομικές και κοινωνικές. Παράλληλα όμως, οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις, χρειάζονται στήριξη καθώς η ιδιαίτερή τους φύση τις καθιστούν σε μειονεκτική θέση σε σχέση με τις συμβατικές επιχειρήσεις καθόσον: α) έχουν τριπλή στόχευση (κοινωνική, οικονομική, περιβαλλοντική) β) έχουν αυξημένες ανάγκες χρηματοδότησης και γ) ελλοχεύει ο κίνδυνος υπονόμευσης της κοινωνικής τους διάστασης. Τούτου λεχθέντος, οι δημόσιες πολιτικές θα πρέπει να λειτουργούν ως αμυντικός μηχανισμός έναντι των κινδύνων αυτών, διασφαλίζοντας την διατήρηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και αξιών της ΚΑΛΟ.

Οι πολιτικές που αφορούν το οικοσύστημα της ΚΑΛΟ διαφοροποιούνται βάσει: α) του κράτους στο οποίο αναφερόμαστε β) του βαθμού ανάπτυξής της. Ουσιαστικά κάθε χώρα, υιοθετεί μία στρατηγική, η οποία ανταποκρίνεται στις ιδιαιτερότητές της. Ωστόσο, στην Ευρώπη υπάρχουν ορισμένοι, κοινώς αποδεκτοί, παράγοντες που μπορούν να συμβάλλουν στην δημιουργία ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος για τους φορείς της ΚΑΛΟ και είναι: Το νομικό πλαίσιο, η χρηματοδότηση/φοροαπαλλαγές, τα υποστηρικτικά μέτρα και η δικτύωση, και, βεβαίως, ως ολοκληρωμένη στρατηγική προσέγγιση, τα Σχέδια Δράσης. Επιπλέον, απαραίτητη προϋπόθεση για να σχεδιαστούν επιτυχημένες πολιτικές, είναι η συνδιαμόρφωση των πολιτικών ώστε να υπάρχει ταύτιση των αναγκών με τις πολιτικές που ακολουθούνται, ενώ κρίνεται επιβεβλημένη η διαρκής αξιολόγηση των μέτρων και των πολιτικών καθώς και η αναπροσαρμογή τους, όταν αυτό κρίνεται αναγκαίο.

Τέλος, σημειώνονται τα εξής: α) Η περίπτωση της Ιταλίας καταδεικνύει τον σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει η ύπαρξη μιας ιδιαίτερης κουλτούρας, όσον αφορά την ανάπτυξη της ΚΑΛΟ. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις, στην εν λόγω χώρα, ήταν το αποτέλεσμα ιδιωτικών πρωτοβουλιών και ενεργειών των πολιτών, και μόνον αργότερα το κράτος προχώρησε στη ρύθμιση επιμέρους ζητημάτων. Ανεξάρτητα λοιπόν από τη διαμόρφωση ενός νόμου πλαισίου ή την ενσωμάτωση της ΚΑΛΟ στο σύνταγμα μιας χώρας, θα πρέπει να τεθεί ως προτεραιότητα η ανάπτυξη της αντίστοιχης κουλτούρας.

β) Το Κεμπέκ είναι μια χώρα όπου η ΚΑΛΟ έχει μια διαφορετική αντιμετώπιση από το κράτος: Η ΚΑΛΟ αποτελεί κυβερνητική προτεραιότητα, δεν αντιμετωπίζεται ως μια λύση ανάγκης αλλά ως μια μακροχρόνια επένδυση, μια ώριμη επιλογή για την επίλυση νέων προβλημάτων που έχουν ανακύψει και για την ικανοποίηση των σύγχρονων αναγκών μέσα από την υιοθέτηση ενός νέου οικονομικό μοντέλου όπου η αξία μιας επιχειρηματικής δραστηριότητας δεν είναι μόνο οικονομική.

δ) Η περίπτωση των “Συνεταιριστών” που συναντούμε στον Καναδά υπογραμμίζει την ανάγκη εξεύρεσης καινοτόμων χρηματοδοτικών λύσεων από το ίδιο το πεδίο. Συνακολούθως οι λύσεις αυτές θα διασφαλίζουν την βιωσιμότητα των φορέων της ΚΑΛΟ ενώ παράλληλα θα τηρείται το αξιακό τους πλαίσιο.

2. Δράσεις για την διαμόρφωση ενός οικοσυστήματος ΚΑΛΟ στην Ελλάδα

Το ενδιαφέρον που σημειώνεται στην χώρα μας για την ΚΑΛΟ είναι όλο και πιο έντονο τα τελευταία χρόνια. Σύμφωνα με τον Γεώργια (2013) η ΚΑΛΟ δύναται να λειτουργήσει ρυθμιστικά και να εξομαλύνει τις ανισότητες που παρατηρούνται τόσο στην κοινωνία όσο και στην οικονομία της Ελλάδας. Επιπλέον μπορεί να συνεισφέρει στην τοπική ανάπτυξη, να αυξήσει το τοπικό κοινωνικό κεφάλαιο και την τοπική επιχειρηματικότητα, μέσω δράσεων που αφορούν στην αναβάθμιση των δεξιοτήτων του τοπικού πληθυσμού και στοχεύουν στην αύξηση του εισοδήματός του, συμβάλλοντας καθοριστικά στην ενίσχυση της τοπικής ανάπτυξης. Η ΚΑΛΟ συμβάλει καθοριστικά στην ανάπτυξη του αλτρουισμού και του εθελοντισμού, στην ενεργό συμμετοχή των δρώντων, καθώς και στην διαμόρφωση και ανάπτυξη συλλογικοτήτων, η απουσία των οποίων καθιστά αδύνατη την ανάπτυξη μιας ανεξάρτητης, σε εθνικό επίπεδο, οικονομίας η οποία, τελικά εκτός από δίκαιη θα είναι και βιώσιμη.

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2011) η συσσώρευση εμπειρίας από την ευρωπαϊκή και διεθνή κοινότητα μπορεί να διαδραματίσει ιδιαίτερα βοηθητικό ρόλο στην ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων και να στηρίξει, εν γένει, την οικονομία. Τα παραπάνω μπορούν να εφαρμοστούν και στην περίπτωση της Ελλάδας ώστε να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα για την προώθηση της ΚΑΛΟ. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις διακρίνονται για την παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητά τους, χαρακτηριστικά τα οποία προκύπτουν από τα υψηλά επίπεδα προσωπικής αφοσίωσης από πλευράς των εργαζομένων τους και από τις καλύτερες εργασιακές συνθήκες που παρέχουν.

Σύμφωνα με την Αιτιολογική Έκθεση του 4430/2016 η ΚΑΛΟ, διαμέσου της κινητοποίησης της κοινωνίας και της αξιοποίησης της ανεκμετάλλευτης ιδιωτικής και δημόσιας περιουσίας, δύναται να συμβάλει στην διαμόρφωση μιας δικαιότερης οικονομικής ανάπτυξης. Επιπλέον αναγνωρίζεται ότι η οικονομική και κοινωνική ανασυγκρότηση δεν δύναται να στηριχθεί βασιζόμενη αποκλειστικά στις ιδιωτικές πρωτοβουλίες, οι οποίες έως και σήμερα δεν κατάφεραν να διαμορφώσουν μια προοπτική βιώσιμη για το ελληνικό παραγωγικό δυναμικό. Τέλος, η διαμόρφωση ενός ισχυρού πεδίου ΚΑΛΟ θα αναβαθμίσει τον ρόλο της εργασίας, καθώς οι εργασιακές συνθήκες δεν είναι πάντα αξιοπρεπείς,

2.1 Μικρό ιστορικό

Σύμφωνα με την Αιτιολογική Έκθεση του 4430/2016, στην Ελλάδα υπάρχει μακρά ιστορία όσον αφορά τις δραστηριότητες της ΚΑΛΟ, ξεκινώντας από την περίοδο του Μεσοπολέμου. Παραδείγματα επιτυχημένων συνεταιρισμών (κοινωνικών, αστικών και αγροτικών), που συνεχίζουν να αναπτύσσονται απρόσκοπτα, συναντούμε έως και σήμερα, μολονότι τις τελευταίες δεκαετίες έκαναν την εμφάνισή τους εκφυλιστικά φαινόμενα εξαιτίας πελατειακών σχέσεων. Μάλιστα, παρατηρείται η επέκταση των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων τους, τόσο στον αγροδιατροφικό όσο και στον προμηθευτικό τομέα. Στην ανάπτυξη του τομέα ανασταλτικό παράγοντα αποτέλεσαν η απουσία του κατάλληλου θεσμικού πλαισίου για την ΚΑΛΟ που θα μπορούσε να στηρίξει την ανάπτυξη του πεδίου και των δραστηριοτήτων του, καθώς και η κομματικοποίηση και η πολιτικοποίηση των συνεταιρισμών. Μολαταύτα, η έλευση της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, σηματοδότησε την εμφάνιση εγχειρημάτων της ΚΑΛΟ που αποσκοπούσαν στην κάλυψη των σύγχρονων αναγκών που παρουσιάστηκαν (διατροφής, στέγασης, εκπαίδευσης, ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης). Σε επίπεδο χώρας η εξέλιξη του φαινομένου αυτού, έλαβε πρωτοφανείς διαστάσεις, ωστόσο δεν μπορεί να προσεγγίσει, τουλάχιστον ακόμη, μεγέθη τα οποία καλύπτουν αντίστοιχες δραστηριότητες σε Ευρωπαϊκό επίπεδο.

Η οικονομική κρίση, επέφερε δυσμενείς συνέπειες και σοβαρό κοινωνικό αντίκτυπο, αναφορικά με το κλείσιμο επιχειρήσεων, την αλματώδη αύξηση της ανεργίας, την αύξηση των ανισοτήτων και της φτωχοποίησης των Ελλήνων πολιτών (CICOPA-ILO, 2013). Υπό αυτό το πρίσμα αναπτύχθηκαν η κοινωνική οικονομία και η κοινωνική επιχειρηματικότητα ενώ νέες μορφές κοινωνικών επιχειρήσεων αναδύθηκαν ως μέσο για την αντιμετώπιση της ανεργίας και την παροχή υποστήριξης σε άτομα που ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικά ομάδες (European Commission, 2014).

Ωστόσο, το πεδίο της ΚΑΛΟ δεν είναι ιδιαίτερα ανεπτυγμένο στη χώρα μας, γεγονός το οποίο οφείλεται στην περιορισμένη αντίληψη και κατανόηση της έννοιας της ΚΑΛΟ, της προσφοράς εργασίας εθελοντικού χαρακτήρα καθώς και περιορισμένη ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας. Συνακόλουθα, οι πόροι οι οποίοι προορίζονται να καλύψουν κοινωνικές ανάγκες είναι και αυτοί περιορισμένοι.

Οι φορείς της ΚΑΛΟ στην Ελλάδα

Σύμφωνα με την Ετήσια Έκθεση 2018 (Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2018) έχει σημειωθεί σταδιακή αύξηση των φορέων της ΚΑΛΟ. Η πλειοψηφία των ενεργών φορέων της Κ.Α.Λ.Ο δραστηριοποιείται στην Αττική. Συγκεντρώνεται ένα ποσοστό της τάξης του 44% του συνόλου των ενεργών φορέων Κ.Α.Λ.Ο.. Επισημαίνεται ότι τα ποσοστά των φορέων της ΚΑΛΟ δύνανται να επηρεάζονται από τις ευκαιρίες που παρουσιάζονται σε κάθε περιφέρεια και από τη δυνατότητα πρόσβασης σε ενημερωτικό υλικό που αφορά στον τομέα, σε έκαστη περιφέρεια (αλληλένδετη σχέση φορέων ΚΑΛΟ - ευκαιριών). Επιπλέον, στην ανάπτυξή της συνεισφέρουν αποφασιστικά η εύκολη πρόσβαση σε χρηματοδοτικά εργαλεία και η δυνατότητα αξιοποίησής τους από τοπικούς φορείς. Επίσης η δυνατότητα παροχής δανεισμού (μέσω τοπικών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων), η καλύτερη ενημέρωση που αφορά στον τομέα, η ύπαρξη συνεταιριστικής συνείδησης και κουλτούρας σε ζητήματα κοινωνικής αλληλεγγύης που υπάγονται στις εν λόγω τοπικές κοινωνίες. (Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2018).

Επίσης σύμφωνα με μελέτη του Βρετανικού Συμβουλίου (2017) υπογραμμίζεται το γεγονός ότι οι γυναίκες αντιπροσωπεύουν ένα αξιοσημείωτα υψηλότερο ποσοστό του εργατικού δυναμικού των φορέων της ΚΑΛΟ σε σχέση με το ποσοστό σε αντίστοιχες συμβατικές επιχειρήσεις.

Στην έκθεση της Επιτροπής Εμπειρογνομόνων για την ΚΑΟ και την κοινωνική επιχειρηματικότητα στη χώρα μας (2013) επισημαίνεται η ανάγκη ενίσχυσης της αλληλεγγύης και της συνεργασίας για να ενισχυθεί το πεδίο της ΚΑΛΟ έναντι του κράτους και της αγοράς, διασφαλίζοντας την αυτονομία του.

Τέλος, παρατηρείται, η ύπαρξη πολλών φορέων οι οποίοι δεν παρέχουν κοινωνικές υπηρεσίες, ούτε ασχολούνται με ζητήματα που αφορούν την κοινωνική ένταξη ή την κοινωνική πρόνοια και, γενικότερα, δεν αποσκοπούν και δεν λειτουργούν με γνώμονα το όφελος των ευάλωτων ομάδων αλλά με σαφή προσανατολισμό σε παραγωγικούς σκοπούς (Adam, 2016).

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	Αριθμός επιχειρήσεων	Αριθμός θέσεων εργασίας	Αριθμός μελών
Συνεταιρισμοί και άλλες παρόμοιες επιχειρήσεις-Σύνολο	7.197	14.983	1.052.785
Συνεταιριστικές τράπεζες	25	1.238	196.179
Αγροτικοί συνεταιρισμοί	6.376	11.300	713.714
Συνεταιρισμοί υδραυλικών	33	200	2.500
Συνεταιρισμοί ηλεκτρολόγων	23	200	600
Οικιστικοί συνεταιρισμοί	545	-	120.242
Αγροτουριστικό συνεταιρισμοί γυναικών	130	100	2.000
Συνεταιρισμοί φαρμακοποιών	41	1.500	5.500
Κοι.Σ.Π.Ε.	16	400	2.000
Συνεταιρισμοί Αμοιβαίας Ασφάλισης	7	40	5.500
Ναυτικοί συνεταιρισμοί αμοιβαίας ασφάλισης και συναφή-Σύνολο	11	1.140	180.000
Ταμεία αλληλοβοήθειας	4	1.100	150.000
Ταμεία επαγγελματικής ασφάλισης	7	40	30.000
Ενώσεις, ιδρύματα και άλλοι μη κερδοσκοπικοί και εθελοντικοί	50.600	101.000	1.500.000

οργανισμοί-Σύνολο			
Ενώσεις γενικά	50.000	100	1.500.000
Ιδρύματα	600	1.000	-

Πίνακας 1: Η Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα (Πηγή: Νασιούλας, 2012)

Κατηγορίες ενεργών ΜΚΟ στην Ελλάδα		
Κατηγορία φορέα	Πλήθος	Ποσοστό %
Περιβάλλον-αειφορία	38	18,9
Υγεία-πρόνοια	34	16,9
Νεολαία-παιδική προστασία	31	15,4
Ανθρώπινα δικαιώματα	16	8
Κοινωνική αλληλεγγύη	14	7
Ανθρωπιστική βοήθεια	13	6,5
Άτομα με αναπηρία	13	6,5
Έρευνα – Εκπαίδευση	12	6
Μειονότητες Μετανάστες Πρόσφυγες	11	5,5
Πολιτισμός-Τέχνες	8	4
Αναπτυξιακή Δράση	6	3
Προστασία και Κατανάλωση	5	2,5
Σύνολο	201	100

Πίνακας 2: Οι ΜΚΟ στην Ελλάδα (Πηγή: Αφουξενίδης & Γαρδίκη, 2014)

2.2 Θεσμικές παρεμβάσεις

2.2.1 Ο Νόμος 4019/2011

Με τον ν.4019/2011 θεσμοθετείται για πρώτη φορά η κοινωνική επιχείρηση, αποκτώντας συγκεκριμένη νομική μορφή, το οποίο αποτελεί το έναυσμα για την δραστηριοποίηση πολιτών και την εκκίνηση νέων επιχειρηματικών προσπαθειών με συνεργατική υφή. Κύριες στοχεύσεις του νόμου 4019/2011 είναι: α) να δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας και να ενταχθούν κοινωνικά, ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού β) να ικανοποιηθούν κοινωνικές ανάγκες διαμέσου της ενίσχυσης της κοινωνικής καινοτομίας και επιχειρηματικότητας γ) να συνδράμει στην τοπική ανάπτυξη και την κοινωνική συνοχή.

Με τον νόμο 4019/11, δίδεται μεγάλη προσοχή στις ευπαθείς και ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες, ορίζεται η κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση, (Κοιν.Σ.Επ.), τίθεται περιορισμός στην διανομή κερδών και γίνεται υποχρεωτική η ύπαρξη κοινωνικού σκοπού. Οι ΚοινΣΕπ ανάλογα με τον σκοπό τους, διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες: α) Ένταξης β) Κοινωνικής φροντίδας και γ) Συλλογικού σκοπού.

Τα κυριότερα σημεία του νόμου είναι τα εξής: Η σύσταση του Γενικού Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας (αρ.14), στο οποίο καταγράφονται οι κοινωνικές επιχειρήσεις. Μάλιστα αξιοσημείωτο είναι ότι για την εγγραφή ενός φορέα στο Μητρώο, προϋπόθεση δεν είναι η νομική μορφή του, αλλά η τήρηση συγκεκριμένων κριτηρίων, στοιχείο που κάνει έκδηλη την επιρροή που είχε ο νομοθέτης από την ευρωπαϊκή εμπειρία. Επιπλέον προβλέπεται η δημιουργία Ταμείου, του Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας, σύμφωνα με το άρθρο 9, στο οποίο θα καταλήγουν τα περιουσιακά στοιχεία μιας ΚοινΣΕπ σε περίπτωση διάλυσής της (Γεώργιας, 2016), το οποίο όμως δεν συστάθηκε. Στο αρ. 10 προβλέπονται οικονομικά κίνητρα για τους εργαζομένους στις ΚοινΣΕπ, όπως για παράδειγμα ότι οι εργαζόμενοι που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες και λαμβάνουν επίδομα, πρόνοιας, επανένταξης, ή άλλου είδους, συνεχίζουν να λαμβάνουν τις εν λόγω παροχές. Επιπλέον, στο αρ.10, προβλέπονται και φορολογικά κίνητρα για τις ΚοινΣΕπ, μέτρο το οποίο όμως αργότερα καταργήθηκε. Στο ίδιο άρθρο προβλέπεται η ένταξη των ΚοινΣΕπ σε προγράμματα του ΟΑΕΔ και σε προγράμματα στήριξης της επιχειρηματικότητας, μέτρο το οποίο δεν υλοποιήθηκε (Τζουβελέκας & Zoehrer, 2015). Με το αρ. 16 προβλέπονται οι δημόσιες

συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς, στις οποίες λαμβάνονται υπόψη σημαντικές κοινωνικές πτυχές ως κριτήρια ανάθεσης (π.χ. κοινωνική ένταξη ατόμων που ανήκουν σε ευάλωτες ομάδες, ευκαιρίες απασχόλησης).

Ο νόμος αποσκοπεί, μέσω της θέσπισης ορισμένων ασφαλιστικών δικλείδων, να υπάρχει αυτόματη πρόσβαση, των εγγεγραμμένων στο Μητρώο ΚοινΣΕπ, σε φοροαπαλλαγές και σε χρηματοδοτικά εργαλεία, ενώ παράλληλα επιτυγχάνεται η διασφάλιση της διαφάνειας και η αποφυγή καιροσκοπικών συμπεριφορών, μέσω της διενέργειας των κατάλληλων ελέγχων. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειώσουμε ότι ο νόμος αποσκοπούσε στην διαφορετική φορολογική μεταχείριση των κοινωνικών επιχειρήσεων (όχι ως κερδοσκοπικές επιχειρήσεις). Τελικά όμως, σύμφωνα με το Υπουργείο Οικονομικών, οι κοινωνικές επιχειρήσεις συγκαταλέχθησαν, στα νομικά πρόσωπα κερδοσκοπικού χαρακτήρα, έτσι ώστε δεν δικαιούνταν φορολογικές ελαφρύνσεις. Η πραγματική εφαρμογή του νόμου ξεκίνησε από το 2012 με τη λειτουργία του Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας και έπειτα, αποφέροντας μια εντυπωσιακή αύξηση στον αριθμό των ΚοινΣΕπ (Πίνακας 3).

Έτος εγγραφής	Έγγραφες στο Μητρώο	εκ των οποίων διαγράφηκαν	Εγγεγραμμένοι Φορείς
2012	116	48	68
2013	272	135	137
2014	326	146	180
2015	259	32	227
2016	252	17	235
Σύνολο	1225	378	847

Πίνακας 3. Εικόνα του Γενικού Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας έως 31/10/2016 (Πηγή: Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2017)

Όσον αφορά την κριτική σχετικά με την απουσία του ορισμού της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στον ν.4019/2011, εμπεριέχεται το σύνολο των χαρακτηριστικών της κοινωνικής επιχειρηματικότητας ώστε οποιαδήποτε οργάνωση κοινωνικής οικονομίας να μπορέσει να εγγραφεί στο Μητρώο. Επιπλέον, με τον ν.4019/2011, και με τον ορισμό της Κοινωνικής Συνεταιριστικής Επιχείρησης, είναι η πρώτη φορά που προσδίδεται μια διακριτή

ταυτότητα στους φορείς της Κοινωνικής Οικονομίας, γεγονός καθοριστικής σημασίας για την περαιτέρω ανάπτυξη του πεδίου, ενώ δεν υπάρχει ουδείς περιορισμός για την δραστηριοποίηση των φορέων σε συγκεκριμένο οικονομικό τομέα (Georvas, 2018).

Ολοκληρώνοντας, είναι σημαντικό να υπογραμμίσουμε ότι ο ν.4019/2011 έγινε η αφορμή εκκίνησης ενός διαλόγου για την κοινωνική επιχειρηματικότητα, μεταξύ κοινωνίας, τοπικής αυτοδιοίκησης και θεσμών. Έφερε την κοινωνική οικονομία στο προσκήνιο μέσω της διενέργειας πλήθους εκδηλώσεων, μελετών, συνεδρίων κλ., που αφορούν την κοινωνική οικονομία και την ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Παρήγαγε δυναμικές με ανθεκτικότητα στον χρόνο, ενώ αποτέλεσε την πρώτη κρατική παρέμβαση η οποία κατάφερε να έχει τόσο αποτελεσματική δράση και να δώσει ουσιαστική ώθηση στην κοινωνική επιχειρηματικότητα και την ανάπτυξή της στην Ελλάδα (Γεώρμας, 2016).

2.2.2 Ο Νόμος 4430/2016

Η έντονη κριτική που δέχτηκε ο ν.4019/2011, οι έντονες γραφειοκρατικές διαδικασίες που εμπειρίχε, τα νομοθετικά κενά που παρουσιάζονταν και η ανάγκη ύπαρξης λεπτομερέστερων ρυθμίσεων σε ορισμένα ζητήματα, οδήγησε στην ανάγκη εισήγησης ενός νέου νομικού πλαισίου για την ΚΑΛΟ. Ο ν.4430/2016, σε συνδυασμό με την Υπουργική Απόφαση 61621/Δ5.2643, που αφορά την τήρηση και την λειτουργία του Μητρώου, αποτελούν τη νέα προσπάθεια για την διαμόρφωση ενός οικοσυστήματος για την ΚΑΛΟ στην Ελλάδα.

Με το ν.4430/2016 ορίζονται οι Φορείς ΚΑΛΟ:

- α) Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις – ΚοινΣΕπ (τροποποιούνται υφιστάμενα νομικά πρόσωπα)
- β) Συνεταιρισμοί Εργαζομένων – Συνεργ (νομικό πρόσωπο που εισάγεται για πρώτη φορά στην ελληνική νομοθεσία)
- γ) Αναγνωρίζει τους Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς Περιορισμένη Ευθύνης – ΚοιΣΠε (οι οποίοι αυτοδικαίως εντάσσονται στους φορείς της ΚΑΛΟ)

δ) Οποιοδήποτε άλλο νομικό πρόσωπο πρέπει τα προσδιοριζόμενα, εκ του νόμου, για την ένταξή του στο Μητρώο, κριτήρια (Αδάμ & Συν., 2018)

Οι ΚοινΣΕπ και οι ΣυνΕργ και οι Κοι.Σ.Π.Ε. εντάσσονται αυτοδίκαια στο Μητρώο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, ενώ οι λοιποί φορείς για την ένταξή τους υποχρεούνται στην τήρηση ορισμένων κριτηρίων, ήτοι: Οφείλουν να αναπτύσσουν δραστηριότητες κοινωνικής και συλλογικής ωφέλειας και να τηρούν δημοκρατικό σύστημα στη λήψη αποφάσεων (ένα μέλος-μια ψήφος) ανεξαρτήτως συνεισφοράς. Όσον αφορά τη διανομή των κερδών, ένα ποσοστό της τάξης του 5% πρέπει να διατίθεται για τον σχηματισμό τακτικού αποθεματικού, ένα ποσοστό της τάξης του 35% πρέπει να διανέμεται στους εργαζομένους, ανεξαρτήτως της ιδιότητας του μέλους, και ένα ποσοστό της τάξης του 60% πρέπει να διατίθεται για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και για τη διεύρυνση της παραγωγικής δραστηριότητας του φορέα. Το ποσοστό που διανέμεται στους εργαζομένους δύναται να μεταβληθεί, σε περίπτωση που τα 2/3 των μελών της Γενικής Συνέλευσης αποφασίσουν, αιτιολογημένα, να διαθέσουν μέρος ή το σύνολο του εν λόγω ποσοστού στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και στη διεύρυνση της παραγωγικής δραστηριότητας του φορέα. Επιπλέον, οι λοιποί φορείς υποχρεούνται στην εφαρμογή ενός συστήματος για τη σύγκλιση αμοιβών, ενώ αντίστοιχη υποχρέωση δεν προβλέπεται για τις ΚοινΣΕΠ, τους ΣυνΕργ και τους Κοι.Σ.Π.Ε. Τέλος, οι έτεροι φορείς οφείλουν να στοχεύουν στην αύξηση της κοινωνικής ωφέλειας, ενώ αποκλείονται από την ένταξη, φορείς των οποίων η διοίκηση προέρχεται από Ν.Π.Δ.Δ.

Τα σημαντικότερα σημεία του ν.4430/2016 είναι τα εξής:

Τόσο η ίδια η εργασία όσο και οι εργαζόμενοι αποτελούν το επίκεντρο της ΚΑΛΟ. Το οικονομικό μέγεθος της δραστηριότητας ενός φορέα ΚΑΛΟ συνδέεται με μια ελάχιστη δαπάνη μισθωτής εργασίας. Ορίζεται ως νέο νομικό πρόσωπο ο συνεταιρισμός εργαζομένων, τίθεται όριο στην αναλογία που υπάρχει μεταξύ εργαζομένων μη μελών και εργαζομένων μελών (για τις ΚοινΣΕπ είναι 40% και για τους Συνεταιρισμούς εργαζομένων 25%). Τίθεται όριο στην εθελοντική εργασία στους φορείς της ΚΑΛΟ, και όριο μεταξύ ανώτερου και κατώτερου μισθού που ορίζεται σε 3 προς 1 εντός του Φορέα της ΚΑΛΟ και εντός των συμπράξεων στις οποίες συμμετέχει. Ορίζεται, εκ νέου, η δυνατότητα πρόσβασης σε χρηματοδότηση, μέσω του Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας και του Εθνικού Ταμείου

Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης, καθώς και η ένταξη των δραστηριοποιούμενων επιχειρηματικά φορέων σε προγράμματα υποστήριξης της εργασίας, υλοποιούμενα από τον ΟΑΕΔ. Προβλέπεται η δυνατότητα σύναψης συμβάσεων με το δημόσιο (σε συνδυασμό με το ν. 4412/2016, ο οποίος περιλαμβάνει ευνοϊκές ρυθμίσεις για την σύναψη συμβάσεων των φορέων της ΚΑΛΟ με το δημόσιο), για την εκπόνηση έργων κοινωνικής ωφέλειας. Επίσης η δυνατότητα χρήσης περιουσίας του δημοσίου, κινητής ή ακίνητης μέσω της διαδικασίας της παραχώρησης και προβλέπεται η παροχή φοροελαφρύνσεων. Επιπλέον, θεσπίζεται η Ειδική Γραμματεία για την ΚΑΛΟ η οποία καταρτίζει το σχέδιο για την Εθνική Στρατηγική της ΚΑΛΟ, παρακολουθεί και συντονίζει τις πολιτικές και τις δράσεις για την ΚΑΛΟ ενώ ψηφιοποιείται το Γενικό Μητρώο για φορείς της ΚΑΛΟ και διασυνδέεται με άλλα πληροφοριακά συστήματα του δημοσίου.

Σύμφωνα με τον Nasioula (2016): α) Ο νόμος δεν προσδιορίζει την έννοια της συλλογικής κοινωνικής επιχειρηματικότητας, της κοινωνικής επιχείρησης ή την έννοια της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, ενώ δεν υιοθετεί ούτε τον ορισμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής όσον αφορά την Κοινωνική Επιχειρηματική Πρωτοβουλία. β) Αναφορικά με τον ΣυνΕργ, οι ασφαλιστικές υποχρεώσεις των μελών του, τον διακρίνουν από τις υφιστάμενες ΚοινΣΕπ, και λαμβάνοντας υπόψη τα εξαιρετικά λίγα κίνητρα που παρέχονται, συγκριτικά με τους υπόλοιπους φορείς, αναμένεται να διαπιστωθεί εάν η εισαγωγή του ΣυνΕργ συνδέεται με τον καθαρισμό του υπάρχοντος πληθυσμού των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων. γ) Συγχέει εσφαλμένα την έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας και της Οικονομικής Αλληλεγγύης με δραστηριότητες που χαρακτηρίζουν μόνο επιχειρηματικό χαρακτήρα και παρουσιάζονται μόνο από οντότητες που μπορούν να θεωρηθούν κοινωνικές επιχειρήσεις. Σοβαρό σφάλμα είναι η εισαγωγή κριτηρίων για την επιλεξιμότητα των αγροτικών συνεταιρισμών ως οντότητες της ΚΑΛΟ. Αναλυτικότερα οι νομικοί αυτοί τύποι είναι αυτοδίκαιοι, και ανήκουν στην κοινωνική οικονομία χωρίς προϋποθέσεις. Ουσιαστικά, ο νομοθέτης τους ζητά να μετατραπούν σε κοινωνικές επιχειρήσεις. δ) Υπάρχει μια σειρά από καινοτόμες και θετικές συνεισφορές του νόμου οι οποίες περιλαμβάνουν την πιο υγιή περιγραφή του συλλογικού και κοινωνικού οφέλους, τη μέτρηση του κοινωνικού αντίκτυπου, την εισαγωγή ενός συστήματος σύγκλισης αποδοχών, ένα σύστημα διοχέτευσης εισοδήματος από επιχειρηματική δραστηριότητα στις αποδοχές των εργαζομένων και την εισαγωγή κινήτρων για τους εργαζομένους να γίνουν μέλη των κοινωνικών συνεταιρισμών. ε) Σημαντική είναι η πρακτική διαδικασία που πρέπει να ακολουθήσει το Γενικό Μητρώο

Κοινωνικής Οικονομίας για εφαρμογή του απαιτούμενου ελέγχου των φορέων της ΚΑΛΟ. στ) Εντυπωσιακό είναι το γεγονός ότι το νομικό κείμενο δεν κάνει καμία άμεση αναφορά στην κοινωνική επιχειρηματικότητα ή στις κοινωνικές επιχειρήσεις, αλλά σε μία και μόνο μία περίπτωση στο εισαγωγικό μέρος. ζ) Ο νόμος αποκλείει τις μη κερδοσκοπικές οντότητες. Οι μη κερδοσκοπικές οντότητες απαγορεύεται από τον νόμο να διανέμουν συστηματικά κέρδη, επομένως δεν προβλέπεται να σχηματίσουν αποθεματικά από κέρδη ή να διανέμουν κέρδη στους εργαζόμενους, τα οποία ορίζονται ως απαιτήσεις στο αρ.3.

Σύμφωνα με τον Georma, (2018), οι σχετικές με τον εθελοντισμό διατάξεις που περιέχονται στο νόμο εγείρουν ερωτήματα σχετικά με την ύπαρξη άτυπης εργασίας. Ωστόσο ο νόμος προσπαθεί να διευθετήσει ζητήματα που αφορούν τη σύναψη συμβάσεων με το δημόσιο και να θέσει τις κατάλληλες θεσμικές παρεμβάσεις που αφορούν τον εθελοντισμό ώστε να αποφευχθεί ο κίνδυνος δημιουργίας μαύρης εργασίας. Τέλος, ο νόμος τονίζει την ανάγκη δημιουργίας ενός ευνοϊκού οικοσυστήματος για την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία.

Συμπερασματικά, προβλήματα δύναται να προκύψουν όσον αφορά την ανάπτυξη του πεδίου, λόγω της έντονης νομοθετικής ρύθμισης σε ένα μεγάλο εύρος θεμάτων λειτουργίας των Φορέων της ΚΑΟ. Δημιουργεί αμφιβολίες για την δυνατότητα ένταξης συγκεκριμένων επιχειρημάτων, ενώ άλλα νομικά πρόσωπα αποκλείονται τελείως, τόσο από την ένταξή τους στο πεδίο, όσο και από την πρόσβαση στα μέτρα στήριξης που προβλέπονται. Σε άλλα σημεία ο σχεδιασμός έχει υψηλές στοχεύσεις αλλά είναι περίπλοκος και πρακτικά δεν υλοποιείται, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των Επιτροπών, οι οποίες προβλέπονται αλλά δεν συστήνονται. Για παράδειγμα, σύμφωνα με το άρθρο 131, προβλέπεται η σύσταση Συντονιστικής Επιτροπής για την ΚΑΛΟ αποτελούμενη από εκπροσώπους εννέα Υπουργείων και των αναπληρωτών τους. Η συμμετοχή όλων αυτών των εκπροσώπων διασφαλίζει τόσο την συνεργασία, όσο και την διαφάνεια στην διαδικασία λήψης αποφάσεων. Στην πράξη όμως είναι δύσκολο να συγκεντρωθούν οι προαναφερθέντες εκπρόσωποι. Επιπλέον ενώ στις επιτροπές προβλέπεται η συμμετοχή εννέα Υπουργείων, δεν υπάρχει καμία πρόβλεψη για συμμετοχή φορέων της ΚΑΛΟ, το οποίο αποτελεί σημαντικότερη παράλειψη, καθώς δεν προβλέπεται η συμμετοχή των άμεσα ενδιαφερομένων. Η εισαγωγή ιδιαίτερα λεπτομερών διατάξεων, που δυσχεραίνουν την ανάπτυξη του πεδίου (αλλά και η προσπάθεια που γίνεται για ρύθμιση του εθελοντισμού στοχεύοντας στην εξάλειψη της μαύρης εργασίας), φανερώνουν προβλήματα που υπάρχουν

στον έλεγχο που ασκείται από το Μητρώο. Ακόμη, δεν υπάρχει διατομεακή προσέγγιση και διυπουργική συνεργασία για την ενίσχυση του πεδίου της ΚΑΛΟ. Το κάθε Υπουργείο είναι περιορισμένο σε συγκεκριμένες αρμοδιότητες και η απουσία συνεργασίας, μεταξύ των Υπουργείων, εμποδίζει την διαμόρφωση μιας συνολικής στρατηγικής που θα προωθήσουν την ανάπτυξη του πεδίου. Τέλος παρατηρείται η απουσία σταθερού περιβάλλοντος καθώς στο νόμο περιλαμβάνονται μέτρα τα οποία ουδέποτε υλοποιήθηκαν όπως το ταμείο κοινωνικής οικονομίας αλλά και η θέσπιση της Ειδικής Γραμματείας για την ΚΑΛΟ που τελικά υποβιβάστηκε σε Διεύθυνση. Επιπλέον, οι εμπλεκόμενοι φορείς θεωρούν το νόμο περιοριστικό και περίπλοκο: Είναι αναγκαίο να πραγματοποιηθούν βελτιωτικές αλλαγές, όσον αφορά όλα τα προαναφερθέντα προβλήματα, ώστε να μπορέσει να υποστηριχθεί περαιτέρω η προώθηση της ΚΑΛΟ και η ενίσχυση των φορέων της.

Το κρισιμότερο όμως είναι ότι ο 4430/2016 δεν προσφέρει ένα σταθερό περιβάλλον το οποίο να διευκολύνει την ανάπτυξη της ΚΑΛΟ: Διατάξεις που δεν υλοποιούνται, οντότητες που αποκλείονται από το πεδίο, σύσταση φορέων που δεν συστήνονται ή που συστήνονται αλλά αργότερα υποβιβάζονται. Γενικότερα όμως το νομοθετικό πλαίσιο για την ΚΑΛΟ στην Ελλάδα δημιουργεί προβληματισμό: Θεσπίστηκε ο 4419/2011 και έπειτα από πέντε μόλις χρόνια, το νομοθετικό πλαίσιο άλλαξε και ψηφίστηκε νέος νόμος για την ΚΑΛΟ. Προβλήματα και αστοχίες που παρατηρούνται, οφείλονται κατά ένα μεγάλο μέρος στην ελλιπή διαμόρφωση ταυτότητας της ΚΑΛΟ. Τέλος, εγείρονται ερωτήματα κατά πόσο τα μέτρα και η δημιουργία φορέων στοχεύουν στην προώθηση της ΚΑΛΟ στην Ελλάδα και δεν δημιουργήθηκαν κυρίως για την αντιμετώπιση της ανεργίας.

2.3 Στρατηγικά Σχέδια Δράσης

2.3.1 Σχέδιο Δράσης

Το Σχέδιο Δράσης περιλαμβάνει έναν αριθμό δράσεων οι οποίες, απευθυνόμενες στις πραγματικές ανάγκες των φορέων της ΚΑΛΟ, αποσκοπούν να δώσουν λύσεις στα καίρια ζητήματα που τους απασχολούν.

Η χρηματοδότηση του εν λόγω σχεδίου εξασφαλίζεται κατά κύριο λόγο από το ΕΣΠΑ , κατ'ελάχιστον εκατόν εξήντα ένα (161) εκατομμύρια. (Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2017).

Πηγή	Διαθέσιμα
ΕΠΑΝΕΚ	25.000.000,00 €
ΕΠΑΝΑΔ-ΔΒΜ	57.322.635,00 €
ΠΕΠ	79.514.919,25,00 €
Σύνολο	161.837.554,00 €

Πίνακας 4. Προϋπολογισμός Επιχειρησιακών Προγραμμάτων του ΕΣΠΑ 2014-2020 για τον Τομέα της Κ.Α.Λ.Ο. (Πηγή : Ετήσια Έκθεση της Ειδικής Γραμματείας ΚΑΛΟ, 2017)

Στο Σχέδιο Δράσης περιλαμβάνονται οι εξής δράσεις:

α) Δημιουργία κέντρων για την παροχή υποστήριξης των φορέων της ΚΑΛΟ. Τα κέντρα αυτά ορίζονται ως οι αρμόδιοι φορείς για την παροχή πληροφόρησης σε ζητήματα που αφορούν την δημιουργία και την ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων.

β) Δράσεις που αφορούν την χρηματοδότηση των φορέων της ΚΑΛΟ. Οι συγκεκριμένες δράσεις σχετίζονται με την παροχή άμεσης χρηματοδοτικής ενίσχυσης στο σύνολο των φορέων της ΚΑΛΟ (υφιστάμενοι φορείς και νέοι).

γ) Χρηματοδοτικά εργαλεία για φορείς της ΚΑΛΟ. Κυριότερες στοχεύσεις είναι η από κοινού συνεργασία με το Υπουργείο Ανάπτυξης ώστε, σε ένα βραχυχρόνιο επίπεδο, να δημιουργηθεί ένας διαχωρισμένος λογαριασμός στο Fund of Funds (FoF) και η συνεργασία με φορείς οι οποίοι δραστηριοποιούνται σε ad hoc προγράμματα μικροχρηματοδοτήσεων. Σε ένα μεσοπρόθεσμο επίπεδο προβλέπεται, από το ν. 4430/2016, να συσταθεί το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας.

δ) Παρεμβάσεις συστημικού χαρακτήρα που θα συμβάλουν στην ανάπτυξη της ΚΑΛΟ. Οι παρεμβάσεις αυτές σχετίζονται με θέματα εκπαίδευσης και προβολής.

ε) Δράσεις που αφορούν την Τεχνική Βοήθεια για την ανάπτυξη της ΚΑΛΟ στην Ελλάδα. Το πρόγραμμα της Τεχνικής Βοήθειας, του οποίου η χρηματοδότηση παρέχεται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, έχει ως κύριους άξονες: την τεχνική υποστήριξη, την νομοθεσία, την

εκπαίδευση και την έρευνα (Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2017:119).

2.4 Πολιτικές χρηματοδότησης

Ένα ζήτημα κρίσιμης σημασίας για την απρόσκοπτη ανάπτυξη του πεδίου της ΚΑΑΟ είναι η εξεύρεση χρηματοδότησης. Παράγοντες όπως η ανεπαρκής χρηματοδότηση και οι φορολογικές υποχρεώσεις, δύνανται να δράσουν ανασταλτικά στην ανάπτυξη του πεδίου. Ο παραδοσιακός τραπεζικός τομέας δεν παρέχει την δυνατότητα χρηματοδότησης στις κοινωνικές επιχειρήσεις με αποτέλεσμα, οι τελευταίες, να αντιμετωπίζουν πρόβλημα βιωσιμότητας. Επομένως, είναι αναγκαία μια διαφορετική προσέγγιση, προσαρμοσμένη στις διαφορετικές ανάγκες και απαιτήσεις των φορέων της ΚΑΑΟ (Ευρωπαϊκή οικονομική και κοινωνική επιτροπή, 2015).

Πηγές χρηματοδότησης είναι:

Ο Αναπτυξιακός Νόμος, νόμος 4399/2016 (ΦΕΚ Α' 117/22-06-2016), ο οποίος περιλαμβάνει στις βασικές του επιδιώξεις την στήριξη της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, στις ενισχύσεις που παρέχει μπορούν να υπαχθούν Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις και τα είδη των ενισχύσεων που παρέχει είναι: α) φορολογικές απαλλαγές β) επιχορηγήσεις γ) επιδοτήσεις – κάλυψη δόσεων μίσθωσης, κάλυψη μηχανολογικού εξοπλισμού κλ. δ) επιδοτήσεις μισθοδοτικού κόστους ε) παροχή χρηματοδοτικών εργαλείων (δάνεια, κεφαλαιουχικές συμμετοχές) στ) αδειοδότηση ζ) σταθεροποίηση φορολογικού συντελεστή εισοδήματος.

Άμεσες επιχορηγήσεις προβλέπονται σύμφωνα με το Σχέδιο Δράσης (2017-2023), ήτοι: Απευθύνονται σε υφιστάμενους και νεοσύστατους φορείς της ΚΑΑΟ. Στόχος αυτής της δράσης είναι να δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας που θα επιφέρουν ενδυνάμωση της απασχόλησης και θα διασφαλίσουν της βιωσιμότητά τους. Υπάρχει ως προϋπόθεση χορήγησης η τήρηση συγκεκριμένων κριτηρίων: Δαπάνες δικτύωσης, προβολής, διαμόρφωσης χώρου (μικρή κλίμακα), αμοιβές τρίτων, τα κόστη μισθοδοσίας για την κάλυψη νέων θέσεων εργασίας, προμήθειες (αναλωσίμων, εμπορευμάτων, πρώτων υλών), θεωρούνται επιλέξιμες δαπάνες. Ως δικαιούχοι ορίζονται οι καταχωρημένοι στο Μητρώο της ΚΑΑΟ, φορείς (Ετήσια Έκθεση της Ειδικής Γραμματείας ΚΑΑΟ, 2017).

Σημειώνεται ότι κατά την διοργάνωση της δεύτερης έκθεσης για την ΚΑΛΟ το 2018, πραγματοποιήθηκαν συζητήσεις με θέμα α) την **χρηματοδότηση** των υφιστάμενων φορέων της ΚΑΛΟ και β) την χρηματοδότηση των νέων φορέων της ΚΑΛΟ. Στις συζητήσεις αυτές παρουσιάστηκε το προβλεπόμενο πλαίσιο για την παροχή επιδότησης σε φορείς της ΚΑΛΟ. Αναλυτικότερα το ποσό των έντεκα εκ. ευρώ διατίθεται αποκλειστικά για να δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας σε υφιστάμενους φορείς ΚΑΛΟ, δυο εκ. ευρώ για να δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας για ΑΜΕΑ και είκοσι επτά εκ. ευρώ που θα δίδονται ως επιδοτήσεις τμηματικά σε ποσά που θα κυμαίνονται από είκοσι πέντε χιλιάδες ευρώ έως και διακόσιες χιλιάδες ευρώ, σε διάστημα δεκαοχτώ μηνών.

Με την ΥΑ υπ αριθμ. 7314/1819/ (ΦΕΚ Β/3904/05.12.2016) συστήνεται το Ταμείο Χαρτοφυλακίου το οποίο επωνομάζεται “**Ταμείο Επιχειρηματικότητας II**”. Το Ταμείο, του οποίου διαχειριστής θα είναι η ΕΤΕΑΝ ΑΕ στοχεύει στην ενίσχυση καινοτόμων και νέων επιχειρήσεων, στον εκσυγχρονισμό του εξοπλισμού των επιχειρήσεων και στην ενίσχυση των φορέων της ΚΑΛΟ.

Επίσης στο **Σχέδιο Δράσης** (2017-2023) προβλέπονται πρόσθετες δράσεις που αφορούν: α) Σε συνέργεια με το Υπουργείο Ανάπτυξης, να δημιουργηθεί ένα Ταμείο για την Κοινωνική Οικονομία, το οποίο προβλέπεται να λειτουργεί ως Υποταμείο της ΚΑΛΟ. Το Υποταμείο προβλέπεται να υπόκειται, όσον αφορά την διαχείριση, στο Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης (ΕΤΕΑΝ) αλλά να διαθέτει ξεχωριστό επενδυτικό σύμβουλο (Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2017) β) η σύναψη συνεργασιών με φορείς που παρέχουν μικροχρηματοδοτικά προγράμματα. Σε δεύτερο χρόνο προβλέπεται η σύσταση του Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας, το οποίο θα λειτουργεί ως ΝΠΙΔ, σύμφωνα με το **ν.4430/2016**. Ακόμη, στον ίδιο νόμο ορίζεται ότι οι φορείς ΚΑΛΟ που δραστηριοποιούνται επιχειρηματικά μπορούν να εντάσσονται σε προγράμματα στήριξης της επιχειρηματικότητας του ΟΑΕΔ και σε προγράμματα στήριξης της εργασίας, όπως για παράδειγμα συνέβη, σύμφωνα με την Απόφαση του ΟΑΕΔ 75/03/17-01-2017 (ΦΕΚ 342/Β/8-2-2017) όπου και εγκρίθηκαν δυο ξεχωριστά προγράμματα Απασχόλησης, το πρώτο απευθύνεται σε επιχειρήσεις με προσωπικό άνω των 20 εργαζομένων και το δεύτερο απευθύνεται σε επιχειρήσεις που απασχολούν προσωπικό έως 20 εργαζόμενους. Τα προγράμματα αυτά απευθύνονται σε ιδιωτικές επιχειρήσεις, εργοδότες του ιδιωτικού τομέα, συνεταιρισμούς, ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ., Κοι.Σ.Π.Ε. και προβλέπουν την παροχή επιχορήγησης για κάλυψη έως και του 50% του μισθολογικού κόστους νεοπροσληφθέντα εργαζόμενου και

έως του ποσού των 500 ευρώ, για διάστημα 12 μηνών με δυνατότητα επέκτασης για άλλους 9 μήνες κατόπιν αιτήσεως.

Ακόμη προβλέπεται η συνεργασία με το Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων και το άνοιγμα δυο λογαριασμών καταπιστεύματος, για την χορήγηση εγγυητικών επιστολών σε φορείς της ΚΑΛΟ ώστε να μπορούν να εξασφαλίσουν την συμμετοχή τους αλλά και την εκτέλεση έργων, όσον αφορά τους διαγωνισμούς που προκηρύσσει το δημόσιο, με πόρους από το Εθνικό Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων, οι οποίοι ανέρχονται στα δέκα εκ. Ευρώ.

Άλλες μορφές χρηματοδότησης είναι οι ηθικές-συνεταιριστικές τράπεζες, το έδαφος για την δημιουργία των οποίων στην Ελλάδα είναι αρκετά γόνιμο τα τελευταία χρόνια και ήδη ανακοινώθηκε η ένταξη της Συνεταιριστικής Τράπεζας Καρδίτσας στην FEBEA (Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Ηθικών και Εναλλακτικών Τραπεζών), η οποία πλέον είναι η πρώτη ηθική τράπεζα της Ελλάδας (Ρουμελιώτης, 2019), ενώ το παράδειγμά της ακολούθησε και η Συνεταιριστική Τράπεζα Χανίων (Δελτίο Τύπου: Η Τράπεζα Χανίων ενώνει τις δυνάμεις της με τον FEBEA, 2019).

Χρηματοδότηση και επενδύσεις με κοινωνικό αντίκτυπο προσφέρουν και άλλοι φορείς σε κοινωνικές επιχειρήσεις, όπως για παράδειγμα το ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος: Πρόκειται για έναν διεθνή κοινωφελή οργανισμό που πραγματοποιεί δωρεές αποκλειστικά σε μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς, στους τομείς της τέχνης και του πολιτισμού, της παιδείας, της υγείας και του αθλητισμού, και της κοινωνικής πρόνοιας. Πληροφορίες και οδηγίες που αφορούν τα αιτήματα χρηματοδότησης παρέχονται και ηλεκτρονικά, ενώ οι αιτήσεις πραγματοποιούνται καθόλη την διάρκεια του χρόνου (<https://koinsep.org>).

Φορολογικά & ασφαλιστικά κίνητρα

Σύμφωνα με το **v.4430/2016** ένα ποσοστό της τάξης του τριάντα πέντε τοις εκατό του κέρδους, αποδίδεται στους εργαζόμενους και δεν φορολογείται ως εταιρικό κέρδος, όπως ορίζεται στο άρθρο 3 του **v.4430/2016**. Όσον αφορά τους ΣυνΕργ και ΚοινΣΕπ παρέχεται η δυνατότητα σε άτομα που εργάζονται και ανήκουν σε ευάλωτες κοινωνικά ομάδες και είναι δικαιούχοι επιδόματος πρόνοιας ή επανένταξης ή οποιαδήποτε άλλης μορφής νοσηλίου ή παροχής ή σύνταξης, ως άτομα έμμεσα ασφαλισμένα, να συνεχίσουν να λαμβάνουν, παράλληλα με την καταβολή της αμοιβής τους, τις παροχές αυτές.

Επιπλέον οι κοινωνικές επιχειρήσεις εξαιρούνται από την υποχρέωση να καταβάλουν τέλος επιτηδεύματος για πέντε έτη από την έναρξη της λειτουργίας τους και όταν παρέλθει το διάστημα αυτό το ποσό διαμορφώνεται στα πεντακόσια ευρώ ανά έτος.

Άλλο ένα σημαντικό κίνητρο, το οποίο προβλέπεται στον **v.4430/2016** (παρ.3 του άρθρου 5) καθώς και στο **v.4555/2018** (αρ. 196 & 281) είναι η παραχώρηση κινητής και ακίνητης περιουσίας σε φορείς της ΚΑΛΟ από τους ΟΤΑ α' και β' βαθμού. Παρέχεται η δυνατότητα παροχής ακινήτου ιδιοκτησίας του Δήμου, για χρήση, δωρεάν, χωρίς την καταβολή αντίτιμου και έως το διάστημα των πέντε ετών, σε φορέα της ΚΑΛΟ που δραστηριοποιείται ή έχει έδρα στον εν λόγω Δήμο, σύμφωνα με απόφαση που λαμβάνει το δημοτικό συμβούλιο, με την απόλυτη πλειοψηφία των μελών του.

Δημόσιες Συμβάσεις

Στις συστημικές παρεμβάσεις συγκαταλέγονται τα μέτρα που αφορούν τις δημόσιες συμβάσεις με κοινωνική αναφορά. Σύμφωνα με το **v.4412/2016** προβλέπεται οι φορείς της ΚΑΛΟ να έχουν ευνοϊκή πρόσβαση στην σύναψη συμβάσεων με το δημόσιο. Ο νόμος αφορά τις δημόσιες συμβάσεις και δεν έχει θεσπιστεί αποκλειστικά για την Κοινωνική Οικονομία αλλά εμπεριέχει διατάξεις που αφορούν τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Πιο συγκεκριμένα, παρέχεται η δυνατότητα πραγματοποίησης διαγωνισμών, για όλους τους προμηθευτές του δημοσίου, με δικαιούχους, φορείς που απασχολούν προσωπικό ΑΜΕΑ και μειονεκτούντες εργαζόμενους σε ένα ποσοστό της τάξης του τριάντα τοις εκατό, καθώς και οι διαγωνισμοί που διεξάγονται και αφορούν ειδικές και κοινωνικές υπηρεσίες, π.χ. πολιτιστικές, υγειονομικές κλ., να έχουν ως δικαιούχους αποκλειστικά και μόνον, ΚοινΣΕπ ένταξης.

Αξιολόγηση και Συνεκτίμηση Κοινωνικών Κριτηρίων

Όσον αφορά τον κοινωνικό αντίκτυπο, η Ειδική Γραμματεία της ΚΑΛΟ προχώρησε στην διαμόρφωση ενός εργαλείου για την μέτρησή του. Το εργαλείο αυτό φέρει την ονομασία “Εργαλείο Αποτύπωσης Κοινωνικού Αντικτύπου” και υπάρχει στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://kalo.gov.gr>. Υπεύθυνος για την ανάπτυξή του ήταν το British Council. Το εργαλείο συνθέτουν επτά ερωτήσεις που αποσκοπούν στην συνολική αποτίμηση των ωφελιμοτήτων που παράγονται (σε οικονομικό, περιβαλλοντικό και κοινωνικό επίπεδο) και προκαλούν αισθητή αλλαγή στην ζωή των πολιτών. Ουσιαστικά πρόκειται για ένα εργαλείο το οποίο επιχειρεί να αποτυπώσει τις ωφελιμότερες δραστηριότητες και να διαθέσει σε αυτές τους πόρους, αφού πρώτα συλλάβει το πρόβλημα στο σύνολό του, το όραμα, την θεωρία για

αλλαγή καθώς και το «δένδρο αλλαγής» (του οποίου η χρήση είναι αρκετά διαδεδομένη στα Ηνωμένα Έθνη), προσδιοριστούν οι εμπλεκόμενοι φορείς (κράτος, μη κυβερνητικές οργανώσεις, εθελοντές κλ.) και καταγραφούν οι εκροές.

Σημαντικός κρίνεται ο σχεδιασμός ενός κοινωνικού σήματος (πιστοποιημένη σήμανση) για τους φορείς της ΚΑΛΟ. Κύρια γνωρίσματά του θα έχει, την εθελοντικού χαρακτήρα συμμετοχή και τη διάρθρωσή του σε πολλές βαθμίδες. Ουσιαστικά θα υπάρξει διαβάθμιση των απαιτήσεων για την λήψη πιστοποίησης ανάλογα με την βαθμίδα της πιστοποίησης. Στην πρώτη βαθμίδα, θα υπάρχει μια ταύτιση των απαιτήσεών της και των ισχυόντων νομοθετικών απαιτήσεων της χώρας, για την πραγματοποίηση εγγραφής των φορέων της ΚΑΛΟ στο Μητρώο της ΚΑΛΟ. Αντίστοιχα, για την λήψη πιστοποίησης ανώτερης βαθμίδας, ως απαίτηση θα ορίζεται η τήρηση επιπρόσθετων κριτηρίων, περιβαλλοντικού και κοινωνικού χαρακτήρα (Ετήσια Έκθεση της Ειδικής Γραμματείας ΚΑΛΟ, 2018).

Προώθηση της αναγνωρισιμότητας της ΚΑΛΟ

Η “Επιτελική Δομή ΕΣΠΑ” σχεδίασε μια σειρά **συστημικών δράσεων**, έτσι ώστε να δημιουργηθεί ένα εθνικό επικοινωνιακό σχέδιο προβολής για την ΚΑΛΟ. Στόχος του σχεδίου είναι η προώθηση της αναγνωρισιμότητας της ΚΑΛΟ και των φορέων της. Σε αυτό το πλαίσιο δημιουργείται πλατφόρμα ηλεκτρονικής δικτύωσης (<https://foreis-kalo.gr/>) και ορίζεται: η διενέργεια εκθέσεων (EXPO) για την ΚΑΛΟ σε ετήσια βάση (οι εκθέσεις που έγιναν το 2017 & 2018 στην Αθήνα για την ΚΑΛΟ, καθώς και η έκθεση για την ΚΑΛΟ στην Περιφέρεια της Δυτικής Ελλάδας το 2018), η δημιουργία υλικού προβολής της ΚΑΛΟ, των δράσεων και του έργου που παράγουν οι φορείς της (ηλεκτρονικό, έντυπο κα.), η διενέργεια εκδηλώσεων (συναντήσεις ενημερωτικού χαρακτήρα, συνέδρια, θεματικές συζητήσεις, ημερίδες), δημιουργία καμπάνιας, εθνικής εμβέλειας, για την ενίσχυση της πωλήσεων των προϊόντων & υπηρεσιών φορέων ΚΑΛΟ σε ευρύ κοινό, επιχειρήσεις, δημόσιο (κεντρική ιδέα-αγοράζω κοινωνικά), και, τέλος, η διενέργεια της δεύτερης δράσης για την εκπαίδευση στελεχών για τα Κέντρα Στήριξης Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας.

Υποστηρικτικές δράσεις για την ανάπτυξη του τομέα της ΚΑΛΟ

Τα **κέντρα στήριξης** που προβλέπονται στο **Σχέδιο Δράσης** θα λειτουργούν ως σημεία ενημέρωσης των φορέων της ΚΑΛΟ και σκοπός τους είναι να παρέχουν ολοκληρωμένη

πληροφόρηση σε θέματα που άπτονται της δημιουργίας και ανάπτυξης των κοινωνικών επιχειρήσεων, η παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών σε εν δυνάμει μέλη κοινωνικών επιχειρήσεων ώστε να υποστηριχθεί η σύσταση νέων επιχειρήσεων και σε υφιστάμενους φορείς της ΚΑΛΟ ώστε να μπορέσουν να αναπτυχθούν περαιτέρω και η ενίσχυση της δικτύωσης των φορέων της ΚΑΛΟ έτσι ώστε μέσω της σύναψης δυνατών συνεργασιών να αναπτυχθεί περισσότερο το πεδίο. Αρχικά, προβλέπεται η δημιουργία κέντρων στήριξης στο σύνολο της επικράτειας και η παρεχόμενη χρηματοδότηση θα καλύπτει όλη τη δαπάνη έως και του ποσού των εκατόν είκοσι επτά χιλιάδων ευρώ για κάθε ένα, ενώ παράλληλα θα χρηματοδοτηθούν ογδόντα εννέα φορείς της ΚΑΛΟ (Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2017).

Τον Νοέμβριο του 2018, στο Παλαιό Χρηματιστήριο Αθηνών, πραγματοποιήθηκε η δεύτερη έκθεση για την ΚΑΛΟ. Η έκθεση, διοργανώθηκε από την Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Στην έκθεση συμμετείχαν 150 φορείς της ΚΑΛΟ οι οποίοι είχαν ένα αρκετά ευρύ πεδίο δραστηριοτήτων (<http://expo.foreis-kalo.gr/>). Στα πλαίσια της εν λόγω έκθεσης διενεργήθηκε συζήτηση με θέμα “Κέντρα Στήριξης”. Στόχος της πρωτοβουλίας αυτής είναι να λειτουργήσει ως υποστηρικτικό εργαλείο για την ΚΑΛΟ με την παροχή καθοδήγησης και συμβουλευτικής μεταξύ φορέων της ΚΑΛΟ και μόνον, και να τελέσει χρέη διαβιβαστή πληροφοριών στο κράτος. Ωστόσο εκδηλώθηκε χαμηλό ενδιαφέρον από τους φορείς της ΚΑΛΟ, μόλις 42 αιτήσεις συμμετοχής κατατέθηκαν, γεγονός το οποίο εγείρει πολλά ερωτήματα σχετικά με την ωριμότητα του πεδίου στην χώρα μας και την δυνατότητά του για να απορροφήσει τα κονδύλια που του αναλογούν (Ζώλη, 2018).

Σύμφωνα με το **Σχέδιο Δράσης** σε δεύτερο χρόνο δρομολογείται η σύσταση ενώσεων για φορείς της ΚΑΛΟ. Προβλέπεται η δημιουργία μιας ένωσης, κατ'ελάχιστον, σε κάθε Περιφέρεια η οποία σε συνεργασία με φορείς του δημοσίου, επιμελητήρια και ερευνητικά κέντρα και αξιολογώντας τις τοπικές ανάγκες και στρατηγικές σχετικά με την κοινωνική επανένταξη, θα διαμορφώνουν τις εκάστοτε στοχεύσεις και κατευθύνσεις. Επιπροσθέτως, οι εν λόγω ενώσεις θα λειτουργούν ως θερμοκοιτίδες μέσω της παροχής εξειδικευμένων υπηρεσιών, πληροφοριών, λογιστικών υπηρεσιών, διοικητικών γνώσεων, συμβουλευτικών υπηρεσιών, ακόμη και την παροχή κοινής επιχειρηματικής έδρας (Ετήσια Έκθεση της Ειδικής Γραμματείας ΚΑΛΟ, 2017).

Τέλος, σε τελική ευθεία βρίσκεται το νομοσχέδιο για την χορήγηση μικροπιστώσεων, με αφορμή τις τελευταίες οικονομικές εξελίξεις που πυροδότησε το ξέσπασμα της πανδημίας του κορωνοϊού. Το νομοσχέδιο θα παρέχει μικροχρηματοδοτήσεις, επιχειρηματικές και προσωπικές, χωρίς εμπράγματα εξασφαλίσεις, με διάρκεια αποπληρωμής από 12 μήνες έως 10 χρόνια. Τα δάνεια θα αφορούν ποσά έως 25.000 ευρώ που θα δίδονται σε μικρές επιχειρήσεις, αυτοασχολούμενους, φυσικά πρόσωπα κ.λ χωρίς υποθήκες. Στους δικαιούχους εμπίπτουν και οι Φορείς της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (<https://www.dikaiologitika.gr/>).

Συμπερασματικά, η νηπιακή ανάπτυξη της ΚΑΛΟ στη χώρα μας έχει ως αποτέλεσμα οι φορείς της να αντιμετωπίζουν δυσκολία όσον αφορά την εξεύρεση και αξιοποίηση χρηματοδοτήσεων. Παρά τα σημαντικά βήματα που έχουν σημειωθεί τα τελευταία χρόνια, το πρόβλημα εξεύρεσης χρηματοδότησης είναι το βασικότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι φορείς της ΚΑΛΟ. Σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει βέβαια να υποβαθμιστεί η πρόοδος που έχει σημειωθεί με την δημιουργία όλων των προαναφερθέντων χρηματοδοτικών εργαλείων. Ωστόσο, υπάρχουν μέτρα τα οποία: α) Δεν υλοποιήθηκαν, όπως το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας που δεν συστάθηκε β) Υλοποιήθηκαν μερικώς, όπως η ένταξη των φορέων της ΚΑΛΟ σε προγράμματα του ΟΑΕΔ, όπου οι φορείς της ΚΑΛΟ έχουν ενταχθεί μόνο σε προγράμματα που αφορούν την κάλυψη του μισθολογικού κόστους νεοπροσληφθέντα εργαζόμενου και συμπεριλαμβάνονται στα υπόλοιπα όπως, προγράμματα επιχορήγησης για την έναρξη επιχείρησης, εκπαιδευτικά προγράμματα εργαζομένων γ) Δεν υπολοποιήθηκαν σωστά. Για παράδειγμα, το “Εργαλείο Αποτύπωσης Κοινωνικού Αντικτύπου”, δεν αποτελεί ένα χρήσιμο και αποτελεσματικό εργαλείο για τους φορείς της ΚΑΛΟ, καθώς το ίδιο το πεδίο της ΚΑΛΟ δεν είναι αρκετά ώριμο ώστε να επιθυμεί να αξιολογηθεί ο παραγόμενος κοινωνικός αντίκτυπος.

2.5 Υποστηρικτικοί μηχανισμοί

Μαζί με την ψήφιση του **v.4430/2016** ενεργοποιείται μια σειρά από υποστηρικτικούς μηχανισμούς:

Σύμφωνα με το άρθρο 36 συστήνεται η **Ειδική Γραμματεία για την ΚΑΛΟ**, η οποία είναι η πρώτη ελληνική διακριτή μονάδα για τον τομέα της ΚΑΛΟ. Η Γραμματεία είναι υπεύθυνη για τον σχεδιασμό της Εθνικής Στρατηγικής, για το πεδίο της ΚΑΛΟ, την παρακολούθηση

και τον συντονισμό των δράσεων για την ΚΑΛΟ, την εφαρμογή και τον έλεγχο των πολιτικών που αφορούν στο πεδίο της ΚΑΛΟ.

Με την έκδοση της Υπουργικής Απόφασης 61621/Δ5.2643 (ΦΕΚ Β' 56/18.01/2017) συνεχίζεται η λειτουργία του **Γενικού Μητρώου Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας**. Με την εν λόγω απόφαση ρυθμίζονται θέματα για την ίδρυση και τη σύσταση των ΚοινΣΕπ και ΣυνΕργ, θέματα εγγραφής στο Μητρώο φορέων κοινωνικής & αλληλέγγυας οικονομίας, τις υποχρεώσεις αλλά και τα οφέλη που προκύπτουν από την ένταξη φορέα σε αυτό, π.χ. πρόσβαση σε χρηματοδότηση – ένταξη σε χρηματοδοτικά προγράμματα.

Σχέσεις Φορέα ΚΑΛΟ με Μη Μέλη (Εθελοντισμός)

Όσον αφορά την εθελοντική εργασία στο **ν. 4430/2016**, στα άρ. 3 παρ. 3, και αρ. 8 παρ. 1, περιλαμβάνονται οι σχετικές με τον εθελοντισμό διατάξεις, που ορίζουν τις αντίστοιχες προϋποθέσεις και τα κριτήρια (υποχρεώσεις φορέα, τήρηση Μητρώου εθελοντών κλ.). Εκκρεμεί προς το παρόν η έκδοση της Υ.Α. του αρ. 3 παρ. 3 του ν.4430/2016 που αφορά την τήρηση του Μητρώου Εθελοντών.

Προώθηση της ΚΑΛΟ στην τυπική και μη τυπική Εκπαίδευση και στην Επαγγελματική Κατάρτιση

Το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανάπτυξης Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση (ΕΠΑΝΑΔ – ΔΒΜ) παρέχει την απαιτούμενη χρηματοδότηση για την υλοποίηση της **συστημικής παρέμβασης** η οποία περιλαμβάνει μια σειρά επιμέρους δράσεων. Διενεργούνται δράσεις, πιλοτικού χαρακτήρα, που αφορούν την κοινωνική οικονομία, στην πρωτοβάθμια εκπαιδευτική βαθμίδα, πρόγραμμα που αφορά τον επαγγελματικό προσανατολισμό στην δευτεροβάθμια εκπαιδευτική βαθμίδα και πρόγραμμα σπουδών στην τριτοβάθμια εκπαιδευτική βαθμίδα (Ετήσια Έκθεση της Ειδικής Γραμματείας ΚΑΛΟ, 2017:122).

Τέλος διενεργείται πρόγραμμα στο Ινστιτούτο Εκπαίδευσης του Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (<https://www.ekdd.gr/>), για την επιμόρφωση στελεχών της τοπικής αυτοδιοίκησης και της δημόσιας διοίκησης (Ετήσια Έκθεση της Ειδικής Γραμματείας ΚΑΛΟ, 2017:122).

Το πρόγραμμα της τεχνικής βοήθειας για την ανάπτυξη της ΚΑΛΟ στη χώρα μας χρηματοδοτείται από την ΕΕ. Η Υπηρεσία Υποστήριξης Διαρθρωτικών Μεταρρυθμίσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής είναι αρμόδια για τον συντονισμό του προγράμματος. Το πρόγραμμα έχει τέσσερις κύριους άξονες: α) έρευνα β) νομοθεσία γ) τεχνική υποστήριξη δ) εκπαίδευση. Η δράση που είναι πλήρως ενεργοποιημένη, έχει ολοκληρωθεί, είναι η σχετική με την χαρτογράφηση της ΚΑΛΟ (Ετήσια Έκθεση της Ειδικής Γραμματείας ΚΑΛΟ, 2017).

Ολοκληρώνοντας, οι υποστηρικτικοί μηχανισμοί δύνανται να συμβάλλουν ενισχυτικά στην ανάπτυξη του πεδίου και την στήριξη των φορέων της ΚΑΛΟ. Ωστόσο μέτρα που θεσπίζονται και στη πορεία αποδεικνύονται βραχύβια, όπως η θέσπιση της Ειδικής Γραμματείας για την ΚΑΛΟ που αργότερα υποβιβάστηκε σε Διεύθυνση, δεν προσφέρουν ένα σταθερό περιβάλλον για την ανάπτυξη της ΚΑΛΟ. Επιπλέον όσον αφορά τον εθελοντισμό υπάρχουν αρκετοί περιορισμοί οι οποίοι είναι αποτέλεσμα της αναποτελεσματικής άσκησης του απαραίτητου ελέγχου.

3. Κριτικός απολογισμός υφιστάμενου οικοσυστήματος της ΚΑΛΟ στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα ολοένα και περισσότερο αναγνωρίζεται η συνεισφορά της ΚΑΛΟ στην ανάπτυξη του τόπου μας και στην βελτίωση της οικονομίας και του επιπέδου διαβίωσης των πολιτών. Ειδικότερα η κρίση με την οποία ήρθε αντιμέτωπη η χώρα έδωσε το έναυσμα για την ανάπτυξη του οικοσυστήματος της ΚΑΛΟ: Καθώς το κράτος πρόνοιας έγινε πιο αδύναμο και αδυνατούσε να ανταποκριθεί στον ρόλο του, τότε έγινε πιο έντονο το ενδιαφέρον των Ελλήνων πολιτών για την ΚΑΛΟ, αντιμετωπίζοντάς την ως μια λύση για την ικανοποίηση των αναγκών με ταυτόχρονη αύξηση των θέσεων απασχόλησης. Πράγματι, η ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας μπορεί να λειτουργήσει ως μέσο για: α) την δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης και β) την παροχή πρόσθετης στήριξης σε άτομα που εντάσσονται σε ευάλωτες κοινωνικά ομάδες (ανειδίκευτο προσωπικό, ΑΜΕΑ κλ.). Καταυτόν τον τρόπο η νέα μορφή κοινωνικής επιχειρηματικότητας αναπτύσσεται από τους ίδιους του πολίτες και τις πρωτοβουλίες αυτών, στοχεύοντας στην παροχή βοήθειας τόσο στους ίδιους όσο και σε έτερες ευάλωτες κοινωνικά ομάδες (European Commission, 2014).

Σε πρώτο επίπεδο θα πρέπει να σημειώσουμε ότι τα τελευταία χρόνια έχουν σημειωθεί βήματα για την διαμόρφωση ενός ευνοϊκού οικοσυστήματος για την ΚΑΛΟ στην χώρα μας: Το νέο θεσμικό πλαίσιο που δημιουργήθηκε με την ψήφιση του ν.4430/2016 για τους φορείς της ΚΑΛΟ σε συνδυασμό με το Σχέδιο Δράσης για την Ανάπτυξη του Οικοσυστήματος της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας 2017-2023, το οποίο αποτελεί έναν ολοκληρωμένο και μακροχρόνιο σχεδιασμό για την εδραίωση της ΚΑΛΟ στην Ελλάδα συνετέλεσαν στην ανάπτυξη του πεδίου. Ακόμη, πρόοδος έχει σημειωθεί και όσον αφορά τις πολιτικές χρηματοδότησης των κοινωνικών επιχειρήσεων: Προβλέπονται επιχορηγήσεις και φοροελαφρύνσεις και, πλέον, οι κοινωνικές επιχειρήσεις εντάσσονται σε προγράμματα του ΟΑΕΔ.

Σημαντική είναι και η δημιουργία των Κέντρων Στήριξης της ΚΑΛΟ, τα οποία ως υποστηρικτικές δομές στηρίζουν εν δυνάμει και υφιστάμενους κοινωνικούς επιχειρηματίες, με την παροχή συμβουλευτικής. Ακόμη, ενισχυτική είναι η εισαγωγή κοινωνικών κριτηρίων στις δημόσιες συμβάσεις με οφέλη τόσο για τους ίδιους τους φορείς της ΚΑΛΟ όσο και για το κράτος και η θέσπιση του εργαλείου μέτρησης του κοινωνικού αντικτύπου, καθώς: Μέσω της παραγωγής κοινωνικού αποτυπώματος, μπορεί να ενισχυθεί η ανάπτυξη του πεδίου, να

προωθηθεί η εξέλιξη των φορέων της ΚΑΛΟ, να ενισχυθεί η κοινωνική επιχειρηματικότητα και να συνδράμει στην διαμόρφωση μιας κοινής ταυτότητας.

Ωστόσο, παρά την άνθιση του πεδίου της ΚΑΛΟ στη χώρα μας και την πρόοδο που έχει σημειωθεί τα τελευταία χρόνια για την βελτίωση του οικοσυστήματός της, είναι απαραίτητη η λήψη επιπλέον μέτρων που θα βοηθήσουν τους φορείς της να αναπτυχθούν και να εδραιωθούν. Η συσσώρευση εμπειρίας από την ευρωπαϊκή και διεθνή κοινότητα μπορεί να διαδραματίσει ιδιαίτερα βοηθητικό ρόλο για την περίπτωση της Ελλάδας έτσι ώστε να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα για την προώθηση της ΚΑΛΟ. Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζει το πεδίο είναι οι εξής:

Έως και σήμερα στην Ελλάδα δεν υπάρχει μια ολοκληρωμένη καταγραφή του οικοσυστήματος της ΚΑΛΟ, το οποίο είναι προαπαιτούμενο για τον σχεδιασμό των κατάλληλων δράσεων οι οποίες ανταποκρίνονται στις πραγματικές ανάγκες του πεδίου (Αδάμ & Συν., 2018). Η έλλειψη συντονισμού των μέτρων κοινωνικής πολιτικής, οι καθυστερήσεις και η ασυνέπεια που παρατηρείται σε ζητήματα που αφορούν τη σύσταση φορέων και την υλοποίηση μέτρων για την ενίσχυση του πεδίου της ΚΑΛΟ Ζητήματα φοροδιαφυγής, αδήλωτης εργασίας και εκμετάλλευσης είναι δυνατόν να προκύψουν. Επίσης, η έλλειψη συνεταιριστικής κουλτούρας αποτελεί σημαντικό ανασταλτικό παράγοντα για την εξέλιξη του πεδίου, καθώς παρατηρείται ότι οι μισές τουλάχιστον Κοιν.Σ.Επ. δημιουργούνται με τον ελάχιστο απαιτούμενο αριθμό μελών, ήτοι πέντε άτομα (Γεώργιας, 2016). Πρόσθετες προκλήσεις για το οικοσύστημα της ΚΑΛΟ είναι η δυσκολία εξεύρεσης χρηματοδοτικών εργαλείων και η έλλειψη ευαισθητοποίησης για την ΚΑΛΟ. Η ελλιπής χαρτογράφηση των φορέων της ΚΑΛΟ και των αναγκών τους και η ανομοιογενής χωρική συγκέντρωσή τους είναι δυσμενείς παράγοντες για την ανάπτυξη του πεδίου. Ιδιαίτερα βοηθητική, στην περαιτέρω ενίσχυση των φορέων της ΚΑΛΟ, θα ήταν η διενέργεια επιπλέον υποστηρικτικών πρωτοβουλιών, όσον αφορά στην ανάπτυξη θερμοκοιτίδων και στην παροχή εξειδικευμένων γνώσεων και υποστήριξης σε ζητήματα διοίκησης και μάρκετινγκ, πρόσβαση σε πληροφορίες για την εξεύρεση χρηματοδότησης κλ. Οι εξειδικευμένες επιχειρηματικές γνώσεις που απαιτούνται συνήθως είναι ανύπαρκτες, γεγονός το οποίο αυξάνει το επαγγελματικό ρίσκο και την επισφάλεια των φορέων αυτών και δυσχεραίνει την ανάπτυξη του τομέα. Από τα παραπάνω διαφαίνεται ότι τα κρίσιμα σημεία για την ανάπτυξη του οικοσυστήματος στην Ελλάδα είναι τα εξής:

- 1) Αξιολόγηση των πολιτικών ώστε να ελέγχεται η αποτελεσματικότητά τους και να αναδιαμορφώνονται αναλόγως ώστε να εξυπηρετούν πραγματικές ανάγκες των φορέων.
- 2) Υλοποίηση των μέτρων και των πολιτικών που έχουν ήδη προβλεφθεί: Αρχικά, να συσταθεί το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας, το οποίο είναι μείζονος σημασίας για τη στήριξη των φορέων της ΚΑΛΟ και την ανάπτυξη του πεδίου. Οι φορείς τις ΚΑΛΟ να ενταχθούν και στα υπόλοιπα προγράμματα του ΟΑΕΔ όπως, προγράμματα επιχορήγησης για την έναρξη επιχείρησης, και εκπαιδευτικά προγράμματα εργαζομένων.
- 3) Ανάγκη ύπαρξης διατομεακής προσέγγισης και συνεργασίας μεταξύ όλων των υπουργείων ώστε να συνεκτιμάται η ιδιαίτερη φύση των επιχειρημάτων της ΚΑΛΟ και η κοινωνική διάσταση των φορέων της.
- 4) Φορολογικά κίνητρα και επιδοτήσεις συνδεδεμένα με τον κοινωνικό αντίκτυπο και το κοινωνικό αποτύπωμα.
- 5) Εκπαίδευση - εισαγωγή μαθημάτων για την ΚΑΛΟ σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες.

Επισημαίνεται ακόμη ότι σύμφωνα με την έκθεση του **Βρετανικού Συμβουλίου (2017)** τα κρίσιμα σημεία για την ανάπτυξη του οικοσυστήματος της Ελλάδας, αφορούν τέσσερις άξονες οι οποίοι είναι οι εξής: α) Νομοθετικό και ρυθμιστικό πλαίσιο β) Ευαισθητοποίηση & προώθηση του πεδίου (με εξειδικευμένες υποδομές ανάλογα με τις εκάστοτε ανάγκες) γ) Χρηματοδότηση και εξεύρεση πόρων δ) Εκπαίδευση, κατάρτιση και ενίσχυση δεξιοτήτων.

Ένα βασικό ζήτημα με το οποίο έρχονται αντιμέτωποι οι φορείς της ΚΑΛΟ στην Ελλάδα είναι η έλλειψη ευαισθητοποίησης γύρω από την ΚΑΛΟ. Οι φορείς της ΚΑΛΟ στην Ελλάδα δραστηριοποιούνται σε πολλούς διαφορετικούς τομείς και οι συνεργάτες τους επίσης προέρχονται από πολλούς διαφορετικούς τομείς. Ωστόσο τα επίπεδα ευαισθητοποίησης γύρω από την ΚΑΛΟ είναι ακόμη χαμηλά, ενώ θεωρείται ότι συνιστά εμπόδιο στην ανάπτυξη του πεδίου και την προσέλκυση νέων πελατών.

Παρατηρείται ακόμη και μεταξύ κρατικών υπηρεσιών και υπουργείων έλλειψη ευαισθητοποίησης η οποία δύναται να οδηγήσει σε ανακολουθίες και απουσία συντονισμένης προσέγγισης. Γενικότερα η έλλειψη ευαισθητοποίησης και προβολής συνδέονται με την έλλειψη κατανόησης σχετικά με την ΚΑΛΟ, την απαξιοτική διασύνδεσή της με το αγροτικό και γεωργικό συνεταιριστικό μοντέλο του παρελθόντος, ενώ

παρατηρείται η απουσία ισχυρών παραδειγμάτων επιτυχημένων κοινωνικών επιχειρήσεων προς μελέτη και αποκόμιση γνώσης και εμπειρίας.

Σύμφωνα με την έκθεση η πλειοψηφία των ηγετικών στελεχών της ΚΑΛΟ έχουν υψηλό μορφωτικό επίπεδο ωστόσο, δεν διαθέτουν επιχειρηματικές δεξιότητες, την κατάρτιση δηλαδή που είναι απαραίτητη κατά το στάδιο έναρξης των φορέων της ΚΑΛΟ αλλά και μετά την ίδρυσή τους. Πρόσθετος ανασταλτικός παράγοντας στην παροχή εξειδικευμένων γνώσεων μπορεί να είναι η έλλειψη της απαιτούμενης κατανόησης από πλευράς των συμβούλων και των υποστηρικτικών δομών που προϋποθέτει η παροχή υποστήριξης σε φορείς της ΚΑΛΟ.

Οι κύριες συστάσεις της εν λόγω έκθεσης είναι οι εξής:

α) Να προωθηθεί το ζήτημα της εισαγωγής κοινωνικών ρητρών και της ύπαρξης κοινωνικής διάστασης και αξίας στις δημόσιες συμβάσεις, διότι αν και τα παραπάνω προβλέπονται ήδη, με το ν.4412/2016, στην πράξη δεν υπάρχει εφαρμογή του νόμου και η πρόσβαση των φορέων της ΚΑΛΟ στις ευκαιρίες παροχής δημόσιων υπηρεσιών είναι περιορισμένη προς το παρόν. Ακόμη χρειάζεται να δημιουργηθεί ένα πιλοτικό πρόγραμμα με φορολογικά κίνητρα και επιδοτήσεις που να απευθύνεται σε φορείς της ΚΑΛΟ οι οποίοι δραστηριοποιούνται σε συγκεκριμένη περιοχή. Με μέριμνα για την προσέγγιση του ζητήματος αυτού, ώστε να μην αντίκειται στο δίκαιο ανταγωνισμού κλ., μπορεί να περιλαμβάνει μέτρα για: α) Επιστροφή φόρων β) Φοροαπαλλαγές για φορείς και άτομα που επενδύουν (επενδυτές) σε φορείς της ΚΑΛΟ γ) Σύνδεση κοινωνικών αποτελεσμάτων και φορολογικών κινήτρων δ) Παροχή ενίσχυσης τοπικών επιχορηγήσεων, σε φορείς της ΚΑΛΟ, από την κυβέρνηση κατόπιν συμφωνίας. Σε κάθε περίπτωση όμως η βέλτιστη λύση για τους φορείς της Ελλάδας είναι η συνδυασμένη χρηματοδότηση που προκύπτει από παρόχους χρηματοδότησης όπως είναι: το κράτος, οι ιδιώτες (θεσμοί και άτομα), πάροχοι που εδρεύουν στην τοπική κοινωνία και εναλλακτικοί πάροχοι.

β) Η σύσταση ενός Εθνικού Κέντρου αρμόδιου για την ΚΑΛΟ, με κύριες αρμοδιότητες: τον ρόλο παρατηρητηρίου ή την διενέργεια ερευνών, την διενέργεια συνεδρίων και εκδηλώσεων για την στήριξη των φορέων της ΚΑΛΟ. Την στήριξη κοιτίδων επιχειρηματικότητας (hubs) και αναπτυξιακών κέντρων τοπικού και περιφερειακού επιπέδου. Επίσης τη συνδιαμόρφωση δημόσιων πολιτικών, με την παροχή πληροφοριών στους φορείς της ΚΑΛΟ, την

εκπροσώπηση του τομέα της ΚΑΛΟ, την επικοινωνία με την κυβέρνηση κλ. Ακόμη η δημιουργία μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής για την επικοινωνία και τη διάχυση της ΚΑΛΟ, με δράσεις, όπως την διενέργεια ενός προγράμματος Πρεσβευτών της ΚΑΛΟ, με σκοπό να αναδείξει το προφίλ της. Να παρουσιάζει μελέτες περίπτωσης, με τη χρήση ραδιοφωνικής ή τηλεοπτικής πλατφόρμας, ώστε να μεγιστοποιηθεί η κοινωνική αποδοχή, και να διοργανώνει τοπικές ή περιφερειακές εκθέσεις ή και ημέρες ευαισθητοποίησης όπως π.χ. το Κοινωνικό Σάββατο-Social Saturday ή τη Μέρα Κοινωνικής Επιχείρησης.

γ) Να συγκροτηθεί μια ομάδα δράσης κοινωνικής χρηματοδότησης (social finance task force) που θα συμβάλλει στην εξεύρεση καινοτόμων και εναλλακτικών χρηματοδοτικών λύσεων (κοινωνικά ομόλογα, μικροδάνεια, κοινωνικοί άγγελοι, εγγυήσεις, κοινοτικές μετοχές, συμμετοχική χρηματοδότηση – crowdfunding). Ακόμη συνίσταται να βελτιωθεί η πρόσβαση για το σύνολο των φορέων της ΚΑΛΟ στα υπάρχοντα προγράμματα χρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της ελληνικής κυβέρνησης. Το ζήτημα αυτό αφορά τόσο το τεχνικό μέρος (να εμπíπτουν δηλαδή οι φορείς της ΚΑΛΟ στις νομικές μορφές εγχειρημάτων που χρηματοδοτούνται) όσο και το ζήτημα της ενημέρωσης, να είναι δηλαδή γνώστες οι φορείς για τις υπάρχουσες ευκαιρίες. Επιπλέον προτείνεται να διερευνηθεί το ζήτημα θέσπισης ρυθμίσεων εταιρικής κοινωνικής ευθύνης για συμβατικές ιδιωτικές επιχειρήσεις μεγάλου μεγέθους, έτσι ώστε ένα μέρος των κερδών τους να επανεπενδύεται σε προγράμματα κοινωνικού αντικτύπου. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται η στήριξη της κοινωνικής οικονομίας, γενικότερα.

δ) Να δημιουργηθούν και να εισαχθούν εξειδικευμένα προγράμματα που να απευθύνονται σε νεοφυείς επιχειρήσεις για την υποστήριξή τους, έτσι ώστε, ομάδες αλλά και μεμονωμένα άτομα, να εκπαιδευτούν και να καταστούν ικανά να διοικήσουν φορείς της ΚΑΛΟ. Η ανάπτυξη των επιχειρηματικών δεξιοτήτων των στελεχών, η διεύρυνση της γνώσης της αγοράς, σε συνδυασμό τις αξίες, τον κοινωνικό σκοπό και τον κοινωνικό αντίκτυπο, είναι τα προαπαιτούμενα για να καταστεί ένας φορέας της ΚΑΛΟ επιτυχημένος .

ε) Να βελτιωθεί η προσβασιμότητα των φορέων της ΚΑΛΟ σε προγράμματα και σε υπό σχεδιασμό προγράμματα που στοχεύουν στην στήριξη επιχειρήσεων και στην ανάπτυξη των επαγγελματικών δεξιοτήτων. Τέλος θα πρέπει να ενισχυθεί περαιτέρω η συνεργασία των φορέων της ΚΑΛΟ με πανεπιστήμια και λύκεια, να ενταχθεί σε επιπλέον προγράμματα

σπουδών και από περισσότερα εκπαιδευτικά ιδρύματα και να καθιερωθεί η διενέργεια δράσεων και εκδηλώσεων με σκοπό την παροχή υποστήριξης, την παραγωγή γνώσης και την αύξηση της ευαισθητοποίησης γύρω από την ΚΑΛΟ.

Σύμφωνα με τους **Αδαμ & Συν. (2018)** κρίνεται αναγκαία η οργάνωση διαβούλευσης και επικοινωνίας, σε μόνιμη βάση, με το Υπουργείο. Πρακτικά, η δημιουργία ηλεκτρονικού φόρουμ μπορεί να επιτρέψει την κατάθεση απόψεων, προτάσεων και εμπειριών, του συνόλου των φορέων της ΚΑΛΟ, συνεπώς είναι απαραίτητη η συνδιαμόρφωση. Η Εθνική Επιτροπή για την ΚΑΛΟ, αρμόδια για την προώθηση του διαλόγου καθώς και τη γνωμοδότηση, είναι το κατεξοχήν συμβουλευτικό όργανο. Ωστόσο η προϋπόθεση συμμετοχής πλήθους ανώτερων θεσμικών εκπροσώπων, χωρίς όμως να τεκμαίρεται ότι έχουν συνάφεια με τον τομέα της ΚΑΛΟ, καθιστά την δομή της τόσο πολύπλοκη ώστε ουσιαστικά να μην μπορεί να λειτουργήσει. προώθησης του διαλόγου και γνωμοδότησης. Επιπλέον δεν υπάρχει ουδεμία πρόβλεψη για την διενέργεια διαβούλευσης σε περιφερειακό επίπεδο.

Η απουσία συντονισμού σε ενδοκυβερνητικό επίπεδο, σε συνάρτηση με την ατελή συλλογική συγκρότηση του πεδίου αποτελούν κύριους ανασταλτικούς παράγοντες για την δημιουργία ενός μοντέλου που βασίζεται στην δημοκρατική συνδιαμόρφωση. Οι φορείς της ΚΑΛΟ δεν θα πρέπει να έχουν υψηλή εξάρτηση από το κράτος, αντίθετα το πεδίο θα πρέπει να έχει δικά του συλλογικά όργανα εκπροσώπησης. Επιπλέον είναι σημαντική η δημιουργία ενδιάμεσων, ανοιχτών χώρων όπου να επιτρέπεται η πρόσβαση όλων των ενδιαφερομένων ώστε να υπάρχει ουσιαστική διαβούλευση μεταξύ των συλλογικών οργάνων εκπροσώπησης της ΚΑΛΟ και των κρατικών οργάνων.

3.1. Νομικό πλαίσιο

Είναι απολύτως αναγκαίο να υπάρχει σαφές και συγκεκριμένο νομικό πλαίσιο που να ρυθμίζει την φορολογία, τις δημόσιες συμβάσεις, τον εθελοντισμό και τις επιδοτήσεις αλλά όχι περιοριστικό πλαίσιο. Με τον τρόπο αυτό μπορεί συγκεκριμένοι φορείς της ΚΑΛΟ να αποκλειστούν, όπως για παράδειγμα οι Ενεργειακές Κοινότητες οι οποίες δεν περιλαμβάνονται στο νόμο, και κατ'επέκταση, ούτε στο Μητρώο. Βέβαια, αργότερα, οι Ενεργειακές Κοινότητες απέκτησαν θεσμικό πλαίσιο με το ν. 4513/2018 «Ενεργειακές Κοινότητες και άλλες διατάξεις». Συνακόλουθα, το πρόβλημα δεν εντοπίζεται στον ίδιο τον 4430/2016, αλλά γενικότερα στο ελληνικό δίκαιο, στο οποίο παρατηρείται ότι ψηφίζεται

ένας νόμος ανάλογα με την υφιστάμενη ανάγκη, και δεν υπάρχει μια συνολική αντιμετώπιση και μια συνεκτικότητα μεταξύ των ψηφισθέντων νόμων (Αδάμ & Συν., 2018).

Ένα άλλο ζήτημα βαρύνουσας σημασίας, είναι η απουσία σταθερού περιβάλλοντος όσον αφορά το νομικό πλαίσιο. Ειδικότερα, η πρόβλεψη διαφόρων μέτρων που τελικά δεν υλοποιούνται ή καθυστερούν πάρα πολύ να υλοποιηθούν, όπως η σύσταση του Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας, μέτρο το οποίο δεν υλοποιήθηκε και το οποίο μάλιστα είναι κρίσιμης σημασίας, η σύσταση Επιτροπών που προβλεπόταν και από τους δύο νόμους αλλά ουδέποτε συστάθηκαν. Επίσης η θέσπιση φορέων με αβέβαιη τύχη..., όπως η Ειδική Γραμματεία για την ΚΑΛΟ που υποβιάστηκε σε Διεύθυνση, ή το Μητρώο που εγγραφόντουσαν οι φορείς της ΚΑΛΟ και τώρα εγγράφονται και στο Γ.Ε.Μ.Η, ή το Τμήμα Δικτύωσης όπου απασχολούνταν δύο άτομα και όταν έφυγαν έμεινε χωρίς υπαλλήλους... Αλλά και η ψήφιση νέου νόμου εντός τετραετίας από την ψήφιση του προηγούμενου που διαμορφώνουν ένα επισφαλές νομικό περιβάλλον το οποίο δεν γίνεται να προβλεφθεί πώς θα διαμορφωθεί μελλοντικά, σε περίπτωση νέας κυβερνητικής αλλαγής (Georgas, 2018). Η απουσία σταθερότητας που παράγεται από το συνεχώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον, και η ασάφεια που προκύπτει σχετικά με το τι αποφασίστηκε και τι τελικά έγινε ,αλλά και τι θα γίνεται σε ένα χρόνο από τώρα...,είναι ένας σοβαρός ανασταλτικός παράγοντας για την ανάπτυξη του πεδίου. Τέλος, η συνταγματική κατοχύρωση της ΚΑΛΟ θα επιβεβαίωνε ότι πράγματι η ΚΑΛΟ αποτελεί πολιτική προτεραιότητα για την Ελλάδα. Επιπλέον, η σύσταση ενός αυτόνομου φορέα, ενός Επιμελητηρίου για παράδειγμα, θα μπορούσε να ενισχύσει την δύναμη του πεδίου. Είναι σημαντικό οι πολιτικές για την ΚΑΛΟ να μην είναι βραχύβιες και θνησιγενείς και να μην επηρεάζονται από εναλλαγές στην κυβέρνηση.

3.2 Ευαισθητοποίηση πολιτών και προώθηση της κοινωνικής οικονομίας

Ιδιαίτερα ενθαρρυντικό είναι ότι έχουν ήδη πραγματοποιηθεί δράσεις για την ευαισθητοποίηση γύρω από την ΚΑΛΟ. Ωστόσο, οι κυβερνητικές πολιτικές από μόνες τους δεν είναι επαρκείς για την στήριξη της ΚΑΛΟ, αλλά θα πρέπει να συμβαδίζουν με την συνειδητοποίηση των πολιτών, έτσι ώστε να αξιοποιηθούν.

Για παράδειγμα, στην Ελλάδα, από τα επίσημα στοιχεία του Μητρώου, παρουσιάζεται μια εντυπωσιακή αύξηση των εγγεγραμμένων φορέων, από την στιγμή που η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία εισήχθη στο ελληνικό δίκαιο. Ωστόσο, πολλές από αυτές τις

κοινωνικές επιχειρήσεις ή ήταν ανενεργές είτε έκλεισαν σε πολύ σύντομο διάστημα (Georamas, 2018). Παράλληλα, η κοινωνική ωφέλεια που παρήγαγαν ήταν μηδαμινή (Nasioulas, 2016), αποτυγχάνοντας καταυτόν τον τρόπο και στις δυο εκφάνσεις της κοινωνικής επιχείρησης, στην διττή στόχευση δηλαδή, για παραγωγή κοινωνικής ωφέλειας αλλά και για ικανοποίηση οικονομικών απαιτήσεων για την διασφάλιση της βιωσιμότητάς της (Nasioulas, 2006). Διαφαίνεται έτσι ότι οι περισσότερες επιχειρήσεις ιδρύθηκαν αποσκοπώντας να ικανοποιήσουν τις ανάγκες για απασχόληση του ιδιοκτήτη, χωρίς κοινωνικές στοχεύσεις αλλά έχοντας ως κύριο χαρακτηριστικό τους την επιχειρηματικότητα ανάγκης (Γεώρμας, 2016). Η απουσία εργασιακής κουλτούρας, πνεύματος αλληλεγγύης και συλλογικότητας, η έλλειψη κοινωνικών στοχεύσεων και πνεύματος συνεργασίας, καθώς και η ανυπαρξία σχεδίου και μελέτης (Γεώρμας, 2014), διαμορφώνουν ένα τουλάχιστον απογοητευτικό πλαίσιο όσον αφορά την ταυτότητα της ΚΑΛΟ. Βέβαια ο ν.4019/2011 συνέβαλε ουσιαστικά στην διαμόρφωση της ταυτότητας του τομέα της ΚΑΛΟ στη χώρα μας, μέσω της προβολής της και της ενεργοποίησης της ευαισθητοποίησης της κοινωνίας (Γεώρμας, 2018). Ωστόσο απαιτείται χρόνος για να αναπτυχθεί το αίσθημα της συνείδησης και της συλλογικότητας (Γεώρμας, 2014 ; Ζιώμας, 2014), διότι ένα ακανθώδες ζήτημα για την ΚΑΛΟ στην Ελλάδα είναι τα χαμηλά επίπεδα του “συνεταιρίζειν”, γεγονός το οποίο δεν διορθώνεται με την εφαρμογή ενός νόμου (Georamas, 2018). Η προώθηση της δημιουργίας Έκθεσης κοινωνικού αντικτύπου και η υποχρέωση υποβολής της από τους φορείς της ΚΑΛΟ θα είχε ιδιαίτερα χρηστική αξία, καθώς πολλές φορές τίθενται ερωτήματα σχετικά με τα κίνητρα δημιουργίας ορισμένων φορέων της ΚΑΛΟ και με τον βαθμό κατά τον οποίο είναι ορισμένοι φορείς της ΚΑΛΟ κοινωνικοί... Αναλυτικότερα προτείνεται, προκειμένου να εγγραφεί ένας φορέας στο Μητρώο, να υποβάλει έκθεση εκτίμησης του κοινωνικού αντικτύπου, για ένα βραχυπρόθεσμο διάστημα π.χ. για διάστημα 12 μηνών. Εν συνεχεία, για να εξακολουθήσει ο φορέας να είναι εγγεγραμμένος στο Μητρώο, να υποχρεούται να υποβάλλει ετησίως έκθεση κοινωνικού αντικτύπου όπου να αναλύονται λεπτομερώς οι κοινωνικές του δραστηριότητες (Georamas, 2018).

3.3 Χρηματοδότηση και εξεύρεση πόρων

Στην Ελλάδα η καλύτερη λύση για την κάλυψη της χρηματοδότησης των φορέων της ΚΑΛΟ είναι η εξεύρεση εναλλακτικών χρηματοδοτικών μορφών. Μια εναλλακτική μορφή χρηματοδότησης για τους φορείς της ΚΑΛΟ αποτελεί η καινοτόμος χρηματοδότηση, ήτοι: Η δημιουργία ηθικών χρηματοπιστωτικών οργανισμών που συνδυάζουν την χρηματοδοτική

στήριξη με την επίδειξη κατανόησης προς τους φορείς της ΚΑΛΟ, με την παροχή ευνοϊκών όρων και ευνοϊκών ρυθμίσεων αποπληρωμής (περίοδος χάριτος κλ.) επιτρέπουν στους φορείς της ΚΑΛΟ να έχουν πρόσβαση σε πίστωση, υποστηρίζοντας την ανάπτυξή τους (UNRISD, 2016), βήματα που έχουν αρχίσει να γίνονται στην χώρα μας. Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα για την περίπτωση της Ελλάδας θα ήταν η εισαγωγή εννοιών όπως οι κοινοτικές μετοχές (community shares) και η συμμετοχική χρηματοδότηση (πληθοπορισμός ή crowdfunding). Σε πρώτο επίπεδο θα πρέπει να υπάρχει μέριμνα για να υλοποιηθούν μέτρα που προβλέπονται στο νόμο 4430/2016. Να δημιουργηθεί δηλαδή το ταμείο κοινωνικής οικονομίας, μέτρο το οποίο προβλέπεται και στον 4019/2011 αλλά ουδέποτε υλοποιήθηκε. Επιπλέον όσον αφορά τα προγράμματα του ΟΑΕΔ, θα πρέπει να υπάρχει μέριμνα έτσι ώστε οι φορείς της ΚΑΛΟ να εντάσσονται σε όλα τα προγράμματά του όπως γίνεται με τις υπόλοιπες επιχειρήσεις. Για παράδειγμα, να εντάσσονται και σε προγράμματα κάλυψης χρηματοδοτικού κόστους για την έναρξη επιχείρησης ή την κάλυψη του κόστους επιμορφωτικών προγραμμάτων – σεμιναρίων σε υπαλλήλους επιχείρησης.

Στη συνέχεια είναι σημαντικό να δημιουργηθεί ένα ειδικό ταμείο για την παροχή επιχορηγήσεων το οποίο θα επικεντρώνεται στο στάδιο πριν την ίδρυση μιας κοινωνικής επιχείρησης. Το εν λόγω ταμείο θα παρέχει επιχορηγήσεις έτσι ώστε να βοηθάει τις κοινωνικές επιχειρήσεις να ξεκινήσουν και να λειτουργήσουν σε πιλοτικό στάδιο. Η εξεύρεση των πόρων μπορεί να γίνει με εναλλακτικούς τρόπους εξεύρεσης χρηματοδότησης, για παράδειγμα το ταμείο δύναται να χρηματοδοτείται από επιχειρήσεις και στη συνέχεια να δίδονται φοροαπαλλαγές στις επιχειρήσεις αυτές. Το ζήτημα εξεύρεσης κεφαλαίου θα είναι, σχετικά, χρονοβόρο (πρέπει να βρεθούν οι ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις), όμως δεν επιβαρύνεται άμεσα ο κρατικός προϋπολογισμός.

Διαφαίνεται η ανάγκη ύπαρξης ενός χρηματοπιστωτικού φορέα από την ίδια την ΚΑΛΟ για εξεύρεση κεφαλαίου. Συνίσταται η δημιουργία Ταμείου, από την ΚΑΛΟ, για την εξεύρεση λύσεων σε ζητήματα χρηματοδότησης, μέσω της ανάπτυξης συνεργασιών μεταξύ φορέων της ΚΑΛΟ, χωρίς να αποκλείεται και η σύμπραξη με τον ιδιωτικό και δημόσιο τομέα (π.χ συνδυασμός χρηματοδότησης με πρόγραμμα επιδότησης του ΟΑΕΔ). Απώτερος στόχος είναι η άμεση πρόσβαση σε χρηματοδοτικές λύσεις και εργαλεία καθώς και η ευκολότερη εύρεση της καταλληλότερης μορφής χρηματοδότησης. Εκτός από την προώθηση συνεργασιών μεταξύ των φορέων της ΚΑΟ για εξεύρεση κεφαλαίου, θα μπορούσε να υπάρχει συγκεκριμένη ετήσια εισφορά προς το Ταμείο και σε περίπτωση οικονομικής

ανάγκης των επιχειρήσεων να ενεργοποιούνται δανειοδοτήσεις και χρηματοπιστωτική στήριξη προς αυτές, διότι: Σε περίπτωση κερδοφορίας, η επιχείρηση έχει την δυνατότητα καταβολής της αποζημίωσης που απαιτεί ο επενδυτής, όμως σε περίπτωση ζημίας κάτι τέτοιο είναι σχεδόν ανέφικτο (ICA, ο.π.) και τότε η στήριξη από ένα Ταμείο είναι καθοριστικής σημασίας για την βιωσιμότητά της.

3.4 Εκπαίδευση

Είναι αξιοσημείωτο, ότι η κοινωνική επιχείρηση έχει σε ελάχιστο βαθμό ενταχθεί σε προγράμματα της ανώτερης εκπαίδευσης (Steering Committee on Social Economy and Social Entrepreneurship, 2013). Είναι πολύ σημαντικό να ενταχθεί η ΚΑΛΟ σε προγράμματα σπουδών σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες. Η συνεκτική υποστήριξη προς τους φορείς της ΚΑΛΟ μπορεί να επιτευχθεί σε μεγάλο βαθμό εάν ενταχθεί η ΚΑΛΟ στα μαθήματα της ανώτερης εκπαίδευσης. Η έλλειψη γνώσεων και δεξιοτήτων σε συνδυασμό με την λίγη εμπειρία που έχουν οι κοινωνικοί επιχειρηματίες, καθιστούν ιδιαίτερα δύσκολη την διοίκηση των κοινωνικών επιχειρήσεων. Είναι πολύ σημαντικό να εισαχθούν, στην ανώτερη και ανώτατη εκπαίδευση, ειδικά εκπαιδευτικά προγράμματα που να απευθύνονται σε ομάδες ή μεμονωμένα άτομα ώστε να τα εκπαιδεύουν στην διοίκηση κοινωνικών επιχειρήσεων. Διεθνώς υπάρχουν αρκετά παραδείγματα, όπως η Σχολή για Κοινωνικούς Επιχειρηματίες στον Καναδά, στο Ηνωμένο Βασίλειο και την Ινδία (Temple & Συν., 2017).

4. Συμπεράσματα

Στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια έχει σημειωθεί μεγάλη πρόοδος στην διαμόρφωση ενός ευνοϊκού υποστηρικτικού πλαισίου για την ανάπτυξη των φορέων της ΚΑΛΟ. Ιδιαίτερα θετικό είναι ότι υπάρχει η πρόθεση μιας συνολικής στρατηγικής για την ΚΑΛΟ που αντικατοπτρίζεται από την διαμόρφωση στρατηγικού σχεδίου, την εισαγωγή νομικού πλαισίου, την δημιουργία δομών και, γενικότερα, μέσα από το σύνολο των δημόσιων πολιτικών. Ειδικά η θέσπιση του ν.4430/2016 έθεσε ένα νέο πλαίσιο όσον αφορά τις κοινωνικές επιχειρήσεις και την ανάπτυξή τους: Ενισχύθηκε ουσιαστικά η προώθηση της ΚΑΛΟ, ως μια εναλλακτική μορφή οργάνωσης της οικονομικής δραστηριότητας και συνετέλεσε στην δραστηριοποίηση των φορέων της ΚΑΛΟ σε αρκετούς διαφορετικούς τομείς και κλάδους, ενδυναμώνοντας παράλληλα την αυτοδιαχείριση αλλά και την κοινωνική επιχειρηματικότητα.

Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι υπάρχει ο απαραίτητος σχεδιασμός, σημαντικά προβλήματα ανακύπτουν στο στάδιο υλοποίησης των πολιτικών: Η δράση του κράτους είναι κομβικής σημασίας για την διαμόρφωση ενός ευνοϊκού οικοσυστήματος για την ΚΑΛΟ και την ενδυνάμωση των εγχειρημάτων της. Βεβαίως, ο ρόλος των δημόσιων πολιτικών είναι σημαντικός αλλά είναι και περιορισμένος λόγω διαφόρων παραγόντων που μπορούν να παρουσιαστούν, όπως: η απουσία διυπουργικού συντονισμού, η απουσία διαβούλευσης, η περιορισμένη ύπαρξη πόρων, η απουσία της ΚΑΛΟ από την ατζέντα πολιτικών προτεραιοτήτων, οι υψηλές γραφειοκρατικές δυσκολίες αλλά και λειτουργικές (έλλειψη ελεγκτικού μηχανισμού). Συνακόλουθα, όλα τα παραπάνω οδηγούν στην αδυναμία υλοποίησης. Θα πρέπει να γίνονται συντονισμένες προσπάθειες από όλα τα υπουργεία και να υπάρχει μεταξύ τους συνεργασία. Η ύπαρξη ελέγχου και η διαρκής εποπτεία στο σωστό χρόνο είναι απαραίτητα εργαλεία, ώστε να διασφαλίζεται η εύρυθμη λειτουργία των φορέων της ΚΑΛΟ και η επιτυχής εφαρμογή και αποτελεσματικότητα των πολιτικών, χωρίς να δημιουργούνται κωλυσιεργίες, π.χ. από τον υπέρογκο αριθμό αιτημάτων και απαιτήσεων. Ταυτόχρονα πρέπει να υπάρχει ευελιξία των δημόσιων πολιτικών που εφαρμόζονται ώστε, σε περίπτωση αλλαγής των προϋποθέσεων, να μην δημιουργηθούν γραφειοκρατικές καθυστερήσεις, π.χ. σε ζητήματα χρηματοδότησης, καθυστέρησης πληρωμών κλ. Τέλος η ΚΑΛΟ θα μπορούσε να ευεργετηθεί σημαντικά εάν το κράτος προχωρούσε στην σύσταση Επιμελητηρίου (αντί της Διεύθυνσης που υπάρχει τώρα) ώστε να ενισχύσει την δύναμη του

πεδίου. Η έλλειψη προηγούμενης εμπειρίας έχει ως αποτέλεσμα οι πρωτοβουλίες να είναι “από τα πάνω”, ο νομοθέτης να βασίζεται κυρίως στην ευρωπαϊκή εμπειρία και να υπάρχει επισφάλεια όσον αφορά την αποτελεσματικότητά των υποστηρικτικών μέτρων καθώς δεν έχουν, προς το παρόν, εξειδικευθεί. Για τον λόγο αυτό είναι αναγκαίο να διεξαχθεί περαιτέρω έρευνα όσον αφορά το πεδίο της ΚΑΛΟ και τους φορείς της, που να διερευνά π.χ. τους στόχους, τα κίνητρα, τα μέσα που διαθέτουν καθώς και τις ανάγκες των φορέων της έτσι ώστε να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα για τα μέτρα και τις πολιτικές που απαιτούνται και που θα μπορούν να λειτουργήσουν με αποτελεσματικότητα στην προώθηση της ΚΑΛΟ. Πιθανές αναντιστοιχίες που μπορεί να προκύψουν μεταξύ του σχεδιασμού και την υλοποίηση των πολιτικών είναι δυνατόν να αποφευχθούν ή να γίνουν παραδείγματα για μελλοντικές βελτιώσεις των πολιτικών και υποστηρικτικών μέτρων.

Η συνεχής παρακολούθηση των δημόσιων πολιτικών, η αξιολόγησή τους καθώς και η συνδιαμόρφωση μέσω της συμμετοχής των φορέων της ΚΑΛΟ τόσο στον σχεδιασμό όσο και στην υλοποίησή τους, κρίνεται επιτακτική για την εξάλειψη των προαναφερθέντων προκλήσεων. Η αύξηση του αριθμού συμμετεχόντων στην διαδικασία λήψης αποφάσεων για την υλοποίηση πολιτικών για το πεδίο της ΚΑΛΟ, θα ενισχύσει τη δυναμική τους. Η χρήση της συμμετοχικής διαδικασίας για τον σχεδιασμό πολιτικών και την λήψη μέτρων είναι ο βέλτιστος δυνατός τρόπος για την ύπαρξη συμφωνίας μεταξύ αναγκών και μέτρων, καθώς έτσι παρέχεται η δυνατότητα να ακουστούν οι φωνές όλων των ενδιαφερομένων και εμπλεκόμενων. Η γνώση κάθε πολίτη είναι διαφορετική και η διαφορετικότητα αυτή είναι που την καθιστά πολύτιμη και ικανή να αλληλοσυμπληρώσει, αυξάνοντας το ποσοστό επιτυχίας οποιουδήποτε εγχειρήματος και δράσης και αμβλύνοντας την καινοτομία και την κοινωνική της διάσταση.

Είναι πολύ σημαντικό να ενεργοποιηθεί το ίδιο το πεδίο της ΚΑΛΟ, να υπάρχουν πρωτοβουλίες από τα κάτω, να αναπτυχθεί η κουλτούρα των ίδιων των κοινωνικών επιχειρήσεων, να διαμορφωθεί ο κατάλληλος σχεδιασμός που θα παρέχει ένα ολοκληρωμένο και ταυτόχρονα βιώσιμο επιχειρηματικό πλάνο. Έτσι, οι κοινωνικές επιχειρήσεις θα μπορούν να παρέχουν, υψηλής αξίας, προϊόντα και υπηρεσίες, που θα ικανοποιούν τις σύγχρονες ανάγκες, να συνεισφέρουν στην απασχόληση και να εδραιωθούν στην αγορά ως επιχειρήσεις με σαφές οικονομικό και κοινωνικό αποτύπωμα.

Θα πρέπει να διερευνηθούν επιτυχημένα οικοσυστήματα, τα χαρακτηριστικά τους, οι γενικότερες υποστηρικτικές πρωτοβουλίες και να εντοπιστούν όλοι εκείνοι οι παράγοντες που δύνανται να έχουν ανασταλτική δράση ή να έχουν ενισχυτική επίδραση και να συμβάλλουν στην αδιάλειπτη ανάπτυξη ενός επιτυχημένου υποστηρικτικού περιβάλλοντος. Η ολιστική προσέγγιση για την ανάπτυξη του οικοσυστήματος του πεδίου της ΚΑΛΟ είναι επιτακτική ανάγκη. Η λήψη μεμονωμένων μέτρων δεν είναι αρκετή για να επιφέρει την αλλαγή διότι ελλοχεύει ο κίνδυνος να μείνουν ανεκμετάλλευτα υποστηρικτικά μέτρα και εργαλεία για την ΚΑΛΟ.

Επιπλέον, όσον αφορά τους φορείς της ΚΑΛΟ, πολύ σημαντική είναι η ανάπτυξη της μεταξύ τους δικτύωσης, η οποία θα επιτρέψει μέσω της αλληλεπίδρασης να αποκομίσουν γνώση, να συνεργαστούν και να συνάψουν συμμαχίες, και να εδραιωθούν στην αγορά. Πρόσθετο εμπόδιο αποτελεί η έλλειψη των απαραίτητων διοικητικών δεξιοτήτων, γεγονός το οποίο συνεπάγεται την αδυναμία διαμόρφωσης συγκροτημένου επιχειρηματικού πλάνου και την απουσία διοικητικών γνώσεων. Συνακολούθως, είναι δύσκολο, για τις επιχειρήσεις αυτές, να συνδυάσουν αποτελεσματικά την παραγωγή οικονομικών κερδών με την παραγωγή κοινωνικού αντίκτυπου, ή να διαμορφώσουν τεκμηριωμένες προτάσεις για την συμμετοχή τους σε προγράμματα π.χ. του ΟΑΕΔ.

Η ανάπτυξη του οικοσυστήματος της ΚΑΛΟ και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, στη χώρα μας δεν ήταν η καλύτερη δυνατή. Το υποστηρικτικό περιβάλλον, αν και είναι πολύ σημαντικό για την ανάπτυξη της ΚΑΛΟ, ωστόσο δεν επαρκεί. Απαιτούνται γερά θεμέλια πάνω στα οποία θα αναπτυχθεί η ΚΑΛΟ, και το κυριότερο στοιχείο, που τα συνθέτει, είναι η διαμόρφωση της αντίστοιχης κουλτούρας, που θα διασφαλίζει την ύπαρξη αλληλεγγύης και ανιδιοτελής προσφοράς. Δυστυχώς απαιτούνται ακόμη αρκετά βήματα προς αυτήν την κατεύθυνση, από το σύνολο των πολιτών και από το ίδιο το πεδίο, καθώς πολλές φορές σκοπός είναι η εξασφάλιση ατομικών συμφερόντων. Πρέπει, λοιπόν, να δοθεί ο απαιτούμενος χρόνος για να αναπτυχθεί το αίσθημα της συνείδησης και της συλλογικότητας. Στο σημείο αυτό πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι σε πολλά μοντέλα επιτυχημένης ανάπτυξης, όπως είναι το Κεμπέκ, απαιτήθηκε αρκετό χρονικό διάστημα ή ακόμη και δεκαετίες, ώστε να διαμορφώσουν την μορφή που έχουν σήμερα. Το σχέδιο για την ανάπτυξη του πεδίου της ΚΑΛΟ και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας μιας χώρας, έστω και αν πρόκειται για μια χώρα μικρού μεγέθους όπως είναι η Ελλάδα, είναι ιδιαίτερα σημαντικό, γιατί μπορεί να αποτελέσει παράδειγμα για την εφαρμογή αντίστοιχων μέτρων και δράσεων και σε άλλες

χώρες και περιοχές με παραπλήσια χαρακτηριστικά. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η ΚΑΛΟ μπορεί να επιτύχει μεγαλύτερης εμβέλειας ακτίνα εφαρμογής και να αναπτυχθεί στην πλήρη δυναμική της. Δεν πρέπει άλλωστε να λησμονούμε ότι, διαρκώς, υπάρχει χώρος για κοινωνική καινοτομία.

Ολοκληρώνοντας, σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες πρώτα έγιναν οι επιχειρήσεις και έπειτα το νομικό πλαίσιο, ενώ στην Ελλάδα έγινε πρώτα ο νόμος και μετά οι επιχειρήσεις. Το νομοθετικό πλαίσιο είναι ιδιαίτερα σημαντικό: Ο νόμος καθορίζει τις αρχές που διέπουν την ΚΑΛΟ και το κράτος μέσω των νόμων και της θεσμοθέτησης, διασφαλίζει τους αδύναμους. Ωστόσο το νομοθετικό πλαίσιο, από μόνο του δεν φτάνει. Για τον λόγο αυτό άλλωστε στην Ελλάδα έχουν κλείσει εκατοντάδες κοινωνικές επιχειρήσεις. Η δημιουργία ενός επιτυχημένου οικοσυστήματος πηγάζει από την αναγνώριση του γεγονότος ότι οι ωφέλειες που θα προκύψουν θα είναι πολλαπλές (κοινωνικές, οικονομικές, περιβαλλοντικές) και θα είναι ευεργετικές για όλους (πολίτες, κράτος, επιχειρηματίες, αγορά). Δυστυχώς στην Ελλάδα δεν συναντάμε ευρέως γνωστές και επιτυχημένες κοινωνικές επιχειρήσεις, ώστε να αποτελούν έμπνευση και παράδειγμα προς μίμηση, αντίθετα υπάρχει ακόμη δυσπιστία. Πρέπει λοιπόν να αναπτυχθεί η ταυτότητα του τομέα, να δημιουργηθεί αξιακό πλαίσιο: Η συνείδηση, η αλληλεγγύη και η συλλογικότητα δεν είναι αρετές: Είναι απαραίτητες συνθήκες για να μπορέσει ο ελληνικός λαός να διεκδικήσει την πρόοδο και την ευημερία του.

Πηγές – Βιβλιογραφία

Νόμοι

Αιτιολογική Έκθεση του Σχεδίου Νόμου «Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα». Ανακτήθηκε από:

<https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/k-koinep-eis.pdf>

Νόμος 4019/2011 (ΦΕΚ Α' 216/30.9.2011) Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις.

Σχέδιο νόμου «Κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις», Αιτιολογική Έκθεση

Νόμος 4399/2016 (ΦΕΚ Α' 117/22-06-2016) Θεσμικό πλαίσιο για τη σύσταση καθεστώτων Ενισχύσεων Ιδιωτικών Επενδύσεων για την περιφερειακή και οικονομική ανάπτυξη της χώρας Σύσταση Αναπτυξιακού Συμβουλίου και άλλες διατάξεις.

Νόμος 4412/2016 (ΦΕΚ Α' 147/08-08-2016) Δημόσιες Συμβάσεις έργων, προμηθειών και υπηρεσιών

Νόμος 4430/2016 (ΦΕΚ 205/Α/31-10-2016): Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις

ΥΑ 7314/1819/ (ΦΕΚ Β/3904/05.12.2016) Σύσταση Ταμείου Χαρτοφυλακίου με την επωνυμία «ΤΑΜΕΙΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ II».

ΥΑ αριθ. 61621/Δ5.2643 (ΦΕΚ Β' 56/18.01.2017) Τήρηση και λειτουργία του Γενικού Μητρώου Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας του ν. 4430/2016 (ΦΕΚ 205/Α/31.10.2016) «Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις».

Απόφαση ΟΑΕΔ 75/03/17-01-2017 (ΦΕΚ 342/Β/8-2-2017) Τροποποίηση της με αριθμό 357/07/09-02-2016 απόφασης του Δ.Σ. του Οργανισμού (ΦΕΚ 455/Β/24-02-2016) με την οποία εγκρίθηκε η με αριθμό 72/3/26-01-2016 διατύπωση γνώμης της Επιτροπής του ΕΛΕΚΠ και κατάρτιση δύο ξεχωριστών προγραμμάτων Απασχόλησης

Νόμος 4555/2018 (ΦΕΚ Α'133/19.07.2018) (Άρθρα 152-283) Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου της Τοπικής Αυτοδιοίκησης Εμβάθυνση της Δημοκρατίας Ενίσχυση της Συμμετοχής Βελτίωση της οικονομικής και αναπτυξιακής λειτουργίας των Ο.Τ.Α.
[Πρόγραμμα «ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ Ι»] Ρυθμίσεις για τον εκσυγχρονισμό

Νόμος 4635/2019 (ΦΕΚ Α' 167/30-10-20119) Επενδύω στην Ελλάδα και άλλες διατάξεις.

Ελληνόγλωσση Βιβλιογραφία

Αδάμ Σ., Κορνηλάκης Α. & Καβουλάκος Κ. Ι. (2018). *Το θεσμικό πλαίσιο της Κοινωνικής Αλληλέγγυας Οικονομίας στην Ελλάδα: Η εμπειρία της δημόσιας διαβούλευσης και μια κριτική αποτίμηση του Νόμου 4430/2016*. Ανακτήθηκε από:

https://gr.boell.org/sites/default/files/allhleggya_oikonomia_lr.pdf

Αφουξενίδης, Α. και Γαρδίκη, Μ. (2014) *Χαρτογραφώντας την κοινωνία πολιτών στην Ελλάδα σήμερα: προβλήματα και προοπτικές*. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών.

Γεώργιας, Κ. (επιμ.) (2013) *Κοινωνική οικονομία. Θεωρία, εμπειρία και προοπτικές*. Αθήνα, Εναλλακτικές εκδόσεις.

Γεώργιας, Κ. (2014). *Η συνεισφορά του Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας στην ανάπτυξη της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας: Απολογισμός- Προτάσεις για το μέλλον*. Παρουσίαση στο συνέδριο συν-επιχειρούμε κοινωνικά. Περιφέρεια Κρήτης και Δίκτυο Αναπτυξιακών Συμπράξεων Κρήτης.

Γεώργιας Κ. (2016) Χρήσεις και καταχρήσεις της κοινωνικής επιχειρηματικότητας: η Ελληνική περίπτωση, στο Ιωάννης Νασιούλας (επιμ.), *Θέματα Κοινωνικής Οικονομίας*. Από την κοινωνική επιχειρηματικότητα στις κοινωνικές επενδύσεις και την κοινωνική τραπεζική, Ινστιτούτο Κοινωνικής Οικονομίας, Θεσσαλονίκη.

Δελτίο Τύπου: Η Τράπεζα Χανίων ενώνει τις δυνάμεις της με τον FEBEA (2019, Ιούνιος 04). Συνεταιριστική Τράπεζα Χανίων. Ανακτήθηκε από https://www.chaniabank.gr/el/the-group/bank/bank-news/press_release/2019/04062019.aspx

Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (2017) *Ετήσια έκθεση και σχέδιο δράσης για την ανάπτυξη του οικοσυστήματος της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας 2017-2023*. Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Αθήνα. Ανακτήθηκε από: <https://www.ypakp.gr/uploads/docs/10678.pdf>

Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (2018) *Ετήσια έκθεση 2018*. Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Αθήνα. Ανακτήθηκε από: https://kalo.gov.gr/wp-content/uploads/2018/09/kalo_annualreport2018.pdf

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2010), *Κοινωνικές αγορές, Οδηγός για τη συνεκτίμηση κοινωνικών πτυχών στις δημόσιες συμβάσεις*. Ανακτήθηκε από: <https://www.openbook.gr/koinwnikes-agores/>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2011), Ανακοίνωση της Επιτροπής. Πρωτοβουλία για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Οικοδόμηση ενός οικοσυστήματος για την προώθηση των κοινωνικών επιχειρήσεων στο επίκεντρο της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής καινοτομίας, COM (2011) 682 τελικό, Βρυξέλλες, 25.10.2011.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, (2013), *Κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα - Οδηγός για την κοινωνική Ευρώπη*, Τεύχος 4. Ανακτήθηκε από: http://solidaritymission.org/wp-content/uploads/2015/12/Social_Europe_Guide.pdf

Ευρωπαϊκή οικονομική και κοινωνική επιτροπή (2015), *Γνωμοδότηση της ευρωπαϊκής οικονομικής και κοινωνικής επιτροπής με θέμα: οικοδόμηση ενός χρηματοπιστωτικού οικοσυστήματος για τις κοινωνικές επιχειρήσεις*. Επίσημη εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Βρυξέλλες.

Ζιώμας, Δ. (2014). *Το σταυροδρόμι της ανάπτυξης της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα. Προοπτικές, κίνδυνοι και επιλογές*. Παρουσίαση στο συνέδριο συν-επιχειρούμε κοινωνικά. Περιφέρεια Κρήτης και Δίκτυο Αναπτυξιακών Συμπράξεων Κρήτης.

Ζώλη, Ε. (2018). *Ο ρόλος των δημοσίων πολιτικών για την ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Η ευρωπαϊκή εμπειρία και η ελληνική περίπτωση* (Μη δημοσιευμένη διπλωματική εργασία). Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης, Αθήνα.

Καβουλάκος Κ. Ι., (2018), *Κινήματα, κράτος και Κ.Α.Ο. Σημειώσεις Θεματικής Ενότητας ΚΑΟ 62, 1-15*.

Μπαλούρδος Δ., Σαρρής Ν., Τραμουντάνης Α., Χρυσάκης, Μ. (επιμ.) (2014) *Ευάλωτες Κοινωνικά Ομάδες (ΕΚΟ) και διακρίσεις στην αγορά εργασίας* Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών. Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση.

Νασιούλας, Ι., 2012. *Η Κοινωνική Οικονομία της Ελλάδος και το Κοινωνικό Κεφάλαιο*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Κοινωνικής Οικονομίας.

Ντ' Αλίτζα, Τζ., Καλλής, Γ. & Ντεμάρια Φ. (Επιμ.). (2016). *Το λεξιλόγιο της αποανάπτυξης*, Αθήνα, Εκδόσεις των Συναδέλφων

Ομάδα Διοίκησης Έργου για την Κοινωνική Οικονομία και κοινωνική Επιχειρηματικότητα (2013). *Στρατηγικό Σχέδιο για την ανάπτυξη του τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας*. Υπουργείο Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας Αθήνα. Ανακτήθηκε από: https://dasta.auth.gr/uploaded_files/635006205493669775.pdf

Ρουμελιώτης, Α (2019, Ιούλιος 05) Η Συνεταιριστική Τράπεζα Καρδίτσας έγινε η πρώτη Ηθική Τράπεζα στην Ελλάδα. *TVXS – TV Χωρίς Σύνορα*. Ανακτήθηκε από:

<https://tvxs.gr/news/egrapsan-eipan/i-synetairistiki-trapeza-karditsas-egine-i-proti-ithiki-trapeza-stin-ellada>

Temple, N., Βαρβαρούσης, Α., Γαλανός, Χ., Τσιτσιρίγκος, Γ. και Μπεκριδάκη, Γ. (2017) *Έκθεση για την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία στην Ελλάδα*. Βρετανικό Συμβούλιο. Αθήνα. Ανακτήθηκε από: https://foreis-kalo.gr/sites/files/SSE_in_Greece_GR.pdf

Τζουβελέκας Μανώλης και Κωνσταντίνα Zoehrer, ο Νόμος 4019/2011. Προϋποθέσεις λειτουργίας της Κοινωνικής Οικονομίας για μια βιώσιμη αγορά εργασίας, Κοινωνική Πολιτική, Τεύχος 3, Ιανουάριος 2015, σελ. 125-140.

Χρυσάκης, Μ. (επιμ.) (2015). *Οδηγός για τη μέτρηση της κοινωνικής απόδοσης των Κοιν.Σ.Επ.* Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών. Αθήνα. Ανακτήθηκε από: https://foreis-kalo.gr/sites/files/METRISI_KOIN_APODOSIS.pdf

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

Adam, S. (2016) Social enterprises, social and solidarity economy and youth: what role for policymaking?. In Petmezidou, M., Delamonica, E., Papatheodorou, C. and Henry-Lee, Al. (eds.). Child poverty, youth (un)employment, and social inclusion, Comparative Research Programme on Poverty (CROP) of University of Bergen. Stuttgart: Ibidem-Verlag.

Anderson, J. (2006). *Public policymaking*. 6th ed. Boston, MA: Houghton Mifflin Company. Retrieved from:

<http://www.kropfpolisci.com/public.policy.anderson.pdf>

Chaves, R. and Monzon, J.-L. (2012) *The social economy in the European Union*. International Centre of Research and Information on the Collective Economy / European Economic and Social Committee. Bruxelles.

Chaves, R. and Monzon, J.-L. (2018) *Best practices in public policies regarding the european social economy post the economic crisis*. International Centre of Research and Information on the Collective Economy / European Economic and Social Committee.

Chaves, R. and Monzon, J.-L. (2017) *Recent evolution of the social economy in the European Union*. International Centre of Research and Information on the Collective Economy / European Economic and Social Committee. Bruxelles.

Chaves, R. and Zimmer, A. (2017) *The Third Sector in Spain and in Europe (El tercer sector en España y en Europa)*. Valencia: Edl. Universidad de Valencia.

CICOPA-ILO (2013). *Promoting Cooperatives and the Social Economy in Greece. How to promote the social economy in Greece through social cooperatives, worker cooperatives, and cooperatives of artisan and of SMEs, Final Report to the ILO*. Retrieved from:

http://base.socioeco.org/docs/promoting_cooperatives_and_the_social_economy_in_greece_sep_2013.pdf

City of Barcelona, 2016, *The Impetus Plan for the Social and Solidarity Economy*. Retrieved from: http://base.socioeco.org/docs/impetusplan-sse-eng_web.pdf

Dinerstein, A. C. (2017). Co-construction or prefiguration? The problem of the ‘translation’ of social and solidarity economy practices into policy. In North, P. and Scott Cato, M., (Eds.), *Towards Just and Sustainable Economies (pp. 57-71)*, Bristol, U. K.: Policy Press, University of Bristol .

European Commission (2014) *A map of social enterprises and their eco-systems in Europe Country Report: Greece*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

European Commission (2015) *A map of social enterprises and their eco-systems in Europe Country Synthesis Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion, (2016), *A recipe book for social finance – A practical guide on designing and implementing initiatives to develop social finance instruments and markets*, Luxembourg.

European Economic and Social Committee, (2016) Recent evolutions of the Social Economy in the European Union, CIRIEC International.

Geormas, K. (2013) “Social entrepreneurship: Challenges and opportunitie”. Corfu, 26th Social firms Europe - CEFEC Conference

Geormas, K. (2018) “New legal Environment of the Greek Social and Solidarity Economy: Impediments and Opportunities for the Development of the **Sector**”, paper presented at the 2nd International Forum of Cooperative Law, 26-29 September, Athens.

International Co-operative Alliance (2015). *Ο γρίφος του συνεταιριστικού κεφαλαίου*.

Joseph, H. (ed) (2015) *Public procurement for social progress. A social platform guide to the EU public procurement directive*. Social Platform, European Network of Cities and Regions for the Social Economy (REVES)

Mendell, M. (2009). The three pillars of the social economy: The Quebec experience. Στο: Amin, A. (επιμ.), *The Social Economy: International Perspectives on Economic Solidarity*. London/New York: Zed Books

Moore, J.F. (1993). Predators and Prey: A New Ecology of Competition. *Harvard Business Review*, May/ June 1993: 75-86

Morgan, R. (2015) *Calculating social value. How can the social value of social purpose organizations be measured?* The Leverhulme Centre for the Study of Value School of Environment, Education and Development, The University of Manchester. United Kingdom.

Nasioulas Ionnis, The Greek Law 4430/2016 on Social and Solidarity Economy: Breakthroughs and Backdrops, The Social Economy Institute, Policy Briefs, #2, 1 December 2016.

Nasioulas, I. and Tsobanoglou, G. (2006) *Social economy for local governance structures: monitoring and evaluation perspectives*. 46th Congress of the European Regional Science Association: Enlargement, Southern Europe and the Mediterranean. Greece

Social Economy Europe (2018) *The Future of EU Policies for the Social Economy: Towards a European Action Plan*.

Spieß-Knafl W. & Scheck B., (2017). *Impact Investing: Instruments, Mechanisms and Actors*. Palgrave Studies in Impact Finance, Palgrave Macmillan.

Steering Committee on Social Economy and Social Entrepreneurship, *Outline Strategy and Priorities for Action to develop the Social Economy and Social Entrepreneurship in Greece. Recommendations of the Experts Steering Committee on Social Economy and Social Entrepreneurship*, Athens, 28 January 2013.

Tremblay, C. (2010) *Public policy trends and instruments supporting the social economy: international experiences*. Canadian Social Economy Research Partnerships. Public Policy Facilitating Committee of the Canadian Social Economy Hub of the University of Victoria. Canada. Retrieved from:

https://dspace.library.uvic.ca/bitstream/handle/1828/3863/canadianpublicpolicy_ebook_April122012.pdf?sequence=11&isAllowed=y

ULESS & Luxembourg Ministry of Labour, Employment and SSE, (2015), *Financing Social Economy Enterprises, Luxembourg*.

United Nations Research Institute for Social Development - UNRISD Flagship Report (2016) *Policy innovations for transformative change, implementing the 2030 agenda for sustainable development*. Switzerland. Retrieved from: [http://www.unrisd.org/80256B42004CCC77\(httpInfoFiles\)/2D9B6E61A43A7E87C125804F003285F5/\\$file/Flagship2016_FullReport.pdf](http://www.unrisd.org/80256B42004CCC77(httpInfoFiles)/2D9B6E61A43A7E87C125804F003285F5/$file/Flagship2016_FullReport.pdf)

Ηλεκτρονικές Πηγές

Ιστοσελίδα για την διασύνδεση των φορέων ΚΑΛΟ

<https://foreis-kalo.gr/>

Πληροφορίες για την δεύτερη έκθεση για την ΚΑΛΟ:

<http://expo.foreis-kalo.gr/>

Πληροφορίες για το “Εργαλείο Αποτύπωσης Κοινωνικού Αντικτύπου” :

<https://kalo.gov.gr>

Πληροφορίες σχετικά με την διαδικασία υποβολής αιτημάτων χρηματοδότησης προς το Stavros Niarchos Foundation

<https://koinsep.org/%CE%B7->

[%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1-%CF%85%CF%80%CE%BF%CE%B2%CE%BF%CE%BB%CE%AE%CF%82-%CE%B1%CE%B9%CF%84%CE%B7%CE%BC%CE%AC%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%87%CF%81%CE%B7%CE%BC/](https://koinsep.org/%CE%B7-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1-%CF%85%CF%80%CE%BF%CE%B2%CE%BF%CE%BB%CE%AE%CF%82-%CE%B1%CE%B9%CF%84%CE%B7%CE%BC%CE%AC%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%87%CF%81%CE%B7%CE%BC/)

Πληροφορίες για επιμορφωτικό πρόγραμμα για δημόσιους υπαλλήλους στην ΚΑΛΟ

<https://www.ekdd.gr/>

Πληροφορίες για το νέο νομοσχέδιο που θα χορηγεί δάνεια έως 25.000

<https://www.dikaiologitika.gr/eidhseis/oikonomia/301988/erxontai-daneia-eos-25-000-evro-xoris-ypothikes>

«Ελένη Φρονίμου», «Το οικοσύστημα της Κ.Α.Λ.Ο. στην Ελλάδα και η ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας: Δημόσιες πολιτικές, εμπόδια και προτάσεις»

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.